

Tiina Pihlajamäki

Siitä ei voi kertoa

20-vuotisjuhlajulkaisu

© 2023 Tiina Pihlajamäki

Alkuperäinen kovakantinen kirja

© 2003 Tiina Pihlajamäki

Atena Kustannus Oy

PL 436, 40101 Jyväskylä

[www.atenakustannus.fi](http://www.atenakustannus.fi)

ISBN 951-796-320-3

Tämän tarinan henkilöt ovat kirjoittajan mielikuvituksen tuotteita eikä heille ole esikuvaa todellisuudessa.

## Ensimmäinen osa

# 1.

Kirjekuori oli viattoman kermanvaalea. Kuoren päälle, Mirjanan nimen alle oli kirjoitettu keskustan kohinasta hiukan sivussa sijaitseva osoite. Hän käänteli kuorta keittiön pöydän yllä. Hän pyyhkäisi kämmentään liinanhelpeeseen ja katsahti äitiinsä. Hän ei oikein tiennyt, miten kirjeen kanssa piti toimia. Suorasukaisesti repiä vai varovasti leikata? Nyt vai myöhemmin?

Äiti hankasi kostealla liinalla kaappien hilseilleiltä maalipinnoilta olemattomia sormenjälkiä.

”Hyvä Mirjana”, käsiala piirtyi sujuvana. Hetken tuntui siltä, että lukeminen pitäisi lopettaa juuri nyt, tässä kohden. Mutta hän jatkoi.

”Äiti.”

Ivana nosti katseensa.

”Miten ne voivat tietää?” Mirjana kysyi.

”Olenhan minä puhunut. Leirillä. Etkö muista? Pyysin sinulta luvan.”

Leirillä? Pehmeä sänky. Tuulessa kuivuneet lakanat. Minä niiden välissä välillä vasemmalla, välillä oikealla kyljelläni. Äiti, joka kulki hiljaa, meni ja tuli. Hänellä oli asiaa.

”Ihan sama”, Mirjana muisti vastanneensa. Hän oli vastannut useimpiin kysymyksiin ”ihan sama”. Äiti oli vaatimalla vaatinut vastauksen, joten hän oli sanonut: ”Ihan sama.” Kyllä hän muisti.

Hän pudotti kirjeen pöydälle ja astui kylpyhuoneeseen. Väännettyään oven lukkoon hän valahti istuimen kannelle ja puristi sormet nyrkkiin. Kynnet painuivat ihoon. Hän nousi ja nojautui pesualtaaseen. Huuhteli kasvojaan saadakseen ajatusten nauhat katkeamaan.

Hän katsoi peiliin ja näki kostuneiden suortuvien takana kapeihin poskiin suuret, tummansiniset silmät.

Se on pelkkä kirje. Paperia ja kirjainten jonoja. Tuntemattomalta, jolle ei tarvitse vastata ja joka ei lähetä perässä karhukirjettä... Mitä ne haluavat minusta? Äiti sairaine projekteineen ja liuta muita.

Huhtikuun viimeiset illat olivat olleet viileitä. Mirjana veti ylleen hihansuista rispaantuneen farkkutakin ja harppoi portaat kadulle. Tuuli leyhäytteli hiuksia kasvoille ja suuhun, kunnes hän tunki ne kauluksen alle. Askel näytti kevyeltä, oli kiire.

Ainoa paikka, jonka hän tunsikin pienintäkin pensasta myöten, oli Tammipuisto. Se oli niin lähellä kotia, että keittiön ikkunasta saattoi oikeaan suuntaan kurkottaen nähdä reunimmaisissa puissa taituroivan oravan. Kirkkaana päivänä tietyltä penkiltä puiston korkeimmalta kohdalta voi talojen välistä havaita kaistaleen vuorijonon huipuista. Mirjanalle tämä oli Toinen Kaupunki ja muistutti kovin vähän kotikaupunkia. Kotona vuoret olivat olleet lähellä, kumpuilevat ja metsäiset, nämä saattoi ennemmin aavistaa kuin todella nähdä.

Kun joskus antoi muistikuvien virrata, vihreiden rinteiden väliseen laaksoon piirtyi joki, aivan erilainen kuin tässä kaupungissa, vaikka ne monien mutkiensa jälkeen yhtyvät samaan virtaan. Se saattoi saada otteen ja alkaa napanuoran lailla vetää ajassa takaisin. Silloin oli noustava ja käveltävä nopeasti kotiin.

Tänään ilta oli jo hämärtynyt eikä vuorten silhuettia voinut nähdä. Mirjanan penkki oli käännetty väärään suuntaan kuin merkiksi siitä, että tänään oli väärä päivä tuijotella taivaanrantoja. Hän valitsi keinun. Tuulenvire liekutteli lautaistuimia kuin niissä olisi keinunut näkymättömiä lapsia.

Hän yritti liikuttaa levottomuutta sisältään. Satunnaisten autojen valot välähtelivät puunrunkojen lomasta. Ne saattoivat katkaista ohuen johtolangan, tai valaista jotain, mikä ei kaivannut valoa. Yksinäinen heinäsirikka siritti. Yöilma tunkeutui vaatteiden alle.

Muistaa vai unohtaa? Unohtaa vai muistaa? Kuka sen määrää?

Hän käveli puiston polkuja, lisäsi tahtia ja lopulta juoksi. Hän poikkesi polulta nurmikolle ja kiersi hämärässä täpärästi istutukset. Kun kengät alkoivat kostua, hän jatkoi ulos puistosta ja nautti keuhkoja riipivästä hengästyksestä. Vastajoenrannalla hän pysähtyi ja kyykistyi villiintyneen rantanurmen helmaan huohottamaan. Hän yritti olla välittämättä jalassa sykkivästä särystä.

Aamulla hän palasi joelle. Sen leveinä vihertävät rannat olivat autiot ja hoitamattomat. Se oli pelkkä hengetön verisuoni ja olemassa vain siksi, että joilla oli ollut tapana synnyttää kaupunkeja. Toinen Kaupunki hävisi kaikki Mirjanan suorittamat vertailut. Jokikin oli vääränlainen, liian kapea ja merkityksetön.

Kotijoki oli opettanut hänet uimaan ja soutamaan ja utuisina kesäamuina luovuttanut veljille kalojaan. Lännenpuoleisilla rannoilla oli voinut kahlata heti kävelemään opittuaan. Sillan kannella oli haaveksittu, ja ruosteisilla kaiteilla tasapainoiltu jännitys kurkkua kuristaen. Sen virtoihin oli heitetty lantteja milloin minkäkin onnen vahvistukseksi.

Mirjana oli katunut viimeistä toivomustaan. Juuri ennen kaupungista lähtöään, kun tankit jo olivat jytisyttäneet vanhaa terässiltaa ja pesiytyneet kaupunkia ympäröiville kukkuloille, hän oli äitinsä huudoista huolimatta juossut sillalle. Hän oli kaivanut taskuaan, luullut kadottaneensa kolikon, mutta viimein jo melkein epätoivoissaan tuntenut sen sormenpäissään. Hän oli keskittynyt ja lähettänyt toivomuksensa veden hengille. Metallinpala oli kirkkaasti välähtäen lentänyt kauemmas kuin ennen. Hän oli pitänyt sitä hyvänä enteenä.

Hän ei koskaan saanut tietää, toteutuiko toive. Hän oli myöhemmin katunut, koska oli lapsellisesti toivonut liian mitätöntä asiaa. Hän olisi voinut toivoa sodan loppumista ennen kuin se kunnolla alkoikaan, tai ainakin perheensä pysymistä koossa.

Aamuaurinko lämmitti selkää, kun Mirjana käveli pitkää puistokatua. Hän yritti keskittyä siihen, miten kohta avaisi toimistotalon takaoven, tervehtisi vahtimestaria, vaihtaisi ylleen siivoojan virkapukunsa ja istuisi odottamaan Katarinaa, joka tulisi myöhässä. Hän yritti imeä nenäänsä pesuaineiden tuoksut ja sormiinsa kumihansikkaiden nihkeyden, mutta tämä aamu oli erilainen.

Hän kokosi poninhäntää niskaansa ja lenkki suussaan vastasi tervehdykseen.

”Mikä on?” Katarina kysyi napittaessaan pukuaan.

”Miten niin?” Hän väisti kiinnostuneen katseen. ”Nukuin huonosti.”

”Painajainen?”

”Se oli vain jokin muisto.”

Kuudennentoista kerroksen neuvotteluhuoneen ikkunat antoivat pohjoisen vuorille. Koko kaupunki levittäytyi jalkojen juuressa, mutta Mirjanaa kiinnostivat kaukaisten kumpujen ääriviivat, taivaan ja maan raja. Se edusti siirtymää, toisiinsa kuulumattomien elementtien kohtaamista, väreilevää alkamista tai loppumista.

Uni oli ollut valoisa: lettipäinen tyttö kiipeämässä portaita ylös ensimmäiselle balettitunnilleen uusi puku kassissa ja käsi isän kourassa. Silti se oli herättänyt hänet levottomana.

Mirjana nykäisi kirjeen irti jääkaapinovesta. Se lepatti sormissa, kun hän katsoi äitiään oviaukosta.

”En mene sinne.”

”Älä hätäile”, Ivana huolehti. ”Siihen on vielä aikaa.”

Mirjana repi kirjeen kahtia. Äidin närkästyksestä välittämättä hän ryhtyi syöttämään kultakalojaan. Hän naputti akvaarion lasia kynnellään ja jäi katsomaan synnyttämäänsä nahistelua. Sitten hän laittoi Bruce Springsteenin

karjumaan CD-levyltä. Hän otti pari askelta valokatkaisijan luokse ja hämärsi huoneen. Hän heitti puseron ja sukat nurkkaan ja antoi rytmin imeytyä lihaksiin.

Ivana piilotteli käsissään paperinpaloja, yritti pelastaa kirjeen. ”Adil oli hyvällä tuulella”, hän sanoi ja sulki kaapinoven varovasti, kaksin käsin.

”Tarkoitatko, ettei hän ollut kännissä?”

”Puhelimme tärkeitä asioita. Oikeudenkäynnistä ja muusta.”

Mirjana heittäytyi nojatuoliin ja poimi syliinsä päivän lehden.

”Tiedän ettet halua puhua siitä” Ivana jatkoi, ”mutta... se alkaa jo parin viikon päästä.”

Uutiset. Sää. Sarjakuvat.

”Lento lähtee maanantaina kahdeskymmenes toukokuuta. Meidän täytyy sopia, mitä sinä sillä aikaa teet.”

”Miten niin?” Mirjana ei nostanut katsettaan. ”Käyn töissä, istun illat kotona ja nautin rauhasta. Ja vahingonilosta, kun sinä kärvenet siellä piinapenkissä.”

”Jos lähtisit pohjoiseen siksi aikaa? Lean kanssa.”

Mirjana vilkaisi lasta, joka sovitti Ivanan sukkaa jalkaansa. ”Tiedät hyvin, ettei se onnistu. Ei ole rahaa. En voi olla pois töistä. Eikä Lea viihdy minun kanssani.”

Sukulaiset oli aina yhtä saavuttamattoman kaukana yhden, kahden rajan takana. He olivat joskus olleet matkalla sinne eivätkä päässeet perille. Tietoisuus siitä kulki mukana kuin henkilöllisyystodistus käsilaukussa. Sukulaiset jäivät odottamaan, tilalle tuli Toinen Kaupunki ja Lea, tummatukkainen vihollisenpenikka, josta Mirjanan sisar ei ollut voinut huolehtia.

”Jos Adil tulisi tänne?” Ivana ehdotti varovasti. ”Käy siellä. Lupasin hänelle, että menet sopimaan siitä ennen minun matkaani.”

Uni palasi. Se oli yksi ensimmäisistä; hän tiesi järjestyksen.

Poika tuli kävelysiltaa pitkin. Askel oli joustava. Mirjana hymyili tervehdykseksi, kuten monina iltoina ennenkin. Poika oli Mirjanaa pidempi ja jaksoi nostaa hänet muita paremmin. Hän puhui pääkaupunkiin muuttamisesta, koska kotona kaikki oli liian pientä. Mirjana kysyi, miksi juuri sinne, se oli liian kaukana ja väärässä suunnassa. Maailma oli lännessä, ei idässä.

He olivat tunnilta myöhässä. Kun Mirjana vaatteitaan oikoen astui tanssisaliin, poika seisoi siellä keskellä. Peilit monistivat hänet kymmeniksi jänteviksi klooneiksi. Lähemmäs päästyään Mirjana näki hänen ilmeensä, viileän ja torjuvan. Poika ojensi hänelle harmaata vaatemyttyä. Se oli

collegepuku, kulunut ja liian suuri. Mirjana penkoi mytyn auki ja löysi merkin. Pienen, punaisen Adidakseen logon.

Hän huusi. Hän hyökkäsi silmittömän pettymyksen vallassa pojan kimppuun, löi ja repi hiuksia. Poika väisteli, jähmettyi syyttävin silmin tuijottamaan ja juoksi pois.

Paita oli hiestä märkä. Uni oli ollut elävä. Hän oli tuntenut pojan kädet ja kuluneen kankaan pehmeiden. Hän oli haistanut saliin pinttyneen hien ja kuullut varvastossujen tutun kopinan kovalla lattialla.

Kahvila sattui olemaan matkan varrella, elokuvateatterin vieressä. Pienen valomainoksen vilkkuva teksti "Musta ja valkoinen", ikkunan läpi tunkeutuva kellervä valaistus ja ilmassa kiemurtelevat tupakansavun harsot viestittivät lämpöä.

Pöydät ja tuolit olivat mustat, seinät valkoiset ja seinille kootut valokuvataulut kaikki mustavalkoisia. Mustavalkoisia hedelmiä ja viinipulloja. Mustavalkoisia taloja, katuja ja ikkunoita. Mustavalkoisia ihmisiä taksijonossa, tanssimassa, olohuoneessa ja sillalla.

Hän istuutui odottamaan, kun Katarina nouti kahvit. Brittipop soi liian lujaa. Hän hieraisi nenäänsä, tupakansavu ärsytti. Selän takana olisi pitänyt olla jotain – seinä, naulakko. Hän kääntyi katsomaan ja kohtasi nahkatakkisen pojan tuijotuksen. Vasemmalla pystytukkainen pari suuteli pöydän yli. Oikealla melusi nuorten miesten seurue.

"Onkohan tämä sittenkin kaljapubi?" Katarina hymyili ja katsoi Mirjanaa kunnolla. "Et tainnut pitää elokuvasta."

"Pidin minä. En vain muistanut, että teatterissa kaikki kaatuu päälle sellaisella voimalla."

Se oli alkanut verkkaisena perhetarinana, mutta pimeässä salissa, kaiuttimista vyöryvän äänen armoilla Mirjana oli hetkittäin irtautunut todellisuudesta. Hän oli kadottanut tuntonsa, menettänyt otteensa. Elokuvan tapahtumat olivat latoutuneet kerroksiksi, joiden lomaan oli sotkeutunut hänen oman elämänsä kerroksia, kunnes hän ei enää ollut varma, mikä oli peräisin elokuvasta ja mikä hänen maailmastaan.

Katarina imaisi savukkeeseen hengen ja jätti sytyttimen palamaan. Lepattelevan liekin ohi hän katseli Mirjanaa. Hän pudisti päätään, työnsi sytyttimen käsilaukkuunsa ja napautti kekäleen likaisenvalkoiseen tuhkakuppiin. "Tuo katsoo sinua", hän sanoi.

Mirjana vilkaisi sivulleen. Nuorukaisten seurue naureskeli, katseet välähtelivät heihin päin. Yksi nojasi seinään ja tuijotti Mirjanaa.

Katarina vilkutti. ”Tuletko tarjoamaan oluet?”

Nuori mies hymähti mutta jatkoi tuijotustaan.

”Vaihtakaa pöytää”, toinen teki tilaa viereensä. Hänen niskassaan valui pitkä, vaalea poninhäntä.

”Mennään vain”, Katarina sanoi.

”Ei mennä.”

Matkalla pysäkillä koruliike seisautti Katarinan. Hänen ranteitaan kiersivät ohuet kultaketjut ja korvissa kiilsivät rivi nappeja. Sormukset hän työnsi työpäivän ajaksi kukkaroonsa.

”Nimetön on vielä vapaana”, Katarina mumisi.

”Ja minä pilasin juuri hyvän tilaisuuden.”

”Tuskin heistä olisi ostajaa löytynyt.”

Mirjanan katse pyyhkäisi kalterien takana lepäävien asetelmien yli. Hopeinen rengas himersi sinisellä alustalla. Lukon kohdalla se oli kapea. Leveämpään sivuun oli upotettu timantteja seitsemän... kahdeksan.

Leijonan tähtikuvio. Kadonneet leijonanpojat.

Hän käänsi selkensä ikkunalle, mutta palasi. Hän tarkensi katseensa koruun. Sellaista myytiin vieläkin. Ei Jasmina ollut ainoa leijona.

Jasmina ei ollut varsinaisesti uskonut horoskooppeihin. Koru oli vain saanut erityisen aseman, koska hän oli onnistunut pitämään sen.

Mirjana vaihtoi kassin kädestä toiseen. Oven takaa kuului pari kolahdusta ennen kuin se avautui. Hän ei esittänyt ilahtunutta, vaikka Miro hymyili.

”Kas, pikkusisko!”

”Älä viitsi. Onko Adil kotona?”

Veli löytyi ruudullisen sohvan kulmalta. Pöydällä oli pari kupillista tupakantumppeja. Mirjana yritti arvioida, moniko pulloista oli tyhjennetty tänään. Lauantai-ilta oli kuitenkin vasta alullaan ja Adilin vasemman silmän katse kirkas. Oikean kohdalla oli musta aukko, jonka luomet osittain peittivät. Mirjanaa häiritsi, ettei veli pitänyt kotona lappua sen päällä. Hän oli ehdottanut lasisilmän hankkimista, mutta Adil käytti sen rahan mieluummin huvitteluun: naisten naurattamiseen ja säikäyttelyyn mauttomilla silmälapputempuilla.

Lattiamaton näytti korvaavan kokoelma postia sanomalehdestä Aku Ankkaan, mutta tarkemmin katsottuna alla oli hiekkainen puuvillamatto. Eteen vedetyt verhot repsottivat osittain kiskoiltaan irronneina. Roskapussit haisivat ovelta.

Adilia tarkastellessa sotkun ymmärsi hyvin. Hiukset roikkuivat likaisina silmillä. Hän näytti omistavan yhden ainoan, mustan puseron. Hän unohteli asioita, kuten että kylpyhuoneesta löytyi deodoranttia.

Miro vei Ivanalta saadut tuliaiset jääkaappiin ja toi Mirjanalle lasillisen sitruunajuomaa. Tuoksu paljasti, että siihen oli sekoitettu jotain. Mirjana seurasi katseellaan, miten Miro asettui sohvalle Adilin viereen. Hän yritti nähdä, kujeiliko Miro vai halusiko tosissaan juottaa häntä.

Miroa voi vain ihmetellä. Hän oli siisti ja puhdas, vaikka lyhyt, ruskea tukka sojotti sinne tänne. Hän täytti kahdessa vuorossa bensatankkeja ja puunasi tuulilaseja samaan aikaan kun Adil venyi sohvalle. Mirjana ei ymmärtänyt, millainen näiden nuorten miesten suhde oikein oli. Oliko Miro ollut näkemässä, miten Adilin silmä valutti nesteensä takinrinnuksille? Ivana oli joskus yrittänyt kysyä, mutta he vaikenivat.

”Taisit huomata?” Miro naurahti. Hymy oli miellyttävä, vaikka ylhäältä, oikealta puolelta puuttui pari hammasta. Huulessa oli arpi, siisti ja suora kuin vaaleanpunaisella kynällä piirretty. Mirjana oli joskus huomannut hänen kaulassaan samanlaisia viivoja, kaksi tai kolme.

Mirjana kulautti lopun juoman alas. ”Entä sitten?”

”Otatko lisää?”

Mirjana nyökkäsi.

”Hän on alaikäinen”, Adil sanoi ja sieppasi pullon Mirolta. Hän lorautti siskon lasiin vähän ensimmäistä tuimemman annoksen. ”Mutta ei kauan.”

Adil tarjosi Mirolle savuketta, mutta tämä kieltäytyi. Itse hän veti pari pitkää henkäystä ennen kuin sanoi: ”Äiti lähtee todistamaan.”

”Pitäisi varmaan juhlia synttäreitä”, Mirjana katsoi Miroon. ”Sano joku hyvä paikka.”

”Minä puhuin äidistä”, Adil huomautti.

”Ajattelin juhlia ilman äitiä.”

He tuijottivat toisiaan. Miro hieroi leukaansa.

”Ehkä minunkin pitäisi huolestua”, Adil sanoi.

”Mistä?”

”Samasta syystä kuin sinä sait sen kirjeen.”

”Minkä kirjeen?” Mirjana kallisti päänsä nojatuoliin ja sulki silmänsä. Juoma alkoi kuumottaa. Television ääni oli käännetty pienelle ja huoneessa oli hiljaista.

Adil nousi ylös. Ruskeaksi kauhtuneet farkunlahkeet mittailivat nykyvästi ikkunan ja sohvan väliä. ”Äiti tekee ison uhrauksen, muttei saa siitä mitään hyötyä niin kauan kuin sinä kiellät kaiken. Sinä itse ansaitsisit sen. Ja Lea.”

Mirjana kokosi voimia noustakseen tuolista.

”Et sinä voi Mirjanaa syyttää!” Miro ärähti. ”Älä välitä Adilista, hänellä on hitonmoinen krapula.”

Raitiovaunu kolisteli säännöllisesti ikkunan alta, mutta Miro halusi saattaa hänet pysäkille. Mirjana yritti keksiä, mitä Mirolle olisi pitänyt tehdä, mitä sanoa. Miro oli tentannut hänen olemattomia tulevaisuudensuunnitelmiaan ja vaatinut jatkamaan koulunkäyntiä.

”Adil ryyppää liikaa”, Miro katkaisi mietteet. ”Olen puhunut psykologin kanssa, mutta Adilia ei saa lähtemään mihinkään. Te olette kovapäinen perhe.”

Juomasekoitus pehmensi ääri viivoja. Mirjana siristi silmiään nähdäkseen, olisiko pitänyt loukkaantua. ”Tiedän, että Adilin asiat ovat huonosti... En minä pysty auttamaan.”

”Hei, en minä sitä siksi sanonut”, Miro kosketti Mirjanan olkaa ja sai hänet pysähtymään. ”Älä loukkaannu, mutta... sinun pitäisi mennä sen psykologin luo.”

Mirjana käännähti jatkamaan matkaa rivakoin harppauksin. ”Mitä sinä olet kuullut?”

”En mitään. Ivana kertoi, että psykologi haluaa tavata sinut ja että sinäkin olisit voinut mennä todistamaan, jos olisit vastannut kirjeeseen. Ivana sanoo, että nukut huonosti.”

”En minä mikään kakara ole.”

”Et tietenkään”, Miroa hymyilytti. ”Mitä sille punapäälle kuuluu?”

”Katarinalle? Haluatko päästä treffeille?”

”Hänelle jäisin kyllä toiseksi. Järjestä mieluummin treffit sen hiljaisemman kanssa. Sen, jolla on vaalea poninhäntä ja murhaava katse.”

”Ala mennä jo.” Mirjana työnsi kädet taskuunsa.

Miro sytytti tupakan ja vilkaisi silloin tällöin taakseen nähdäkseen raitiovaunun lyhdyt.

Peilikuva paljasti poskille nousseen haalean punan ja ylähuulella kiiltelevät pienet pisarat. Musiikki tai hien niskaan ja rinnalle nostattanut liike ei ollut riittänyt. Mirjana yritti haastaa peilin osapuolta neuvotteluun, mutta se oli vastahakoinen. Hän nojasi altaaseen kaksin käsin ja tuijotti kuvaansa.

Lapsena hän oli saanut kuulla kehuja. Mummot ja työmiehet olivat pysähtyneet juttelemaan: Kukas se tuommoinen tyttö on. Niin hienot hiukset. Varopas poikia, kun vähän kasvat. Vai balettia, sellainen keiju sinä oletkin. Mistä noin nätin nenän voi ostaa.

”Saatanan käärmeet!” Mirjana löi kämmenen peiliin niin että helähti.

Unessa hän oli ollut tutussa, ruostuneessa kerrossängyssä. Hapertuneiden lakanoiden välissä hän paleli ja kutsui äitiään, mutta tämä ei vastannut. Noustessaan istumaan hän huomasi olevansa pimeässä yksin. Jokin viileä siveli nilkkaa ja hän katsoi alaspäin. Käärmeen pää nousi jo polven korkeuteen, se oli musta ja kiiltävä. Kun silmät tottuivat, hän alkoi erottaa lattialla vellovien aaltojen ääri viivoja. Kymmenittäin käärmeitä kiemurteli kalsealla betonilattialla nälkäisinä, ahneina. Mirjana huusi, mutta ei kuullut ääntään. Hän kiipesi yläsängylle, ja käärmeet luikertelivat sängynjalkoja pitkin yhä korkeammalle. ”Äiti!” hän huusi, nyt ääni kuului. ”Äiti!”

Myöhään aamupäivällä Mirjana tuijotti kupin pinnalla kelluvia kahvinporoja eikä huomannut, kun Lea pyrki syliin. Lapsi pääsi puoleenväliin saakka, mutta kun Mirjana ei auttanut, hän luopui yrittämästä ja juoksi nykimään Ivanan helmoja.

”Mikset kertonut oikeudenkäynnistä aikaisemmin?”

”Kysy vain, kuinka monta kertaa olen yrittänyt!” Ivana tuhahti. ”Leako se oli, joka laittoi television täysille tai lähti ovet paukkuen ulos, kun vihjaisinkin siihen suuntaan? Nytkö sinä haluaisit kuulla kaiken?”

”Ei. En kaikkea.”

Sunnuntai-iltana, kun Lea ja Ivana jo nukkuivat, Mirjana nousi sängystään. Hän veti peiton harteilleen, sytytti akvaarioon valon ja asettui lattialle katselemaan. Kalat värisivät hiljaa paikoillaan aivan pohjahiekan tuntumassa. Kultakaloja oli kuusi, laseja nuoleskeli ruma monni. Yksi kaloista oli muita vilkkaampi, ja sen Mirjana oli nimennyt Plutoksi. Joukossa oli myös musta vasarapää, jonka hän oli hankkinut hetken mielijohteesta, koska se oli näyttänyt vastenmieliseltä. Mutta kalojen maailmassa ei rumuudella näyttänyt olevan merkitystä.

Akvaarion lasiin heijastui häiritsevästi ovensuussa odottava kulmikas esine. Äiti oli vaivoin saanut sullottua naapurilta lainattuun matkalaukuun kaiken tarvittavan. Lealle oli pitänyt varata leluja ja paljon vaatetta.

Heidän omat laukkunsa olivat jääneet omakotitalon ullakolle. Jättäessään kotinsa he olivat kantaneet vain Mirjanan veljien urheilukasseja.

Tyttö seisoi yksin keskellä laajaa hiekkakenttää. Viimeiset auringonsäteet olivat pyyhkäisseet hiekan yli tuulahduksina, jotka leyhyttelivät helmoja ja hiuksia. Oli pimeää, kunnes valonheittimet kalahtelivat käyntiin, yksitellen. Hän oli elämänsä ensimmäisen yksinnäytöksen parrasvaloissa. Lamput hehkuivat kirkkaanvalkoisina, ja hän ihmetteli, miten leningin kukat näyttivät kohoavan irti taustastaan. Kangas oheni ja hapertui, se ei kestänyt valonheittämiä. Hän huusi, pyysi vartijaa sammuttamaan valon, mutta ketään ei näkynyt. Leningin helmoihin repeytyi halkeamia, jotka kasvoivat pitkiksi vaoiksi. Kun hän kumartui tunnustelemaan suikaletta, olkapäässä räsähti. Koko yläosa oli ratkennut sormenlevyisiksi suikaleiksi, jotka irtosivat ja pienessä tuulenvireessä leijuivat kevyinä maahan. Vaate levisi hänen ympärilleen kymmeniksi valossa väpättäviksi terälehdiiksi.

Mirjana makasi pimeässä selällään, silmät liikkumattomina. Seinälle teipatusta balettitanssijasta erottui vain kelmeä iho. Kun hän nosti kättään, oma iho näytti yhtä kelmeältä. Hän nousi sytyttämään kylpyhuoneen valon. Hän varjosti kädellä silmiään, kunnes pystyi katsomaan peilikuvaansa.

Meira. Missä sinä olet nyt? Ajatteletko minua koskaan?

Hän istui sängynlaidalle ja painoi leuan käsiinsä. Meira oli ainoa ihminen, jolle hän olisi voinut kuvitella joskus puhuvansa, jotain. Vuosia vanhempana, kun hänellä olisi ollut riittävä kokoelma neutraaleja käsitteitä. Ja vain siinä tapauksessa, että hän ei olisi onnistunut unohtamaan.

Kahdeksan vuotta vanhempi sisko oli perehdyttänyt hänet tytönelämään. Meira oli kuunnellut hänen vuodatuksiaan riidoista koulutoverien kanssa. Meira oli hymyillyt hänen käteensä ilmestyneille sydämille, joissa nimikirjaimet olivat vaihtuneet lukukausien mukaan. Meira oli ommellut hänen balettihameensa. Meira oli vienyt hänet pyöräretkille kaupunkia vartioivalle linnoitukselle, jolle nuoret kokoontuivat kesäisin seurustelemaan, ja jonka vanhuuttaan lohkeilevilla muureilla he uhmasivat kohtaloaan.

Lea oli ainoa asia, joka karhensi Meiran kuvaa Mirjanan rakentamalla jalustalla. Lean suhteen Meiran olisi pitänyt toimia toisin.

Kotimatalla askel painoi. Katarina oli kysellyt, miksi hän raatoi malttamatta pitää edes ruokataukoa.

”Äiti on matkalla”, oli Mirjana perustellut.

”Matkalla?”

”Niin.” Mirjana oli työntänyt kärryä kohti seuraavaa toimistoa.

Katarina oli pysynyt perässä. ”Oletko sinä yksin kotona?”

”Olen.”

”Tule meille.”

”No, katsotaan.”

Adil oli tullut niin kuin oli äidin kanssa sopinut, mutta Mirjana oli ajanut hänet tiehensä jo ensimmäisen yön jälkeen. Veljeltä olisi vaatinut kohtuuttomia ponnisteluja istua toista viikkoa selvin päin ikkunanraossa tupakoimassa. Ja oli ollut vaikea keksiä puhuttavaa, kun molempia askarrutti vain oikeudenkäynti, eikä Mirjana halunnut puhua siitä.

Katarinan ehdotus houkutteli ja samalla arvelutti. Mirjana uskoi unohtaneensa, miten ystävän seurassa kuului olla ja miten saada toinen viihtymään. Katarina pettyisi huomattessaan, kuinka pitkästyttävää seuraa hän oli.

Portaiden piti olla päivän viimeinen haaste. Mutta rappukäytävä oli kapea ja Azra leveä, sekä ruumiiltaan että suustaan.

”Mirjana! Siitä jumalattomasta musiikista – –”

”En ehdi”, Mirjana sanoi kaivaen nopein sormin avainta taskustaan. Kotiovi oli Azran takana.

”Sinä olet harvinaisen huonokäyttöksinen pimu. Mitä te luulette siitä mukulastakin kasvavan?”

Mirjana yritti työntyä naisen ohi, mutta tämä nojasi lihaisan kätensä seinään.

”Kuuletko? Miten siskosi saattoi antaa – –”

”Haista paska!” Mirjana vääntäytyi naisen käsivarren ohi.

Se, että Azra oli hajusta päätellen ollut päissään, ei lievittänyt hänen sanojensa vaikutusta. Mirjana nojasi eteisen seinään ja yritti olla ajattelematta, kuinka moni muu naapuri näki Azran lailla: piti heitä kelvottomina pakolaisina ja yhteiskunnan eläteinä. Omituisinta oli, että Azra oli jonain valoisana päivänään paljastanut Ivanalle paenneensa itsekin sodan jaloista.

Pakolaisia halveksiva pakolainen. Naisia halveksiva nainen. Ei sellaisen kanssa voi tulla toimeen. En minä ainakaan.

Sotarikolliset. Srednican tapaus. Upseerit. Työmatkallaan pidätetty eversti Branislav Duljaj.

Mirjana tukeutui nojatuoliin. Uutisten kuvassa eversti näytti pyöreäkasvoisemmalta kuin hän muisti, harmaantuneelta ja lihonneelta.

Oikeussali ei miltään osin vastannut hänen mielikuvaansa: ei ollut raskaita tammikalusteita eikä peruukkeja, vaan modernisti muotoiltua vaaleaa puuta, lasiseinää, tietokoneita. Syytetty istui pitkän pöydän ääressä. Missä äiti istuisi? Missä oli todistajan paikka? Joutuiko hän istumaan samassa salissa? Mitä äiti aikoi kertoa?

Mirjana vilkaisi sänkyään. Hän pukeutui yöpaitaan ja kampasi television ääressä hiuksensa, harjasi hampaat ja palasi kuulemaan säätiedotuksen. Kävi juomassa maitoa ja harjasi hampaat uudelleen. Istui sängynreunalle. Hän muisti, että keittiön ikkunasta piti pyyhkiä tahmainen kädenjälki.

Hän veti lakanankulman ojennukseen ja asetti herätyskellon niin, että saattoi siihen koskematta nähdä ajan. Vaatteet olivat tuolinselkämyksellä, eikä tuoli ollut sängyn ja ikkunan välissä.

Akvaarion puhdistuslaitteen lorina oli yleensä tuudittavaa, mutta tänä iltana se pulputti tavallista kovemmin, suorastaan kohisi. Mirjana kiskaisi johdon irti seinästä.

Eversti tuli uneen. Hän seiso iikkunan luona sikaria poltellen ja katseli Mirjanaa kiireettömästi. Vatsa kumpusi huolellisesti napitetun univormun alla. Sikarinsavu nosti hänen päänsä yläpuolelle kiehkuroita, armollisen miehen sädekehää. Hän otti pöydältä papereita ja ojensi ne Mirjanalle sanoen: ”Tässä on valokuva. Kyllä, hän pääsee mukaasi. Se ei ole sinua varten. Hän on kadonnut. Kadonnut.”

Seuraavaan yöhön Mirjana varautui tyhjentämällä pari pulloa olutta. Ne kuitenkin herättivät hänet lyhyen unen jälkeen. Naapuritalo oli sammunut, yksikään ruutu ei puhkaissut mustan ja harmaan sävyjä. Hän avasi ikkunan ja kuulosteli kaupungin ääniä, mutta nekin tuntuivat vaimenneen. Viileä yöilma puhalsi sääriin. Hän sytytti akvaarioon valon ja hätkähti, kun kalatkin näyttivät kuolleilta. Ne lojuivat paikallaan täydessä horroksessa, huntupyrstöt kevyesti väreillen. Hän työnsi kätensä veteen ja yritti tönä niitä liikkeelle. Vesi oli melkein ihonlämpöistä.

Hän ei ollut ennen kokeillut, miltä tuntuisi silittää kalaa. Miltä tuntuisi elävän kalan suomuinen iho. Yhden pyrstöstä hän sai otteen ja nosti sen käsiinsä, mutta se räpisteli ja sätki ja putosi lattialle. Matolla se vääntelehti elämänhalustaan vimmaisena. Kiemurtelun jälkeen seuraisi alistuminen. Sitä Mirjana ei halunnut nähdä. Hän asetti kantapään niin, että tuns i sätkyvän ruumiin nahkansa alla. Mutta hän muutti mielensä ja nosti kalan takaisin veteen.

Akvaario oli syntymäpäivälahja. Ivana oli kaksi vuotta sitten kysynyt, mitä Mirjana haluaisi, ja akvaario oli vain noussut mieleen jostain. Jälkeenpäin lahja oli ärsyttänyt äitiä. Hän ihmetteli, miten tytär saattoi tuijottaa kalojaan tuntikaudet, kun ei pystynyt keskittymään televisioonkaan.

Mirjana oli tarkkaillut kultakalamaljaa isän sisaren luona, tunnin matkan päässä kotoa. Siellä oli vietetty hänen syntymäpäiväänsä. Hän oli täyttänyt neljätoista. Hiukan vanhemmat serkut, kaksi tyttöä ja poika, olivat houkutelleet hänet iltakävelyille, vaikkei se ollut aivan turvallista. Kun he palasivat sisään, serkkutyttö kampasi hänet ja ojensi kaapistaan mekon, jossa oli pastellisävyin siveltyjä kukkia luonnonvalkoisella pohjalla. Se oli melkein käyttämätön, sopivan kokoinen ja kaunis. Joku huhuili hänet pimeään keittiöön. Valot sytytettiin. Pöytään oli katettu kakku kynttilöineen, pikkuleipiä ja hedelmiä. Ympärillä Mirjanan veljet ja serkut, äiti ja täti lauloivat. Isä ja setä olivat poissa, sodassa.

Hän oli puhjennut itkuun. Serkut olivat viihdyttäneet häntä, laulaneet ja esittäneet pantomiimia. Kukaan ei ollut loukkaantunut kyynelistä. Hänen perheensä oli kuukautta aiemmin jättänyt kotinsa ja saanut juuri kuulla, ettei takaisin ollut enää asiaa.

Ovikellon soidessa Mirjana kellui lämpimässä turtumuksessa. Hän käänsi kylkeä ja painoi tyynyn korvalleen, mutta toinen kilahdus kuului senkin läpi.

Miro astui sisään, vaikka Mirjana hiukset sekaisina ja silmät hiekkaisina yritti sulkea tien. Miro luovi ympäri asuntoa.

”Mitä sinä teet?” Mirjana kysyi ärtyneenä.

”Suoritan tehtävää”, Miro vastasi ja nosti sängyn vierestä käteensä luumuviinapullon.

”Mitä ihmeen tehtävää?” Mirjana vetäisi pullon syliinsä.

”Ivana soitti minulle, kun ei tavoittanut sinua. Hän oli vihainen kuultuaan, ettei Adil olekaan täällä. Lupasin tulla katsomaan, mikset ole töissä.”

”Jaaha. Sinut määrättiin holhoojaksi.”

”Mikä tuo juttu on?” Miro osoitti pulloa.

Tiukansävyisessä huolenpidossa oli jotain häiritsevän tuttua. Mirjana perääntyi nojatuolin luo ja valahti siihen.

”Minä nukun huonosti.”

”Siksikö et ollut tänään töissä?”

”Minut lähetettiin kotiin lepäämään. Sinä herätit minut.”

”Aika väsynyt täytyy olla että kotiin lähetetään”, Miro epäili.

”En nukkunut viime yönä.”

”Mikä sinua valvottaa?”

”Naapurit möykkäävät.”

Miron katse oli tarkka. ”Tule meille. Siellä on tarpeeksi rauhallista.”

”Kyllä minä pärjään.”

”Lupasin Ivanalle.”

Mirjana nousi ylös ja astui ikkunan luo. Hän hypisteli kituliaan kiinanruusun lehtiä ja kääntyi Miroon päin. Ei saanut aseteltua ajatuksiaan sanoiksi ja kääntyi takaisin kasvin puoleen.

”Istu siinä sitten”, hän sanoi ja katosi kylpyhuoneeseen.

Miro kävi ostamassa pitsaa. He illastivat television ääressä ja yrittivät sietää hiljaisuuden.

”Voit vielä muuttaa mielesi”, Mirjana sanoi.

Miro hymyili vaisusti. ”Enpä taida.”

Mirjana keskittyi leikkaamiseen. Pieniä paloja, neliöitä ja kolmioita.

”Lähdetään kävelylle”, Miro ehdotti, kun Mirjana laittoi haarukan syrjään.

Mirjana pudisti päätään.

”No pelataan korttia.”

”Ei meillä ole kortteja.”

”Mitä tuolla sitten on?” Miro osoitti ikkunalaudalle.

”Ai. Adil unohti ne tänne.”

Miro sekoitti pakan. ”Pokeria? Millä panoksilla sinä olet pelannut?”

”Totuus tai tehtävä. Joskus kolikoista.”

”Totuus tai tehtävä?”

”Unohda se. En minä välitä pelata.”

Miro alkoi jaella kortteja. ”Kokeillaan.”

Mirjana nosti kortit ja yritti arvioida Miroa. Tiukassa paikassa voisi keskeyttää. ”Pelkkä totuus. Ei tehtävää.”

Miro nyökkäsi. Hän latoi pöytään kaksi korttia. Kolmospari. Kuningas. Toinen kuningas. Mirjana pidatti henkeään. Kolmas kuningas.

Miro nojautui tyytyväisenä hymyillen taaksepäin. ”Et tiedäkään, miten paljon kysymyksiä minulla olisi.”

Mirjana käänteli korttejaan ennen kuin pudotti ne pöydälle.

”Et sinä niihin vastaa”, Miro totesi.

”Kysy jo.”

”Miltä sinusta tuntuu se”, Miro tunnusteli, “se, että äitisi istuu siellä todistajana?”

”Se on hänen asiansa.”

”Tarkemmin.”

”Äiti teki väärin, kun yritti sotkea minut siihen. Haluan vain unohtaa.”

”Et sinä millään voi kaikkea unohtaa.”

Aamulla Miro nukkui Ivanan sängyllä farkuissa ja t-paidassa, rinta rauhallisesti kohoillen. Suoni sykki kaulalla ja käsi lepäsi vatsalla. Mirjana oli alkuyöstä havahdellut ja tiesi Miron valvoneen ohjelmien loppuun asti.

Hän piti itseään katossa riippuvana lepakkona, joka silloin tällöin levitti siipiään. Kynnet ojentuivat, mutteivät saaneet pitävää otetta. Ulkomaailma supistui putkeksi työpaikan ja kodin välillä. Katarinan luona vietetyt pari yötä toivat vain lyhyitä välähdyksiä normaalista. Töissä tuijotettiin. Ehkä hän oli unohtanut kammata hiuksensa tai vaihtaa työkengät jalkaansa.

Adil ja Miro pistäytyivät, mutta silloin hän ryhdistäytyi.

Hän laski päiviä äidin paluuseen.

Hän oli kaivanut leningin esiin. Se lepäsi tahrattomana sängynpäädyllä siliämässä. Kun hän löysi äidin tallettaman lehtikuvan, hetki tuntui sopivalta. Iltayön mustavalkoisuudessa hän puki leningin ylleen varovasti ujuttaen. Sormissa tuntuivat pienet ompeleet siinä, mistä sitä oli jouduttu korjaamaan. Hän astui peilin ääreen ja alkoi vetää vetoketjua selästä kiinni, ylös asti. Rinnan kohta kiristi. Nuorena tanssityttönä hän ei ollut tarvinnut rintaliivejä, ei ehkä olisi tarvinnut vielääkään.

Hän seisoj kauan ja katsoi. Pimeydessä piirteet erottuivat vain aavistuksina, mutta iho oli maidonkalpea. Kalpeat, ohuet sääret ja kalpeat, ohuet käsivarret. Kalpeat kasvot, joista silmät erottuivat tummina lampina.

Mikä minun sisälläni tekee tämän? Laittaa lihakset koko yöksi tavoittamaan parempaa asentoa niin, että aamulla polvia ja lonkkia särkee. Mikä läkähdyttää minua yhä uudelle kierrokselle, joka on vain hiukan erilainen kuin edellinen?

Hän polvistui lattialle, veti lehtikuvan käteensä ja käänsi sen ikkunasta kuultavaa, haileaa valoa kohti.

Autio käytävä. Auki unohdettu ovi. Paljas, harmaa betoni. Ruosteen kukittama kerrossängyn pääty. Lattialla kellastuneita sanomalehtiä. Ikkunalla korvansa menettänyt muki.

*”Mikä paikka tämä on?” Oksennuksen happamuus polttaa vieläkin suussa. Kurkku on kuiva ja on vaikea puhua.*

*”Näyttää kasarmilta”, äiti vastaa epäröiden ja istuutuu kerrossängyn likaiselle patjalle. Hänen kätensä tärisyvät.*

*”Minun pitää juoda.”*

*”Ei nyt”, äiti sanoo.*

*Vastakkaisesta yläpedistä kääntyvät kasvot meihin. Äidin ikäisen naisen silmät pysähtyvät minuun. Hän avaa suunsa mutta sulkee sen saman tien. Hän sanoo: ”Minä näytän, mistä saa vettä.”*

Mirjana avasi kengännauhat valmiiksi ja asetti ne eteisen tuolin viereen. Oli luvattu hiukan viileämpää yötä, ja hän nosti takin tuolin selkämykselle. Hän imaisi lasista ison kulauksen eikä pystynyt vielääkään nielemään irvistämättä. Hän suoristi kellon ja ujuttautui T-paidassa lakanoiden väliin odottamaan.

Puoli kahdelta hän yski ja oksensi. Vaivalloisen hitaasti hän tajusi, ettei maannutkaan rappusilla eikä rintaa raastanut mädänsekainen yskä. Eikä lammikko ollut portaissa valunutta, tummanpunaista verta, vaan vaaleaa, haisevaa oksennusta. Sen karvaus herätti hänet kunnolla. Päätä puristi niin, että hän luuli sitoneensa jotain sen ympärille. Ajatus luumuista kuvotti. Hän nousi horjuvin polvin ja tyhjensi pullon akvaarioon.

Typerät kalat. Eivät liikahdakaan, vaikka ovat kokemassa elämänsä humalan.

Hän kiskoi vaatteet ylleen ja lähti ulos. Katarina oli luvannut, että tulla voi koska tahansa, mutta nyt ajatus ei tuntunut hyvältä. Hän huomasi paitansa haisevan oksennukselta. Kadunreunaa kulki myöhäinen koiranulkoiluttaja. Mirjana kysyi kelloa ja rapsutti karheaa turkkia. Kaupunki oli horroksessa, vain pari kiiltävää taksia ajoi ohi. Hän kiersi puiston, sillä hän ei enää uskaltanut sen hämäriin uumeniin. Jokin pani hänet kiertämään omien muistojensa vääristymiä kuin nyt tätä puistoa, yhä vain tihenevänä spiraalina.

Hänellä oli aina samat reitit. Hän kulki alussa oppimiaan polkuja tahdottomasti ristiin rastiin poiketen tuskin koskaan löytämään uutta. Kaupunki oli liian suuri. Miljoona vastaan viisitoistatuhatta. Kotikaupunki voitti senkin vertailun. Siellä oli ollut kaikki paitsi kunnollista balettikoulua. Täällä ei ollut balettikouluihin asiaa.

Avain oli toisen takin taskussa ja Mirjana kadulla. Hän asettui portaannurkkaan ja yritti pysyä lämpimänä lehdenjakajan tuloon asti.

Sodan päättymisestä oli vielä kovin vähän aikaa. Hän oli ollut avaamassa ulko-ovea, samaa jykevää ja kapeaikkunaista johon hän juuri nyt nojasi, kun pommi oli räjähtänyt keskellä kaupunkia. Maa oli värähtänyt jalkojen alla.

Entiset naapurit laukoivat kaupunkiin rypälepommeja harmistuneina siitä, että heidät oli aurattu kauas jokien taakse.

Mirjana ei ollut edes kunnolla pelästynyt. Hänen päänsä sisällä sota oli ollut edelleen käynnissä, jonkinlaisessa tulitaukotilassa ja sellaisessa rajoittuneessa muodossa, missä hän sen oli oppinut tuntemaan. Muutaman pommin räjähtäminen oli tuntunut konkreettiselta, melkein oikealta. Uutisissa oli kerrottu siviiliuhreista.

Oksennuslammikko oli kuivunut reunoistaan eikä enää irronnut liottamatta. Hän löi päälle märän rätin. Oven avannut talonmies oli haistanut jotain. Mutta joskus pahoinvointi oli pelastanut hänet pulasta. Ehkä suorastaan muovannut hänen kohtaloaan.

Olisi pitänyt vielä jaksaa lähteä soittamaan. Hän saattaisi saada potkut. Mutta väliä oli vain sillä, että oli aamu ja painajaiset tulivat öisin.

Tiheän kasvillisuuden syleilyssä näkyi pieni, soinen lampi, syvä ja mustavetinen. Tuntematon oli jo aivan lähellä, kun Mirjana pääsi rantaan ja juoksi suin päin veteen. Vesi oli tuttua, se kannattaisi hänet. Hän alkoi uida pintaa puhkovien lohcareiden luo.

Vesi loiskui ja myllersi hänen takanaan. Joku kauhoi vahvoin vedoin. Mirjana oli hyvä uimari ja uskoi ehtivänsä ajoissa. Hän kosketti jo ensimmäistä kiveä, kun jokin vetäisi jalasta. Hän potkaisi lujaa, mutta jalka oli jumissa. Hän sukelsi pinnan alle nähdäkseen, mihin se oli tarttunut.

Hän istui selkä suorana vuoteessaan ja tuijotti läikkyvää pintaa. Kesti kauan käsittää, ettei se ollut vettä vaan ikkuna. Ja että hän oikeasti pystyi hengittämään.

Ivana ei ollut pakannut kylpytakkia mukaansa, ja Mirjana saattoi istua lattialla äidin tuoksuihin kietoutuneena. Julisteen tanssijattaren jähmettynyt hymy häiritsi. Hän nousi kiskaisemaan kuvan alas seinältä eikä välittänyt tapettiin jäävistä vaaleista raidoista.

Hän repi hymyn halki. Hän pilhoi suun siivuiksi, sitten jalat ja kädet. Silpun hän kokosi kylpyhuoneen ammeeseen, haki tulitikut ja sytytti tanssijattaren jäänteet palamaan.

Kiiltävä paperi kyti vain hetken ja sammui. Se kyti ja sammui uudelleen. Neljännessä yrityksestä kiivastuneena hän heitti kasan päälle kylpytakin, ja se syttyi heti. Valkoisina, keltaisina ja oransseina loimottavat liekit söivät hihan, rinnukset ja kauluksen. Lämpö nousi ylöspäin ja levittäytyi kasvoille ja käsivarsille. Kun paperitkin viimein syttyivät, oli huone niin savun vallassa, että

oli pakko kiertää hana auki. Mustunut, märkä paperisilppu tukki viemärin ja amme alkoi täyttyä harmaasta liemestä. Hän istui reunalla ja seurasi pyörteitä.

Näin hullu minä olen. Se nousee esiin, kun on liikaa aikaa. Ennenkin minulla on ollut aikaa, hitosti aikaa, ja silloin tämä sai alkunsa. Millainen ihminen kestää olla itsensä seurassa? Ehkä se on minun ongelmani, kestämaton seura. Mikä olisi toisin, ellei minulla olisi ollut niin paljon aikaa?

Hän kouraisi ammeen pohjalta tahmeaa nokea sormiinsa ja pyyhkäisi savusta vuotavia silmiään.

### 3.

Lea hyppeli porraskäytävän laatoilla kärsimättömästi, kun Ivana ei ollut löytää avainta. He harppoivat lattialle kerrostuneen postin yli keittiöön, jonka altaissa oli limaisiksi kuortuneita astioita. Mehutölkit ja pitserian laatikot peittivät pöydän.

Olohuoneeseen oli tallaantunut sukkia ja alusvaatteita. Ikkunalaudalla rivi kaljapulloja taittoi päivänvaloa siroiksi ruskeiksi kuvioiksi. Rätti Mirjanan sängyn vieressä huokui happamia höyryjä, mutta se ei peittänyt pistävää sammuneen palon hajua. Pimeän ja hiljaisen akvaarion kylkeen nojasi tyhjä viinapullo.

”En ehtinyt siivota.”

Ivana kavahti ääntä. Mirjana istui nojatuolissa tyyny sylissään.

”Mirjana!” Ivana astui askeleen lähemmäksi. ”Mitä täällä oikein on tapahtunut?” Hän kumartui ja puristi olkapäistä. ”Mitä on tapahtunut?”

”Ei mitään. Nautin joka hetkestä.”

Ivana suoristi selkensä. ”Missä Adil on?”

”Kyllä he ovat täällä käyneet.”

”Kalat nukkuu selällään!” Lea huusi nenä litteänä akvaarion lasissa. ”Niillä on jo yö!”

Ivana siirtyi akvaarion luo ja sytytti lamppuun valon. Pinnalla makasi kaksi kultakalaa vatsa pystyssä, kuolleina kuin muovilelut, ja loputkin uivat kyljellään. Kasvit kelluivat sameassa vedessä limittäin ja lomittain, liaanin lailla toisiinsa kietoutuneina. Aikoessaan juuri sanoa jotain Ivana huomasi sängynpäädyssä leningin.

Mirjana suostui istumaan äitinsä vieressä lääkärin vastaanotolla. Hän alistui syömään unilääkkeen ja lopulta astumaan psykologin kynnyksen yli.

Ensimmäisestä käynnistään hän muisti jälkeensä sen, ettei psykologi ollut vaikuttanut psykologilta. Toisen käyntinsä jälkeen hän tiesi, miksei. Nainen oli hiukan pyöreä, posket ja vaaleat hiukset näyttivät auringonpolttamilta. Hänellä oli avoimet, ruskeat silmät ja hiukan emäntämäinen, murteellisen pehmeä puhetapa. Psykologin olisi sopinut olla hoikka, jämäkkä ja tehokas, piirulleen hallittu. Danica Antoljak näytti arkiselta ihmiseltä, jolla tuskin oli mitään erityisiä keinoja nähdä ihmisten muurien läpi.

Vastaanottohuone oli kodikkaampi kuin Bajramovićin naisten olohuone. Ikkunassa oli vaaleat, puunlehtikuvioiset verhot ja niiden edessä viherkasveja. Nojatuolista katsottuna vasemmalla oli kolhiintunut työpöytä tietokoneineen sekä kirjahyllyllinen mappeja ja paperipinoja. Mirjanan lenkkitossut litistivät syksyinsävyistä villamattoa.

Mirjanalla oli omanlaisensa käsitys ongelmansa lähestymistavasta. Kysymyksiin vastaamisen sijaan hän pyrki kiistelemään ja kyseenalaistamaan. Kun lähestyttiin henkilökohtaisempia alueita, hän tuli varautuneeksi. Ja he olivat vasta puhuneet hänen työstään, äidistä, veljestä.

Kolmas käynti alkoi syytöksellä.

”Kun sain kirjeen, ajattelin teidän haluavan minut oikeuteen todistajaksi.”

Antoljak kohensi asentoaan.

”Mainitsin siitä. Halusin pelata avoimin kortein. Äitisi oli sinne lähdössä ja silloin se olisi voinut vielä olla sinullekin mahdollista. Mutta varsinainen syy oli se, että äitisi oli sinusta huolissaan.”

Istunnot etenivät Mirjanan ehdoilla, ja se merkitsi enemmän hiljaisuutta kuin puhetta. Hän saattoi tuijotella Antoljakia torjuvana kuin psykologi olisi edustanut pakkoa. Hän saattoi unohtaa tai olla unohtavinaan esitetyn kysymyksen ja sulkeutua näpräilemään jotain käsiinsä sattuvaa: rannekelloa, hiussuortuvaa, sormiaan.

”Kerrotko muusta perheestäsi?”

Mirjana käänsi katseensa sivuun. Hän joutui alinomaa punnitsemaan, mitä voisi kertoa, miten paljon. Keistä kertoisi. Mitä oli tarpeen kertoa. Oliko pakko kertoa mitään. Oliko pakko tulla.

”Meitä oli äiti ja isä ja neljä lasta. Minä olen nuorin.”

”Adil ja siskosi...?”

”Meira. Ja Senad.”

”Missä he nyt ovat?”

”Isä on jossain päin... Ehkä hän on palannut kotiin. Miksi lähetit sen sellaisessa kuoressa? Kirjeen.”

”Millaisessa? Ai niin, minulla on niitä täällä. En halua vaikuttaa liian viralliselta.”

Sinä hämää ihmisiä. Saat heidät avaamaan kuoren ja lukemaan vähän matkaa. Sait minut koukkuun. Sinä kalastat itsellesi asiakkaita.

”Mitä sinä tiedät sodasta?” hän kysyi.

”Omasta mielestäni aika paljon. Seuraan uutisia, mutta tärkeimmät tietoni saan työssä. Suurin osa asiakkaistani tulee sodan jaloista.”

”Mitä sinä todella tiedät? Mitä sinulle on tapahtunut?”

”Tuskin pystyisin auttamaan toisia, jos minulle olisi tapahtunut jotain oikein traumaattista.”

”Jollei sinulle ole tapahtunut mitään, et voi mitään ymmärtääkään.”

Eräänä iltana, kun Lea oli kiivennyt syliin seuraamaan koheltavia piirrossankareita, Mirjana muisti psykologin huoneen. Yleensä hän vältti ajattelemasta koko asiaa. Unilääke oli auttanut, vaikkei ollutkaan hävittänyt painajaisia. Hän oli tämän tästä päättänyt ilmoittaa Antoljakille, ettei enää tarvinnut naisen palveluja, muttei kuitenkaan pystynyt niin täydellisesti pettämään itseään.

Siinä tuntiessaan lapsen ohuet raajat sylissään hän näki Antoljakin huoneen pienintäkin yksityiskohtaa myöten. Hän näki tummansiniset mappirivistöt, joissa luki ”Kurssit” tai ”YK”, ”Verotus” tai ”NGO”. NGO oli kirjoitettu paksulla, tummalla tussilla ja se oli vetänyt hänen katsettaan, kunnes hän oli huomannut kysyä. Antoljak oli hymyillyt: ”Non-Government Organizations. Sellainen sinunkin käyntisi maksaa”.

Huone oli tapetoitu vaakunamaisella kohokuviolla. Verhoissa oli tyylliteltyjä vaahteranlehtiä ja matossa epäsäännöllisiä geometrisia kuvioita. Pehmeälinjaisia kolmioita ja vääntyneitä vinoneliöitä. Tiilenpunaista aaltoviivaa, jolta Mirjana haki jonkinlaista lupaa tai johdatusta. Seinillä oli muutama impressionistinen taulujäljennös, joissa pystyi halutessaan näkemään minkä tahansa merenrannan, kauppakadun tai sillan.

”Näytät levänneeltä”, Antoljak hymyili.

”Pidän tästä huoneesta.” Hän painautui tuoliin, antoi lihasten rentoutua. Kädet lepäsivät nojilla etsimättä koko ajan liikettä. Hän nyökkäsi hiukan kärsimättömästi. ”Haluatko kuulla, millaisessa talossa me asuimme?”

Se oli sotaa edeltävänä kesänä maalattu häikäisevän valkoiseksi. Lähin naapurusto oli sujuvassa yhteistyössä kantanut maaliämpäreitä, siirrellyt tikkaita ja raaputtanut vanhaa maalia, joka irtoili ja sirottui nurmikolle vaaleana silppuna. Nuoriso keräsi hiutaleita jätepussiin, pienimmät leikkivät että ne olivat lunta. Joku sai sormeensa haavan. Veljet tanssittivat suuria suteja seinän pinnalla ruskettunut selkä hiestä kiiltäen. Maali hehkui niin kirkkaana, että Adil sai päänsäryn.

Naiset olivat kattaneet puutarhaan ruokaa, kahvia ja piirakkaa. Pikkulapset juoksivat ympäri pihaa, keltaisen talon kaksoset ja rautaporttitalon tytöt, jotka

joka sunnuntaiaamu siisteimpään leninkiinsä pyntättyinä kirmasivat pyhäkouluun ja palasivat parin tunnin kuluttua takaisin sukka rikki, pissahousussa tai lettinauha hukassa. Heillä oli tapana kiivetä Bajramovićien graniittilohkareista ladotulle aidalle Mirjanan letitettäväksi: Ranskalainen letti. Afrikkalaiset letit. Saparot ja rinkelit. Minulle ensin. Älä tōni. Viimeisenä keväänä he eivät enää tulleet.

Rinteen kyljestä kodin neljään suuntaan viettävä punatiilikatto näkyi joen toiselle puolelle saakka. Kutsuessaan uuden ystävän kylään Mirjana saattoi osoittaa: tuo tuolla. Meiran mentyä naimisiin hän oli isän kanssa tapetoinut huoneen omakseen. Meiran violetin ja roosan sävyt olivat vaihtuneet vaaleansiniseen.

Hän ei muistanut muuta kotia. Hän oli ollut kolmevuotias perheen muuttaessa joen kainalossa elävään pikkukaupunkiin. Isää oli tarvittu tehtaaseen valvomaan alumiinintuotannon uuden linjan suunnittelua, ja lapset Mirjanaa lukuun ottamatta olivat jo käyneet koulua. Oli täytynyt asettua aloilleen.

”Mitä äitisi teki?”

”Kun olin pieni, hän oli kotirouvana. Joissain firmoissa alettiin suunnitella tietokoneiden hankkimista, ja äiti kävi kurssilla niitä varten.”

”Tulitte aika hyvin toimeen?”

”Isä oli osastonjohtaja. Hän oli aina töissä.”

”Lähditte sieltä keväällä neljä vuotta sitten?”

”Missä sinä silloin olit? Asuitko täällä?”

”Asuin. Mitä olet kuullut sieltä jälkeempäin?”

”Oletko käynyt siellä? Tai nähnyt kuvia?”

”En, mutta tiedän, että se on kaunista seutua.”

”He tarvitsivat meidän kaupunkimme. Heille se oli läpikulkupaikka.”

”Rauhansopimuksessa se taisi jäädä heille?”

”Se oli Adilille kova pala.”

”Entä sinulle?”

”En usko, että haluaisin palata.”

Hän oli syventynyt lukemiseen, mutta ajatus katkesi. Ivanan liikehdintä häiritsi.

”Tapasin Jasminan”, Ivana sanoi viimein.

”Jasminan? Oliko hänellä koru?” Kysymys oli outo, hän kuuli sen itsekkin.

Ivana hymyili. ”Oli.”

He tarkastelivat toisiaan.

”Hänellä oli mukanaan pieni tyttö, vähän Leaa vanhempi. He leikkivät yhdessä.”

Mirjana muisti Jasminan vatsan. Hän ei ollut ennen nähnyt yhtä läheltä, miten naisen vartalo muuttui ja iho kiristyi viikko viikolta kiiltävämmäksi. Kun hän oli tunnustellut vauvan liikkeitä, Jasmina oli koskettanut hänen kättään, puristanut viilein sormin.

”Pojat käyvät koulua.”

Pojat käyvät koulua. Leijonanpojat ovat löytäneet emonsa, tai emo poikansa. Hän on saanut heidät takaisin. Pienet poikansa, jotka olivat jääneet sairaan isoisän huostaan. Koru on tehnyt tehtävänsä. Mutta hän tarvitsee sitä vielä. Unohtamisen taiteenlajissa. Kertomisen piinassa.

”Jasminan mies oli haavoittunut vaikeasti ja hän kuoli edellistalvena, mutta muuten asiat ovat hyvin. Hänellä on sukua ympärillään. Ehkä hän oli alun alkaenkin selviytyjä.”

Selviytyjä? Miten sen olisi silloin saattanut nähdä? Joka oli alussa näyttänyt selviytyjältä, oli luhistunut heti kun koulutuksen, aseman tai tottumuksen puku riisuttiin. Joka oli näyttänyt heikolta, olikin vain säästänyt voimiaan todelliseen koitokseen. Sattumaa se oli. Arpaonnea.

”Miksi lopetit baletin? Meillähän on maineikas balettikoulu.”

Mirjana katsoi Antoljakia arvioiden. Ehkä kysymys ei ollut niin järjetön kuin ensin tuntui.

”Kotona se oli hyvin pienimuotoista. Olin alkanut haaveilla muuttamisesta. Oopperan balettikouluun olisi tietenkin ollut lähes mahdoton päästä, mutta lapsena haaveet ovat suuria.”

”Etkö missään vaiheessa ottanut selvää, mitä mahdollisuuksia täällä on?”

Mirjana rypisti kulmiaan. Näyttämällä hän saisi naisen inttämisen katkeamaan, mutta joutuisi myös selittämään.

”Minulla on tällainen”, hän sanoi hiukan vastahakoisesti ja alkoi vetää farmarinlahjetta ylös. Sääressä oli vaaleanpunertava, sormenpituinen arpi. Tarkkaan katsoen ihon alta kuului kohouma.

”Tuo varmasti haittaa tanssimista.”

”Sitä särkee välillä.”

”Miten se on syntynyt?”

”Putosin kivenlohkareelle.”

”Tuoko katkaisi tanssiurasi?”

Mirjana naurahti. ”Kyllä, siihen se loppui.”

”Ennen sotaa?”

”Luu katkesi ja tanssi loppui. Harvinaisen yksinkertaista.”

Antoljak näytti epätietoiselta.

”Seikkailin vihollisotilaan kanssa.”

*Puolikuu valaisee Jovanin hahmon pääportilla. Hän on maastopuvussa iso reppu selässään ja yrittää hymyillä. Epäröinti näkyy minusta varmasti päästä jalkoihin. Hän nostaa salvan. Pelkään portin kolisevan tai kitisevän, mutta se on hyvin huollettu ja aukeaa hiljaa. Jovan työntää minut liikkeelle ja kuiskaa, että hän on kiertänyt hälyttimen sulakkeen auki. Mutta portti jää raolleen.*

*Yksi valonheittimistä on suunnattu metsään katoavalle tielle. Aavemaisen kylmässä valaistuksessa näen kasarmin muurien ympärillä villiintyneen niityn. Jalkani vierellä huojuvat mykkinä neilikat, sinimailaset, keltanot ja pari häränkukkaa. Olenko minä elänyt kaikkien näiden kukkien ympäröimänä?*

*Jovan ottaa minua kädestä ja alkaa kiskoa kovaa vauhtia eteenpäin. Metsikön varjoissa pysähdymme katsomaan taaksemme. Tiedän olevani ulkona, kun näen portin ja pitkän, rapatun tiilimuurin väärältä puolelta, ja kun helteiden ummehduttama tuoksu imeytyy keuhkoihini. Olen ulkona, ja kaikki muu on sisällä muurin takana. Äiti.*

*Jovan kiskaisee minut uudelleen liikkeelle. Meidän on juostava. Ymmärrän että aikaa on vähän, mutta jalat tuntuvat vastustavan lähtöä. Metsän tihennyttyä Jovan sytyttää taskulampun ja sanoo, että kohta on aika poiketa tieltä.*

*”Eikö täällä ole miinoja?” Epäröin astua ojan yli.*

*”Ei”, hän sanoo, mutta äänensävy ei aivan vakuuta. Jos astumme miinaan, mitä tapahtuu? Täällä pimeässä aamuyössä, kenenkään tietämättömissä?*

*Hengästyttävän jyrkässä rinteessä jäämme juomaan. Kuu valaisee Jovanin korkeaa otsaa. En ymmärrä, miksi hän haluaa auttaa minua. Hän ottaa riskin eikä odota vastineeksi yhtään mitään. Ystävältä sen ymmärtäisi, mutta me olemme tunteneet vasta vähän aikaa. Ehkä hän on taikauskoinen ja ajattelee auttavansa samalla sisartaan.*

*Ojentaessani vesipullon Jovanille hän huomaa käsieni kylmyyden ja kaivaa repustaan maastopuvun takin. Tuntuu omituiselta pukeutua sotilastakkiin, enkä voi olla ajattelematta, kenen päällä se on mahtanut olla.*

*Aamu alkaa jo kajastaa, kun lähestymme kivilouhikkoa. Ensimmäisten lohcareiden ilmaantuessa näkyviin pysähdymme vielä juomaan. Jovan katselee minua, muttei sano mitään.*

*Louhikko näyttää siltä kuin siellä olisi joskus kymmeniä vuosia sitten räjähtänyt pommi ja teräväsärmäiset kivet ja kallionkappaleet sinkoilleet ympäriinsä. Niiden välissä on yllättävän vaikea kulkea. Vähän väliä täytyy kiivetä yli vain huomatakseen, että on palattava taaksepäin ja etsittävä uusi, helpompi reitti.*

*Kiipeän korkealle lohkaruelle tähyämään sopivaa väylää. Kun vaalenevaa taivasta vasten näen puunlatvojen yllä loputtomiin polveilevia vuoria, minua alkaa huimata ja on hetkeksi suljettava silmät. Louhikon keskellä havaitsen varjon, joka voisi olla luola, ja osoitan sitä Jovanille. Käännyin ympäri ja alan laskeutua. Huomaan liian myöhään, että sammal jalan alla on irtonaista.*

*Muistan oksan pamahduksen. Kallio ja taivas kieppuvat ympärilläni. Suljen silmäni ja yritän uudelleen. Jovan auttaa minua ylös, mutta silloin tunnen kivun, ennen kokemattoman. Jalkani.*

*Äännähdän jotain niin, että hän ymmärtää laskea minut takaisin. En saa sanottua mitään ja osoitan jalkaani. Jovan vetää ylös housunlahkeeni, joka on alkanut kastua verestä. Hän tutkii ja painelee säärtäni ja nostaa katseensa. Hän on niin pahoillaan, että rintaani puristaa.*

*”Se on poikki.”*

*Pamahdus ei ollutkaan oksa. Matka katkeaa tähän, sen tajuaamme molemmat. Äkkiä Jovanilla on kiire saada haava sidottua ja jalkani lastoitettua. Hän hokee, että minut pitää saada liikkeelle, parempaan turvaan. En ymmärrä mikä kiire sillä on, koska oloni on ihan siedettävä. Hän hakee keppejä, leikkaa puukolla t-paidan suikaleiksi ja sitoo jalkani liikkumattomaksi. Sitten hän alkaa kuljettaa minua syvemmälle louhikkoon.*

*En tiedä, miten pääsimme perille kalliononkaloon. Kipu on kaventanut maailman hämäräksi putkeksi, jonka läpi näen ja kuulen kaiken vaimennettuna, pehmennettynä, kaukaisena. Olen purrut kieleeni ja joudun nieleskelemään verta. Makaamme molemmat uuvuksissa, hikisinä ja janoisina jaksamatta nostaa kättä repulle vesipullon luo.*

*Minun kipuni pakottaa Jovanin liikkeelle. Jalan särky on sykkivää, tuntuu kuin sydän olisi valahtanut sääreen ja vuotaisi siellä itseään kuiviin. En pääse millään eroon tästä mielikuvasta ja kerron sen Jovanille. Hän hakee kiven ja asettaa jalkani koholle sen varaan. Hän juottaa minua ja tulee viereeni lepäämään. Hän silittää hiuksiani ja käskee minun rentoutua, koska jännittäminen vain pahentaa tilannetta.*

*Muistan kivun, sykkivän jomotuksen. Vilun, vapinan ja Jovanin hiljaisuuden. Jankutan, että hänen pitäisi lähteä. Hän voisi jollain tavalla ilmoittaa kasarmille, että ne hakisivat minut takaisin. Mutta hän ei suostu harkitsemaankaan. Hän sanoo, että minut ammuttaisiin, tai ne keksisivät jonkin hirveän rangaistuksen. Hän kuvittelee voivansa liikuttaa minua jonkinlaisilla paareilla. Siihen en vastaa. Kipu pahenee koko ajan, mutta en enää puhu siitä.*

*Aamulla en tiedä, mikä on ollut eilispäivää ja mikä yötä. Jovan on yrittänyt pitää minua lämpimänä. Kun valo alkaa siivilöityä onkaloon, en uskalla katsoa jalkaani. Kädellä koetellen se tuntuu paksulta, kovalta ja kuumalta.*

*Jovan on miettinyt koko yön.*

*”Lähden katsomaan ympäristöä. Etsin vähiten hankalan reitin ulos louhikosta ja rakennan paarit.”*

*Kun Jovan auttaa minut tarpeilleni, tiedän, ettei hänen suunnitelmansa voi onnistua. Jalka ei kestä hetkenkään pystyasentoa.*

*Jovan syö säilykelihaa ja yrittää tarjota minullekin, mutta saan nieltä vain vettä. Sitten hän lähtee.*

Mirjana näki Antoljakin kasvoilla monta ilmettä. Vakavuuden takaa hän erotti tyytyväisyyttä. Häntä ärsytti psykologin hyväksyvä katse, ajatus siitä, että oli tarjonnut naisen uteliaisuudelle ravintoa.

”Löysikö hän reitin?”

Mirjana ojensi jalat suoriksi ja katsoi suuren ruudun läpi näkyvää taivaankaistaletta.

”Hän ei palannut.”

Mirjana tunsu pitkän katseen pyyhkivän kasvojaan, kevyesti ja lempeästi.

”Mitä hänelle tapahtui?”

”En tiedä. Hänet vangittiin ja lähetettiin jonnekin. Minulla särkee pää.”

”Tiedätkö hänen koko nimensä?”

”Onko sinulla särkylääkettä?”

”On varmaankin.” Antoljak nousi ja avasi kaapin. ”Jovanin osalta se siis päättyi huonosti. Entä sinun?”

Mirjana kohautti olkiaan ja nousi hakemaan vettä.

”Lähdit Jovanin kanssa ja äitisi jäi kasarmille?”

”Olin käsittämättömän lapsellinen. Kuvittelin, että löytäisin veljeni ja isäni ja he vapauttaisivat äidin. Äiti vakuutti jälkeinpäin, että tein oikein. Kaikki olisivat karanneet sieltä, jos olisivat voineet. Mutta mihin he olisivat menneet?”

Koko seutu oli vihollisten miehittämää. Minulle sattui harvinainen tilaisuus päästä vihollissotilaan matkaan. Se olisi voinut onnistua.”

”Oliko sotilaskasarmilla vankileiri?”

”Oli.” Hän nielaisi tabletin.

”Miksi?”

Mirjana hymyili vaisusti. ”He tarvitsivat työvoimaa. Miksi sodissa yleensä perustetaan vankileirejä? Miksi he perustivat vankileirejä? Ovatko he selittäneet sitä?”

Naiset mittailivat toisiaan. Antoljak luovutti ensin.

”Miten sinä sitten selvisit sieltä louhikosta?”

”En muista.”

Miro seisoskeli ulko-oven tuntumassa ja pyysi Mirjanan kävelyllä. Hän ehdotti puistoa, mutta Mirjana katseli mieluummin kivitaloja ja kesän pölyttämiä näyteikkunoita.

Mirolla oli mustat farmarit ja siniharmaa batiikkipaita. Ruskettuneissa kasvoissa paidanväriset silmät kiilsivät tarkkaavaisina. Häntä ei näyttänyt puhumattomuus häiritsevän. Mirjana katseli ohi suhahtelevia autoja. Pienet ja halvat paikalliset tulivat vuosi vuodelta harvinaisemmiksi. Pian ne kuolisivat tuontiautojen puristuksessa sukupuuttoon. Vahvemman laki päti kaikkialla.

”Olen ajatellut ostaa auton”, Miro sanoi.

”Miksi? Oletko kyllästynyt roplaamaan toisten autoja?”

”Kun niitä päivittäin katselee...”

”Miten teillä riittää rahat?”

”Täytyy laimentaa Adilin juomia vedellä.”

”Oletko kyllästynyt Adiliin?”

”Miten veljeen voisi kyllästyä?”

”Mikä teki teistä veljet?”

”Sotaherroilla oli siihen jokin resepti. Ehkä se oli se aamu, jona heräsimme sähköjohdolla yhteen köytettyinä.”

Mirjana pysähtyi. Hän ei huomannut ohikulkijan tönäisyyttä.

”Nuo arvet...” hän osoitti Miron kaulaa.

Miro jatkoi matkaa. ”Unohda koko juttu.”

”Ei minulta tarvitse mitään pimittää.”

”Perheesi on toista mieltä.”

”Älä heistä välitä.”

Keittokomeroon mahtui täsmälleen kaksi kokkia. Katarina nojasi tiskipöytään. ”Juuri siihen ne pyrkivät. Hallitsemaan koko loppuelämän. Älä anna sitä niille.”

”Miten sen voisi estää?”

”Valitsemalla. Niin minä olen tehnyt. Keskittynyt sellaisiin asioihin, jotka kantavat eteenpäin. Minulla oli aika onnellinen lapsuus.”

”Siivooja-psykologi Katarina hallitsee kaiken.”

Lea seisoj jakkaralla ja katseli leikkipaikalla mekastavia lapsia. Katarina hymyili lasia täplittäville sormenjäljille.

Mirjana oli jo jonkin aikaa tiennyt Katarinan tarinan. Hän oli joutunut isovanhempiensa kanssa jättämään kotinsa. Hän oli viisivuotiaasta kasvanut heidän kanssaan. Isoisän sydän oli pettänyt pitkällä matkalla. Isoäiti oli kuollut myöhemmin pakolaisleirillä.

Vieraassa maassa ja paikassa. Vieraiden kasvojen ympäröimänä. Vieraassa sängyssä muistoja karkottaen. Kieltäytyen ajattelemasta menneisyyttä tai tulevaa. Saamatta päätettyä, kumpi näyttäytyi toista pahempana. Nykyhetkessä ei ollut mitään ajateltavaa. Vain valkoiset lakanat ja puhdas tuoksu. Mutta se kaikki yksin?

Katarina kokeili hänelle uutta kampausta ja lahjoitti yhden paidoistaan, kanervanpunaista viskoosia. He veivät Lean keinumaa ja puhelivat toimistotalon miehistä. Arvioivat ja vertailivat, ja lopulta totesivat koko valikoiman varsin epätäydelliseksi.

Kotimatalla kuva palautui mieleen. Hän nosti Lean syliin ja kiirehti askeleitaan. Hän oli yöllä huutanut Senadia. Äiti oli herännyt ja yrittänyt kysellä.

Käytävää kiersi oranssi raita juuri sillä korkeudella, jolta Azran pää työntyi esiin. Hän oli seisoskellut tolpan takana. Juoppo poika oli jälleen ajanut hänet ulos. Mirjanan mielessä välähti kääntyä takaisin, mutta Lea oli ehtinyt jo soittaa ovikelloa.

”Siskosi on huora!”

Mirjana räpäytti silmiään.

”Kuuletko! Sotilaiden huora!”

Itse olet juoppo huora, Mirjana väänsi hiljaa mielessään. ”Lea. Mennään ulos”, hän sihahti, mutta lapsi ei totellut.

”Huoranpenikka!” Azra kähisi ja lähestyi lasta käsi ojossa.

”Varo koskemasta häneen!” Mirjana töykkäsi kämmenellään Azraa olkapäähän.

Ovi avautui ja kaatoi Lean kontalleen. Kun Ivana kumartui nostamaan lasta, Azra jatkoi matkaansa selkä jäykkänä. Mirjana pudotti Katarinalta saadun puseron sängylleen eikä vastannut Ivanan kysymyksiin.

Miksi Azra vihaa minua? Onko hän kateellinen, kun meillä ei ole miestä? Ei laihaa tallukkaa, niin kuin hänen oma miehensä. Eikä höyryissään riehuva aikamiespoikaa, joka ilmaantuu kuun lopussa metelöimään ja lähtee pois, kun on saanut kaavittua vanhemmiltaan rahat, ruuan ja hermot.

”Lähdimme liian myöhään.” Mirjana liikautteli kahvikuppia kädessään niin, että sai pinnalla kelluvan sakan kiertämään kehää. Antoljak laski oman kuppinsa pöydälle.

”Merkkejä oli näkynyt pitkin kevättä. Liikenne joen takaa lisääntyi kaiken aikaa. Koulumatkalla pysähdyimme kavereiden kanssa katselemaan niitä: kuorma-autoja, kranaatinheittämiä, tankkeja. Televisiossa näytettiin, miten pohjoisessa juhlittiin sodan loppumista eivätkä nationalistit mahtaneet sille enää mitään. Armeija joutui vetäytymään. Ne kiroilivat uutiskameralle. Me ihmettelimme, mihin sitä kalustoa enää tarvittiin.”

”Puhuttiinko kotona jotain?”

”Veljet pelkäsivät joutuvansa armeijaan. Isä kävi iltaisin kokouksissa tai linnoittautui olohuoneeseen muiden miesten kanssa. Meitä varoitettiin. Isällä oli niiden joukossa ystäviä, jotka suosittelevat pois lähtemistä. Mutta minne? Mitä meidän kodillemme olisi tapahtunut? Tehdas toimi täyttä höyryä ja koulun lukuvuosi oli kesken.”

”Mitä tarkoitat sillä, että lähditte liian myöhään?”

”Moni asia olisi voinut mennä toisinkin. Meillä riideltiin paljon. Isän täytyi liittyä itsenäisyysjoukkoihin. Äiti rukoili Adilia ja Senadia matkustamaan Meiran luo, jos sinne mitenkään enää pääsisi. He epäröivät liian pitkään.”

”Olitteko siellä vielä, kun hyökkäys alkoi?”

Mirjana nousi, liikkui huoneessa. Hän seisahtui mappirivistön eteen.

Mitä nuo siniset ja vihreät kansiot sisältävät? Kirjaako hän kuulemansa tarinat? Olenko minä parina paperiarkkina tuolla jossain?

”Niiden perheet katosivat jonnekin”, hän puhui. ”Lapset eivät ilmaantuneet kouluun, kauppoja suljettiin. Kaupunki hiljeni kuin kesälomalla. Sitten eräänä aamuna tehtaalle johtava tie oli tukittu rekoilla, eikä Senad päässyt töihin. Tuli kiire. Olin kauan suunnitellut, mitä ottaisin mukaan jos joutuisimme lähtemään, mutta kaikki piti saada mahtumaan pariin kassiin. Lähdimme enon perheen luo.”

”Milloin?”

”Huhtikuun kuudes.” Mirjana nosti käden otsalleen. Sormissa tuntui värähtelyä, kuin iho olisi ollut liian kuuma. ”Luulimme palaavamme pian. Jouduin jättämään koirani naapurille.”

Hohteleva kolikko, joka pulpahti kaukana veteen. Väärä toivomus. Hän ei ollut ymmärtänyt toivoa perheensä selviämistä, vaan koiransa.

Mirjana kavahti Adilin laihuutta. Hän muisti veljen notkeana ja jäntevänä, yhtenä jalkapallojoukkueen nopeimmista. Nyt nuori mies käveli tekojärven rantakivikossa tupakkaa poltellen. Kylkiluut näkyivät selvästi, ja kun hän kumartui, olisi nikamat voinut laskea.

Mirjana istui taitellun pyyhkeen päällä ja tarkkaili Lean leikkejä. Isommat tytöt auttelivat lasta kivirakennelman pystyttämisessä. Lea oli ihmeteltyt vaaleita kiviä, sileitä ja soikeita. Miron pää näkyi tummana poijuna melkein vastarannalla. Mirjanaa hiukan harmitti, ettei omistanut uimapukua. Lasten kiljahtelut rantavedessä herättivät jotain kateutta muistuttavaa.

Rantakivikko kiersi järveä kapeana nauhana. Helle oli puskenut kaupunkilaisten lauman vaellukselle, ja parhailla paikoilla kahviloiden ja ravintoloiden edessä joutui pyyhkeelleen etsimään sijaa. Mirjanan seurue oli taivaltanut vastakkaiselle rannalle, jolla oli muutamia puita ja pensaitakin. Nousemalla mäenharjalle pääsi seuraamaan kisailevien kanoottien liukua.

Autonomistaja Miro pelmahti viereiselle pyyhkeelle. Mirjana vetäisi lahkeen säärensä peitoksi.

”Vahditko sinä tuota ipanaa?” Miro kysyi.

”Ei se mene veteen”, Mirjana sanoi ja sulki silmänsä uudelleen.

”Lapset tekevät juuri sen mitä vähiten odottaisi.”

”Mistä sinä sen tiedät?”

”Minulla on niihin jonkinlainen sukulaisuus. Sinäkin odotat minun jossain vaiheessa kysyvän, mistä olet saanut sääreesi noin ikävän arven, mutta minä sen sijaan kysynkin, etkö voisi tulla uimaan ilman uimapukuakin? Vaikka t-paidassa. Voit lainata Adilin shortseja.”

Mirjana vilkaisi Miroa nopeasti, mutta pilke tämän silmäkulmassa sai hänet nauramaan.

”Adilin shortseissa! Sinä varmaan katselisitkin mielelläsi tyttöjä märissä t-paidoissa.”

”Oikein mielelläni. Adilissa ei ole paljon katseltavaa.”

Mirjana laskeutui selälleen. Laiskasti värähtelevien pajunlehtien kehystämä taivas oli hukuttavan sininen. Kaksi hapertuvaa pilvivanaa paljasti matkustajakoneen lentäneen yli, mutta siitä oli jo aikaa.

Hän oli vetänyt säärensä tuolille yöpaidan helmojen alle. Kirjastosta löytynyt akvaario-opas sylissään hän hypisteli kuumottavaa nenänselkämystään.

Myrkytinkö minä kalani? Teinkö Plutosta invalidin, joka kiertää vasemmalla kyljellään kehää koko loppuelämänsä? Sotainvalidin, sillä sota on minut sekoittanut ja näin sen vaikutukset ulottuvat mitättömiin luontokappaleisiin.

”Mirjana.”

Jokin äidin äänessä sai hänet nostamaan katseensa, vain puolittain tietoisesti.

”Minun on pakko kertoa yksi asia”, Ivana sanoi.

”Se liittyy oikeudenkäyntiin”, Mirjana arvasi ja löi kirjan kiinni. ”En halua kuulla siitä.”

”Kyllä sinä tämän verran kestät. Oikeudessa... tuli esiin asioita. Niillä meni suunnitelmat vähän niin kuin uusiksi. Tulin kertoneeksi sellaista, mitä ei ollut etukäteen sovittu syyttäjän kanssa, ja se aiheutti hämmennystä.”

”Mitä sinä kerroit?”

”Sinusta.”

Kylpyhuoneesta kuului tasainen vesijohdon sihinä, ääni, jota Mirjana ei ollut ennen huomannut. Alakerrassa ovi naksahi auki. Kuului vaimeaa, kiihkeänsävyistä sananvaihtoa.

”Kerroin vain vähän”, Ivana puolusteli. ”Tuomari keskeytti sen, koska sitä ei ollut kirjattu syytteisiin. Mutta se ehti saada aikaan sen, että... että he tarvitsevat sinut.”

Vesijohto sihisi.

”Mutta sehän on jo ohi!”

”Ei ole. Siellä on juuri nyt puolustuksen vuoro, mutta sen jälkeen alkaa toinen kierros. Uusi ottelu uusine todistajineen. Täydennys. Syyttäjälle ja puolustukselle lisämahdollisuus. Se ei ole ohi.”

”Oletko luvannut, että minä menen sinne todistamaan?”

”Enhän minä sellaista voisi luvata.”

”Tietääkö Antoljak?”

”Miten hän voisi tietää?”

Mirjana veti riuskin ottein yöpaidan päänsä yli, riuhtoi ylleen housut ja lattialla rypistyneen puseron ja katosi iltaan.

Hän käveli valaistuja katuja ristiin rastiin. Hän ei tuntenut viileyttä käsivarsiensa iholla, joka vielä muisti päiväisen auringon hehkun. Hän ei kuullut autojen surahtelua tai ambulanssin ujellusta. Hän ei haistanut pizzerian mausteista käryä. Silmät huolehtivat matkan jatkumisesta katkeamattomana, mutta tietoisuuteen ylsi vain maku. Paha maku. Saaliin suuhun nouseva veren maku vähän ennen kuin se alkaa väsyä ja luovuttaa.

Antoljak ojensi pyyhkeen. Vesi tipahteli pitkistä suortuvista sateen laikuttamalle paidalle. Mirjana riisui kengät ovensuuhun ja istuutui vakiotuolilleen. Se oli sijoitettu täydellisesti niin, että katseelle löytyi kiinnekohtia. Maisemataulut, jotka muuntuivat säiden, valaistusten ja mielialojen mukaan. Tai ikkunan rajaama postikortti kaupungista: vaihtoehtokortti, joka kuvasi kunnostusta odottavia taloja ja kituliasta puunrankaa. Tai kiehtovia kuvioita avaava matto. "Verotus" ja "NGO" olivat paikoillaan. Kaikki oli järjestyksessä.

*"Kaikki tietävät, että sinä olet Mirjana", poika aloittaa vihdoin. Hän on viisi minuuttia kuljeksanut pihalla edestakaisin minua katsellen niin, että olen jo tajunnut hänen ujostelevan. Ajatus ujosta sotilaasta on outo, melkein huvittava.*

*"Minä olen Jovan."*

*Hän on minua pidempi, mutta aika laiha. Pärjään hänelle varmasti, joten jään kuuntelemaan.*

*"Sinä olet nätti, mutta nuo vaatteet ovat kauheat", poika jatkaa. Hän ei vaikuta kovin terävältä.*

*"Minulla on viisitoistavuotias sisko", hän sanoo. "Sinä taidat olla samanikäinen?"*

*"Entä sitten?"*

*"En ole nähnyt häntä kuukausiin, enkä tiedä, mitä hänelle on tapahtunut."*

*"Ehkä hänkin on leirillä?"*

*"Älä sano sitä!" poika ärähtää, mutta leppyä heti kun astun kauemmas. "Älä mene. Minä tulin vain juttelemaan. Sinulla taitaa aika tulla pitkäksi."*

*Ystävälliset silmät. Ei haittaa, vaikka hän olisikin vähän yksinkertainen.*

*"Tulen huomenna taas, jos ehdin. Nyt täytyy mennä", poika hymyilee vähän epävarmasti. Hänellä on suuret, valkoiset hampaat.*

*Katson häntä niin kauan, että hän katoaa talon taakse. On mukavaa ajatella huomista ja uutta juttuseuraa. Olen niin tylsistynyt, että voisin karjua ääneen. Tahtoisin saada talon naiseen eloa. He ovat ärsyttävän vaisuja, puoliksi*

*elottomia, ja aina jostain kateellisia. He ovat minulle kateellisia enkä voi sille mitään.*

*Kerron Jovanille, että äiti raivosi Hajran ja Jasminan säestyksellä, kun puhuin hänestä. He uhkasivat selkäsaunalla, jos vielä tapaamme. Jovan nyökkää mietteliäästi.*

*”Voinhan hakea sinut huoneestasi ja viedä – –”*

*”Ei! Ei!” Hän ei saa sanoa niin.*

*Jovan koskettaa olkaani. ”Uskotaan. Huono ajatus.”*

*”Haluan tavata ulkona”, saan sanottua.*

*”Roskapönttöjen takana sitten”, hän ehdottaa, ”jollei sinulla ole turhan tarkka nenä.”*

*Se on hyvä paikka, koska sinne ei kellään muulla ole asiaa. Jovan lähtee vasta, kun vakuutan kaiken olevan hyvin. Pidän hänen hymystään ja hänen leukansa muutamasta hassusta karvasta. Eikä hän ole niin yksinkertainen kuin ensin luulin.*

*”Jovan teki pieniä asioita. Hän halusi piristää minua”, Mirjana sanoi. “Kerran hän kaivoi taskustaan hiiren. Hän oli päättänyt kesyttää sen, mutta se putosi roskapönttöön emmekä enää löytäneet sitä.”*

*”Kuulostaa erikoiselta, että istuskelit pihalla juttelemassa sotilaiden kanssa.”*

*”En minä muiden kanssa jutellut. Vangit saivat liikkua pihalla. Minulla oli paljon aikaa.”*

*”Millainen paikka se oli?”*

*”Neljän tähden hotelli. Kaakeloitu uima-allas ja – –. No, ehkä se oli entinen tehdas. Pitkiä betonirakennuksia ja pari puutaloa. Hiekkakenttä, pari puuta. Tiilimuuri ja piikkilanka. Talojen takana pieni puutarha. Vangit hoitivat sitä.”*

*”Tekivätkö vangit töitä?”*

*”Siellä pestiin ja korjattiin pyykkiä. Siivottiin. Joku oli keittiössä.”*

*”Mitä sinä teit?”*

*”Pyykinpesu ei oikein sujunut. Myöhemmin ompelin. Korjasin sotilaiden vaatteita. Olin aika näppärä. Moni olisi halunnut sinne.”*

*Röykkiöittäin maastopukuja ja paitoja. Rikkinäisiä saappaita. Hien ja kostean nahan haju. Hiljainen Ana pistelemässä neulaa kankaaseen. Sabina polkemassa koneen jalkaa.*

*Hän arvioi psykologiaan. Nainen oli toivonut, että hän alkaisi käyttää etunimeä, Danicaa. Mutta sitä piti ensin tunnustella. Antoljak oli etäinen ja*

neutraali, kuin kertoisi valkoiselle paperille. Danica oli ihminen, jolla oli kasvot. Hyvät, ystävälliset kasvot. Ehkä ne ansaitsivat nimen.

”Tiesitkö sinä, että oikeudenkäynti jatkuu vielä?” Mirjana kysyi.

”Seurataanhan sitä lehdissä.”

”Mutta että sinne hankitaan vielä uusia todistajia?”

”Ai.”

”Et siis ole missään juonessa mukana?”

”En tosiaan.”

”Ne haluaisivat minut sinne.”

Danica liikahti. ”Todistajaksi?”

”Niin. Äiti puhui sivu suunsa.”

”Miksi? Ymmärrän tietenkin, että siellä tarvitaan todistajia, mutta miksi juuri sinut?”

”Minun tarinani on erilainen. Minullehan ei oikeastaan tapahtunut mitään. Olin tarkkailija. Sivullinen.”

Kyhmyjoutsenet liukuivat lammen poikki ja käänsivät laiskasti kaulaansa tulijoiden suuntaan. Välillä jompi kumpi löysi suupalan jättäen näkyviin vain kelluvan höyhentyynyn. Ilma oli erilaista kuin kuumuutta väreilevillä kaduilla. Pakokaasut ja melu eivät yltäneet puiston ytimeen saakka. Kulkijoiden askeleet hiekkateillä saattoivat vieläkin nostattaa ilmaan Isä Maksimilianin aikaista tomua. Näkymättömiä hiukkasia parinsadan vuoden takaa, jolloin sivistyksellä nähtiin todellisia mahdollisuuksia.

Miro ja Lea kisailivat siitä, pitikö kengät riisua vai ei. Mirjana yritti saada ajatukset haltuunsa, olla antamatta periksi niiden tungokselle.

Ensimmäiseksi hän oli nähnyt lammessa uniensa poukaman, mustan ja tukehduttavan. Kaartuvakaulainen joutsen oli siipiään ravistamalla saanut ravistettua hänestä tuon mielikuvan, mutta levottomuus jäi.

Miro oli ruosteen täplittämällä autollaan ilmaantunut toimistotalolle, eikä hän ollut yllätykseltään osannut vastata, halusiko edes lähteä puistoon. Nyt vierellä lojui äidin pikaisesti kokoama eväspussi. Mirjanaa ärsytti vieläkin Miroon ihastuneen äidin maireus ja Lean hyörinä.

Nyt kun oli aikaa ajatella, kirje työntyi esiin paperin terävyydellään. Kirjainten merkkikieli, kaikki harkitun täsmällisenä. Tänä päivänä saapunut uusi kirje, jonka päällä oli ollut vieras postimerkki.

*Hyvä Mirjana Bajramović,*

*Esitämme kunnioittavasti pyynnön saada tavata Teidät koskien entisen kotimaanne alueella sisällissodan aikana tapahtuneita rikoksia. Oikeudenkäynnin yhteydessä on herännyt kysymyksiä myös Teidän roolistanne Srednican varuskunnan tapahtumissa. Toivoisimme voivamme tavata Teidät saadaksemme valaistusta tärkeisiin avoinna oleviin kysymyksiin. Tapaaminen ei velvoita Teitä mihinkään. Odotamme Teitä ja valitsemaanne tukihenkilöä paikallisessa YK:n toimistossa 25.7. kello 10.00.*

*Kunnioittaen*

*Janet Hampson*

*Olivia Reilly*

*Tutkintavirasto, ICT*

Lyhyeksi ajetut ruohonkorret pistelivät varpaanvälejä. Muurahainen aloitti kantapään vierestä pikajuoksun kohti polvea. Kun laitto sormen esteeksi, se vaihtoi suuntaa, mutta vauhti ei hidastunut. Sillä oli kiire hoitamaan jotain tehtävää, mutta se oli hukannut suuntavaistonsa tai unohtanut koko päämääränsä.

Harhailenko minä tuolla tavalla, ilman päämäärää?

Lea läpsytteli rantaa paljain jaloin, voittajan askelin. Miro hymähti istuutuessaan Mirjanan viereen. ”Ehkä päättäväisyys on hyve lapsellakin.”

”Tämä on kaunis paikka”, Mirjana sanoi.

Miro repäisi korvan viereen ojentautuvasta hopeapajusta pari lehteä. Hän käänteli hajamielisesti niitä käsissään, joihin moottoriöljyt olivat jättäneet tummia laikkuja. Mirjana kiskoi lahkeet ylös, pudisteli ruohot housuistaan ja asteli lampeen. Lea loiskautti vastaan vetisen tervehdyksen. Mirjana sai nieltyä ärähdyksen.

Vesi ei ollut riittävän viileää jähmettääkseen suonissa kiertävää levottomuutta. Se ei myöskään ollut niin tummaa kuin rannalta oli näyttänyt. Pohjahiekan harmaat ja punertavat sävyt väreilivät. Mirjana odotti, että joutsenet olisivat jotenkin reagoineet häneen, mutta niille ihminen ei selvästi edustanut minkäänlaista uhkaa.

Palatessaan istumaan hän huomasi Miron tuijottavan säärtään.

”Tuo ei ole saanut asianmukaista hoitoa.”

”Ai kysyt sittenkin.” Mirjana nosti kiven ja heitti sen veteen ronskisti, haluten puhkaista öljymäisen tyyneyden. ”Se tuli vankileirillä. Tai oikeastaan karkumatkalla.”

”Oho.”

”Reissu päättyi huonosti. Ei mitään sankarillista, joten se siitä.”

”Saanko koettaa sitä?”

Miro laski sormensa vaalealle, rosoiselle viivalle. Mirjana ei ollut ennen huomannut, että arven ohuesta ihosta johti ylös jokin hermorata. Miron kosketus kosketti samalla jotain muutakin.

”Tässä on jotain ylimääräistä, ehkä rustoa. Tästä se katkesi, eikö niin?” Miro nosti katseensa ja huomasi Mirjanan hämmennyksen. Hän haraisi kätensä hiusten läpi.

Lea löysi rantaruohikosta pienen kepin ja yritti houkutella sinisorsaa lähemmäs haistamaan sitä niin kuin oli nähnyt koirien tekevän.

”Jouduin eristysselliin”, Mirjana sanoi seuraten lapsen liikkeitä.

”Mitä?”

”Kun karkasin ja jäin kiinni, jouduin selliin. Ne olisivat voineet ampu minut. Säälivät kai, kun olin niin nuori.”

Hän haluaisi kuulla lisää. Aloitan enkä kuitenkaan kerro. He kaikki tahtoisivat kuulla lisää, enkä tiedä kuinka paljon siitä on halua ymmärtää minua ja kuinka paljon likaista uteliaisuutta. Kaikki ovat uteliaita. Koko maailma tietää vankileireistä ja janoaa yksityiskohtia.

Miro ei kuulu uteliaisiin. Hän edustaa katoavan pientä vähemmistöä, pelkkää kourallista. Hän ajattelee Adilin tavoin, että minun pitäisi puhua, mutta ei kiitos hänelle.

*Kirkas lamppu vihloo. En saa huonoon olooni mitään järjestystä. Kuulen miesten ääniä ja yritän kohottautua. Jalka.*

*Makaan pöydällä. Huoneessa on sotilaita. Pyydän heitä sammuttamaan valon, mutten saa vastausta. Kukaan ei huomaa minua, enkä saa aikaan yhtään kovempaa ääntä. Puristan pöydän reunoja. Se on pehmustettu. Hyllyillä on siderullia ja lääkepakkauksia.*

*Ovi avautuu ja sisään astuu kaksi miestä: maastopukuinen lääkäri ja yliluutnantti. Heidät tunnen, mutta minua pelottaa. Tärisen vilusta, vaikkei voi olla kylmä.*

*Lääkäri kumartuu ylleni.*

*”Ohhoh! Olet niin likainen, etten ollut tunnistaa sinua.”*

*Nostan kättäni ja näen kuivunutta verta ja kuraa. Kasvoni ovat varmaan samanlaiset.*

*Lääkäri lähestyy jalkaani suurten saksien kanssa. Lakkaan hengittämästä.*

*”Leikkaan vain siteet auki”, hän virnistää. “Pelkäsitkö, että amputoin sinut?” hän virnistää.*

*”Mitä minulle tehdään?” Ääni on käheä, en tunne sitä omakseni.*

*”Sitä en tiedä vielä.”*

*Yliluutnantti katsoo minua. Hän ei saa olla vihainen. Ei nyt.*

*Lääkäri välttää liikuttelemasta jalkaani. Sen täytyy näyttää pahalta, koska yliluutnantti astuu lähemmäs. Hänen ilmeensä saa minut nostamaan kädet kasvoilleni. Asiat ovat huonosti.*

*”Tämä on ikävästi revennyt, kudos tässä luun ympärillä. Turvotus pitäisi saada laskemaan. Mutta ensin on saatava luun päät kohdalleen. Toivottavasti se ei ole vielä alkanut luutua. Koska tämä sattuikaan?”*

*Joudun pinnistelemaan. Taukoamatta jatkunut kipu on hämärtänyt kaiken tarpeettoman. "Eilen. Aamulla."*

*"Tässä tarvitaan sairaalahoitoa." Lääkäri katsoo miehiä kysyvästi. "Luu täytyy naulata."*

*"Otan selvää", yliluutnantti murahtaa ja poistuu koirapartion miesten kanssa. Lääkäri pistää minua pakaraan ja lähtee. Huoneeseen jää vain unelias vartija, jonka otsahiusten alla kiiltää rivi näppyliitä.*

*Säpsähdämme molemmat, kun ovi kolahtaa auki.*

*"Nyt pannaan tassu pakettiin", lääkäri sanoo. "Sinä lähdet ajelulle."*

*"Mitä nyt tapahtuu?"*

*"Ei sen kummempaa. Jalka käydään kipsaamassa ja tulet saman tien takaisin. Saisit olla kiitollinen everstille. Oli siinä kyllä suostuttelemistakin."*

*Minut kannetaan miehistönkuljetusautoon. Paareja ei saa kiinnitettyä mihinkään, ja ne heilahtelevat. Hampaat kouristuvat hihaan niin että leukaperiä särkee. Autossa istuvat sotilaat kiroilevat ja vitsailevat, mutta kaikki merkitykset valuvat korvieni ohi. Jaloillaan he yrittävät pidellä paareja paikoillaan. He ankkuroivat minua sietokyvyn tälle puolen vain niin kauan kuin heitä huvittaa. Yritän pysyä hiljaa, jotteivät he kyllästyisi.*

*"Osaatko kuvitella, millaista on olla kaksi kuukautta eristyssellissä?"*

*"Mitä sinä sanoit?" Miro palasi viereen. Hän oli ohjaillut Leaa matalampaan veteen.*

*"Mitä sinä tekisit eristyssellissä kaksi kuukautta?"*

*"Tuntuu hurjalta. Varmaan lukisin."*

*"Minä en saanut alussa mitään. Myöhemmin vartijat toivat vanhoja lehtiä. Oli keksittävä tyhjästä ajanvietettä. Laskin laskuja, opettelin kertotauluja, muistelin kemiallisia kaavoja... mitä tahansa. Aloin opetella unohtamista. Ehkä onnistuin siinä osittain, sillä näin aika vähän unia. Painajaiset tulivat vasta paljon myöhemmin. Äiti oli naapurirakennuksessa, mutta emme tavanneet kertaakaan koko aikana. Mutta sain olla rauhassa. Siellä en nähnyt enkä kuullut mitään ... tapahtumia."*

*"Kuulostaa julmalta", Miro ihmetteli, "laittaa nuori tyttö sinne yksin. Oletko ajatellut, että sitä voisi pitää kidutuksena?"*

*"En."*

*Akvaario loisti kylläistä vihreyttään. Ivana oli hankkinut uusia kasveja ja lääkinnyt kalat, ne, jotka olivat pelastettavissa. Vesi oli kirkasta, hiekka pestyä,*

kalat pyrähtelivät, kasvit liehuivat puhdistimen virtauksessa. Kaikki oli järjestyksessä, äidin järjestyksessä.

Mirjana avasi television ja levittäytyi nojatuoliin.

Pitkiä katseita. Sileitä sääriä. Suudelma yhdelle. Suudelma toiselle. Hillittyjä riitoja. Kieroja sukulaisia. Rahaa minulle. Vankilaa sinulle. Rakastan sinua. Ja sinä minua. Ja hän sinua.

”Tuotko sinä ne matot?” Ivana kysyi.

”Mitkä matot?”

”Älä nyt.”

Mirjana astui juuri käytävään, kun yläkerrassa helähti ikkuna. Azran kodissa oli elämää. Mirjana oli päivällä nähnyt vilauksen Azran pojasta ja osannut odottaa perjantai-illan ohjelmanumeroa. Began muistutti laihaa isäänsä, mutta oli pidempi. Hänellä oli kapeat kasvot ja harvat viikset. Hiukset kiertyivät niskaan ja silmille. Ilman vanhempiensa varoituksiakin talon pikkulapset olivat arvanneet, ettei kannattanut odottaa taputuksia tai karamelleja.

Mirjana veti matot alas tuuletustelineeltä ja kääri ne löyhälle rullalle. Pihlajanlehdet kahisivat harvan lauta-aidan kylkeen, ja hän tarkensi katsettaan nähdäkseen puun oksilla kyyhöttävän varpusen tai oravan. Hiekka rapisi askelten alla ja ilmassa häivähti paistetun lihan käry.

Savuke kyti himmeän oranssina. Lamppu paistoi miehen takaa, eikä lähellä ollut muuta valaistusta. Mirjana ei heti tunnistanut häntä.

”Kaunis Mirjana! Kaunis ja koppava!” Mies seisoikin niin lähellä ovea, ettei Mirjana mattoineen yltänyt kahvaan.

”Anna kun autan”, Began sanoi ja vastausta odottamatta veti matot syliinsä. Mutta hän ei väistynyt.

Mirjana ei nähnyt miehen ilmettä. Kun hän liikahti, Began pudotti matot maahan ja kouraisi otteen hänen käsivarsistaan. Mies sai parilla liikkeellä heilautettua hänet seinää vasten.

Kun Mirjana yritti huutaa, Began survaisi hänen poskensa talon seinää vasten ja painoi sitä siihen samalla kun toinen käsi tunkeutui paidan alle. Huuto tuli ulos kuristuneina ynähdyksinä. Hän ei pystynyt, ei uskaltanut tehdä mitään.

Käsi puristeli ihoa. Kivi hiersi poskea. Siitä asennosta johon pää oli kiilattu, hän näki vain pieniä, keltaisia ikkunaruutuja. Houkuttelevia, kaukaisia neliöitä. Vääntyviä ja liukenevia neliöitä, kun silmät alkoivat samentua. Hän tiesi jalkojensa pettävän. Hän valuisi veltona miehen jalkojen juureen.

Began työnsi sormensa housunvyötärön alle ja kurotti pakaransa otteeseensa. Puristi koko ruumiillaan hänet seinään niin, että hän tunsikin viinasta ja tupakasta

makeutuneen hengityksen. Mies vetäisi kätensä pois ja tarttui hänen hiuksiinsa. Tarrasi hiuksiin molemmiin käsin ja käänsi kasvot näkyviin. Tuijotti niitä ja irrotti otteensa kiivaasti nykäisten.

”Kakara!” hän murahti ja lähti tiehensä.

Kesti kauan ennen kuin Mirjana pystyi nousemaan. Hän ei tiennyt, oliko lojunut maassa vai istunut. Kädet tärisivät, kun hän kokosi matot syliinsä. Jalat tärisivät, kun hän nousi rappuja yhden kerrallaan. Hän oli jättänyt oven raolleen ja pääsi hiljaa eteiseen. Matot rojahtivat lattialle. Hän riisui kengät ja astui viimeiset lyhyet askeleet sängyn luo. Hän istui ja puristi käsivarsin vatsaansa.

Hän ei tarkoittanut sitä. Hän luuli minua joksikin muuksi. Hänen piti tavata joku. Hän luuli minua vanhemmaksi. Hän erehtyi.

Hän ei tarkoittanut mitään. Se oli vahinko. En olisi saanut päivällä tervehtiä. Hän luuli minun haluavan sitä. En voinut tietää.

Päänahka tuntui aralta. Irronneita hiuksia kiertyi sormien ympärille.

Hän tuntee minut ja tietää, että olen kahdeksantoista. Se ei ollut vahinko... Se ei ollut vahinko.

Mirjana nousi. Hän epäröi muutaman kiivaan henkäyksen verran. Hän juoksi käytävään ja harppoi portaat ylös kolme kerrallaan. Hän soitti Azran ovikelloa. Kukaan ei avannut. Hän soitti raivoisasti uudelleen.

”Avaa, saatanan kusipää! Tule ulos sieltä!” hän huusi.

Hän potkaisi postiluukun peltiä, muttei ollut enää varma, oliko mies palannut taloon. ”Te olette hulluja rikollisia koko perhe. Painukaa helvettiin!”

Danican posket olivat saaneet aurinkoa, puutarhatöissä. Mutta hän ei halunnut puhua puutarhastaan.

”Mikset kertonut poliisille?” Danica kysyi uudelleen.

”Kuvittele, että hän toi kukkia. Ei seuraavana, vaan sitä seuraavana päivänä. Azra oli varmasti käsenyt, jotteivät he joutuisi hankaluuksiin. Minä en ollut paljon nukkunut. Äiti pyysi minut ovelle. En mennyt. En usko, että hän olisi todella katunut. Äiti otti kukat ja minä tungin ne roskiin.”

”Sellaisesta pitäisi ilmoittaa... Oletko tänään lainkaan puhetuulella?”

”Olen loistotuulella.”

”Ehkä voisit kertoa, tapahtuiko sinulle vankeusaikanasi mitään, yhtään mitään positiivista.”

”Aivan yhtenä”, Mirjana hymähti. ”Sain kaverin. Huoneeseen tuli uusi tyttö, Almira. Hän oli minua vuoden vanhempi. Juttelimme paljon, varsinkin alussa. Ja siellä oli juhla. Sadonkorjuujuhla.”

*Valonheittimet ovat tehokkaat, mutta silti pihalla on pimeitä nurkkauksia. Suurin osa naisista seisoo hiljaa jutellen. Lejla pälyilee ympärilleen. Hänellä on ranteiden ympärillä kangasriekaleita.*

*Naisia ärsyttää Almiran ja minun hyörinä. Käymme maistelemassa pöydän ruokia ja Almira juo oluttakin. Minä en voi, kun äiti vahtii. Meitä paheksutaan, mutta emme välitä. Ilonpidon vajuus pitää saada täytettyä muutamassa tunnissa. Yksikään kateellinen nainen ei sitä estä.*

*Muutama nuorempi sotilas pyytää meidät mukaan pullonpyöritykseen. En tunne peliä ennestään. He esittävät aika inhottavia kysymyksiä ja tehtäviä. Almira ne vähän naurattavat.*

*Pullo kääntyy osoittamaan minua.*

*”Montako kertaa olet ottanut suihin?” joku kysyy.*

*He remahtavat nauruun. En tiedä, mitä se tarkoittaa, mutta Almira menee vakavaksi. Peli ei tunnu yhtään mukavalta. Kun nousen ylös, joku kiskaisee minut takaisin.*

*”Älä suutu. Voit valita tehtävän sen sijaan.”*

*”Minkä tehtävän?”*

*”Näytä spagaatti.”*

*Lahjaleningissä spagaatti onnistuu hyvin. Helmat leviävät ympärilleni ja yleisö taputtaa. Almirakin hymyilee, mutta sitten hän nykäisee minua jalasta. Katson taakseni.*

*Ylihuutnanttia ei ole näkynyt päiväkausiin. Hän vaikuttaa kärsimättömältä eikä selvästi haluaisi nähdä minua täällä.*

*Almira avaa olutpullon. Naapurihuoneen Dika läimäyttää häntä, ja kohta on pystyssä ilmiriita. Äiti tulee komentamaan meitä sisälle. Hän yrittää kiskoa minua kädestä. Sotilaita tulee väliin, eikä äiti mahda mitään. Minä jään pihalle ja äiti lähtee. Jasmina yrittää selittää minulle jotain, mutta en halua kuunnella ja hän loukkaantuu.*

*Pöydän luota kuuluu vihlova huuto. Juoksemme katsomaan. Kaksi miestä pitää kiinni Lejlata. Hänen kätensä valuvat verta. Se ei suihkua, vaan tippuu kuin vuotavasta hanasta. Juuri kun vatsa alkaa kääntyä ympäri, Almira vetää minut liikkeelle.*

*Kastanjapuun alla on sekalainen soittokunta. Vanhempi mies puhalttaa trumpettiin. Kaksi nuorempaa rämpyttää kitaraa, mutta niiden ääni ei kuulu kunnolla. Puun takana joku yrittää virittää viulua. Tanssin vuoroin Almiran ja Jovanin kanssa. Jovanilla on ollut vartiovuoro ja hän liikkuu kankeasti, mutta*

*meillä on hauskaa. Olo tuntuu kevyeltä, vaikken ole maistanut yhtään olutta. Toisten naisten ilmeet naurattavat Almira, ja minä vilkutan heille.*

*Almiralle tulee huono olo ja hän päättää mennä nukkumaan, mutta sotilaat tanssittavat häntä ehtimiseen. Kun Jovan hakee ruokaa, minä joudun pyöritykseen. En halua tanssia muiden kanssa, mutten voi kieltäytyäkään. He kähmivät ja puristelevat, ja toivon musiikin loppuvan. Yliluutnantti seuraa muurin varjosta pullo kädessään ja minä jatkan pelkästä uhmasta. Kun tanssittajani yrittää painaa märän suunsa huulilleni, kiemurtaudun irti ja juoksen etsimään Almira.*

*Tuttuja ei ole missään. Huomaan kentän laitamilla väkeä vaakatasossa: mies ja nainen päällekkäin, mies ja nainen vierekkäin, monta miestä ja nainen kamppailevana mytynä. Juoksen ovelle, mutten saa sitä auki.*

*Kuljen pihan yksinäisimpään nurkkaukseen. En tiedä, miksi ovi on lukittu ja koska se avataan. Väsyttää hirveästi ja tapahtumat kentän toisella laidalla hermostuttavat. En katso sinnepäin, mutta äänet kuuluvat.*

”Vai sellaisia juhlia siellä pidettiin”, Danica nyökytteli.

”Se oli ainoa koko aikana”, Mirjana sanoi. Hän hypisteli hiuksista irrottamaansa lenkkiä, kiersi sen sormiensa ympärille ja antoi olla niin kauan, että ne alkoivat sinertyä. Irrotti ja kiersi taas.

”Oletko seurannut sivusta, kun toisia pahoinpidellään?” Mirjana kysyi.

”En.”

”Päivästä toiseen näet ja kuulet sen, kunnes alat vältellä kaikkea, jottet näkisi ja kuulisi”, Mirjana sanoi. ”Myöhemmin huomaat, että aivosi ovat pettäneet sinut ja tallentaneet sen pieniä yksityiskohtia myöten.”

Danica nyökkäsi.

”Äiti kärsi sotilaiden kynsissä kaiken, mihin heidän mielikuvituksensa riitti.”

”Miksi häntä pahoinpideltiin?”

”Ne olivat kuulustelumenetelmiä”, Mirjana totesi viileästi. ”Vankeja kuulusteltiin ahkeraan. Päivät he pesivät pyykkiä, haravoivat pihaa tai siivosivat, ja iltaisin kuulusteltiin. Siellä oli valloitetuista kylistä edustava joukko kauppiaiden, opettajien, lääkäreiden ja muiden silmäätekevien perheenjäseniä.”

”Miksi puhut koko ajan ’heistä’?”

”Minä olin ulkopuolinen. Luuletko, että he olisivat lasta pahoinpidelleet?”

”En tiedä.”

”Minulle oltiin kateellisia. Huonetoiverit ymmärsivät minua, mutta muut olivat kateellisia, jotkut suorastaan vihamielisiä. Heidän oli vaikea hyväksyä sitä, että pääsin helpommalla.”

”Siellä oli kasarmi täynnä sotilaita, mutta sinä sait olla rauhassa? Kaunis teinityttö?” Danica epäili.

Mirjana painautui lujemmin kiinni tuolin selkänojaan. ”Kyllä minuakin ahdisteltiin. Yritettiin jotain. Sen verran, että tiesin mitä siellä tapahtui.”

*He seisovat tielläni eivätkä päästä minua.*

*”Lähetetäänkö meidätkin silmä mustana rintamalle, jos vähän huvitellaan?” yksi kysyy. Hänellä on pienet, kapeat silmät. He näkevät että minua pelottaa, mutteivät välitä. Yksikään heistä ei välitä.*

*”Teikäläiset pitävät meidän naisiamme lattiarätteinä”, toinen sanoo. Yritän jollain tavalla vedota häneen, sanoin tai ilmein, mutta liian myöhään. Selästä kuuluu ritinää. Joku kiskaisee leningin yläosan vyötärölle niin rajusti, että horjahdan.*

*Huutoja. Sumuisia hahmoja. Jovan. Hän katsoo minua, muttei tule lähemmäs. Juoksuaskelia. He juoksevat pois. Yritän kiskoa hametta ylös, mutta jokin tarraa vastaan. Hän puristaa käsivarttani ja on hirveän vihainen.*

”Voisin kyllä tavata ne tuomioistuimen tutkijat. Kertoa niille, miten äitiäni kohdeltiin, ja muita. Minulla olisi paljon kerrottavaa. Nuorella on hyvä muisti.”

”Luulin, että olit onnistunut unohtamaan”, Danica sanoi.

”On unohtamista ja unohtamista. Toinen on sitä ettei muista vaikka haluaisi, toinen on sitä ettei halua muistaa. Minä muistan kaiken mitä haluan ja enemmänkin.”

Suurin osa Bajramovićien valokuvista oli jäänyt pikkukaupungin rinteellä paistattelevan kodin lipastonlaatikkoon. Tummansinisten kansien välissä perheen vauvakuvat, lomakuvat ja luokkakuvat ehkä vielä odottivat katsojaa. Mirjana oli viime päivinä tullut miettineeksi, mitä niille oli tapahtunut.

Pystyisinkö minä katselemaan televisiota sohvalla, jolta joutuisin ensin siivoamaan kodistaan paenneen asukkaan pyjaman ja sanomalehden? Söisinkö astioista, joista joutuisin ensin kaapimaan toisen perheen kuivuneet tähteet? Käyttäisinkö jäljelle jäänyttä shampoota ja vessapaperia?

Hän katsoi kuvia, jotka Meira oli joskus lähettänyt. Koko perhe: Adil ja Senad vierekkäin, Meiran käsi isän kaulalla, nelivuotias Mirjana äidin sylissä. Muut hymyilivät, Mirjanan suu oli vääntynyt. Adil oli ehtinyt nipistää.

Adil ja Senad ja kaksi mopoa. Ilta-auriongon venyttämät varjot. Senadilla jalkapallojoukkueen lippalakki.

Isän ja äidin mustavalkoinen hääkuva. Meiran ja Peterin värillinen hääkuva.

Kymmenvuotias Mirjana balettipuvussa, pieni höyhentiaara päässä. Riemukas, itsevarma katse.

Edellisiltana Katarina oli istunut tutkimassa samoja kuvia. Mirjana oli kertonut hänelle Beganin hyökkäyksestä.

”Yleensä niihin tehoaa puhe”, Katarina oli sanonut.

”Jollet saa sanaa suustasi?”

”Sitten täytyy käyttää kyynärpäitä ja ottaa jalat alle. Huutaa ja melskata.”

”Jollet pääse irti? Jos se suuttuu vielä enemmän?”

Olo ei ollut helpottunut. Jotenkin hän oli onnistunut itse hankkiutumaan vaikeuksiin.

”En ole lakannut pelkäämästä, että menetän äidin.”

”Miten pelkää menetäväsi hänet?” Danica kysyi.

”Että hän ei tulekaan takaisin, kaupasta, lääkäristä. Että hänelle tapahtuu jotain. Ovelle tulee poliisi ja sanoo, että äiti on kuollut. Tai makaa sairaalassa. Tai hän vain katoaa. Vaikeinta oli kaksi vuotta sitten, kun hän oli sairaalassa leikattavana.”

”Miksi pelkäät sellaista?”

”En tiedä. Se on jäänyt päälle. Joskus siihen saattoi olla aihetta. Vankeja katosi. Vietiin autolla jonnekin eikä tuotu takaisin... Menen sinne tapaamiseen äidin vuoksi.”

Danican katse pysähtyi. Mutta hän kysyi: ”Haluatko minut mukaan?”

”En tiedä, mitä siellä puhutaan.”

”Et ole kertonut minulle kaikkea?”

”En ole ehtinyt.”

Mirjanan sormet olivat kiertyneet käsinojien ympärille. Nilkka keinahteli ilmassa hiukan nykivästi. Hän riisui nykyään kenkänsä antaakseen jalkapohjiensa tuntea maton pehmeiden. Laukkunsa hän jätti aina samaan kohtaan käsinojan viereen.

”Opitko siellä kasarmilla tuntemaan ketään muita sotilaita kuin Jovanin?”

”Aika vähän.”

”Millainen se kasarmin lääkäri oli? Hänenkö ansiostaan jalkasi hoidettiin?”

”Enkä... osittain. Ihan tavallinen lääkäri. Se hämäsi, kun hänellä oli aina sotilasvaatteet. Hänellä taisi joskus olla everstin kanssa erimielisyyttä.”

”Mistä arvelet niin?”

”Sairastuin pyykkitupavuorossa keuhkokuumeeseen. Lääkäri olisi lähettänyt minut sairaalaan. Hän oli vihainen, kun eversti ei suostunut.”

”Pääsimme taas everstiin. Pystytkö mitenkään kuvailemaan häntä?”

”Näin hänet vain pari kertaa.”

”Entä se luutnantti?”

”Yliluutnantti. Hän sai ylennyksen sinä aikana. Miksi sinä sotilaista olet kiinnostunut? Kusipäitä ne olivat melkein kaikki. Yliluutnantti kielsi Jovania ja minua tapailemasta.”

”Miksi?”

Mirjana naurahti. ”Samasta syystä kuin äitikin. Se oli sekä luvaton että sopimatonta. Tai no, hän kysyi, aikoiko Jovan neuvoa minulle pakoreitin.”

*Palelen tolkuttomasti, vaikka olen vetänyt kaikki lämmikkeet ylleni. Sen täytyy johtua jalasta. Tai pelosta. Mitä Jovanille on voinut tapahtua? Ei hän jättäisi minua yksin, varsinkaan kun hänen tavaransa ovat täällä. Ajatus kulkee vähän paremmin. Alan tottua tähän.*

*Kun ilta alkaa hämärtyä, kuulen äänen: koira. Kuulinko aamullakin haukahduksia? En muista varmasti. Ääni kuuluu uudelleen, lähempää.*

*Mitä minä teen? Mikä voisi olla pahempaa kuin tämä?*

*Alan hivuttautua onkalon suulle ja siitä ulos. Jalkaan sattuu, mutta vain vähän enemmän. Vaikka Jovanin tekemä lasta on tukeva, ylös nouseminen tuntuu mahdottomalta. Lohkareen kyljestä tukea etsien yritän vääntäytyä pystyyn. Hiki nousee iholle, mutta lopulta seison terveellä jalallani ja nojaan kiveen.*

*Seison ja odotan. Mitään erikoista ei näy. Kaikki veri tuntuu pakkautuvan jalkaan ja se täyttyy ja turpoaa. Se ratkeaa, jos joudun olemaan tässä vielä kauan.*

*”Täällä!” Kuulen huudon jostain takaani. ”Dora sai jäljen.”*

*Kalliolla seisoo maastopukuinen mies. Koira nykii hihnaansa.*

*”Siinä sinä sitten olet”, hän tokaisee.*

*Terve jalka tärisee. Kohta hän nostaa kiväärinsä.*

*Hän viittooo tulosuuntaansa ja huutaa: ”Täällä näin! Ei näy aseita!”*

*Maisema vääristyy, mutta erotan liikettä. Saapuu toinen sotilas ja katsoo minuun, ja vielä kolmas. Yliluutnantti.*

*Kuulen ääntä, omaa ääntäni. Jalka petti minut ja makaan maassa. Joku nostaa minua istumaan, mutta jalka on pahasti. Sattuu. En pysty puhumaan.*

*Se on yliluutnantti. Hän tutkii jalkaani ja siirtää sen parempaan asentoon.*

*”Nyt sinä olet sopan keittänyt, Mirjana. Sinua rangaistaan tästä.”*

*Hän on tullut hakemaan minua. En uskalla katsoa, kuinka vihainen hän on. Hänen täytyy olla. Hän vääntää leukaani ja pakottaa minut katsomaan.*

*”Hölmöt kakarat. Olisitte edes onnistuneet.”*

*Hän nousee seisomaan. ”Tuo näyttää aika pahalta. Meidän täytyy kantaa sinut täältä.”*

*”Missä Jovan on?”*

*”Kasarmilla.”*

*Toinen sotilas astuu eteeni. ”Näytä nyt, mitä pystyt tekemään sillä jalalla. Nouse.”*

*Yritän nousta, mutten pääse enää ylös. Sotilas auttaa minua. Itken kivusta. He uskovat, etten pysty kävelemään.*

*”No se on selvä sitten”, koirasotilas sanoo. ”Et sinä varmaan paljon paina.”*

*Heitä on neljä. Yksi hakee onkalosta Jovanin tavarat, kaksi nostaa minut ylös. Alan heti huutaa, ja heillä on vaikeuksia löytää siedettävä asento. Joku puhuu paarien tekemisestä, mutta on jo liian hämärää.*

*Toinen heistä horjahtaa ja jalkani tuntuu irtoavan. Kuulen oman huutoni. Tiedän, että he kyllästyvät ja pudottavat minut. Puiden latvukset kieppuvat ja yritän saada sanottua jotain.*

*”Millainen mies se yliluutnantti oikein oli?”*

*”Mitä tarkoitat, millainen?”*

*”Mikä hänen asemansa oli? Miksi hän haki sinut sieltä louhikosta?”*

*”Kai jonkun oli pakko hakea. Hän joskus... huolehti minusta.”*

*”Miksi?”*

*”Mistä minä tiedän? Miksi joku nyt huolehtii toisista? Heitä oli monenlaisia. Olin nuori. Ehkä hän sääli minua. En tiedä.”*

*”Mikä hänen asemansa oli? Oliko hänellä valtaa?”*

*”Oli kai. Kyllä sotilaat häntä tottelivat.”*

Danica oli ehdotellut tapaamista jossain muualla kuin vastaanottohuoneessaan, vaikkapa puistossa tai kahvilassa. Mirjana oli yrittänyt asennoitua ajatukseen,

mutta se tuntui mahdottomalta. Psykologin huoneen kalusteet ja rekvisiitat olivat tutustuneet häneen ja antautuneet hänen kanssaan vuorovaikutukseen. Halutessaan kertoa Danicalle lapsuutensa onnellisista vaiheista hänen tarvitsi vain katsoa oven vierelle ripustettua, valon keltaista ja valkoista heijastavaa siltahahmoa ja sen alla solisevaa puroa. Epätietoisena tai hämmentyneenä katse hakeutui lasin läpi kattojen ylle, missä ilma oli puhdasta ja kirkasta.

Tukalimpina hetkinään hän sai apua matolta, jonka kuviot näyttivät joka kerta erilaisilta. Rikkonaiset, pehmenneet viivat saattoivat esittäytyä aikaisempaa leveämpinä, tiuhempina tai lämpimämmän sävyisinä. Jokin väri pisti erityisesti esiin, seuraavalla kerralla toinen. Siihen hän suuntasi katseensa etsiessään tietä eteenpäin tarinassaan.

”Entä Senad?” Danica oli kysynyt.

”Hänen pitäisi saada töitä.”

”Missä hän on?”

”Nukkumassa krapulaansa, luulin.”

”Sinä... taidat puhua Adilista?”

”Mistä sitten?”

Katse kynti tiilenpunaista, poukkoilevaa reittiä. Ympäri ja edestakaisin. Hän sulki silmänsä.

*Selailen lehteä. Huivipäinen nainen ojentaa minulle omenan. Huomaan bussin pysähtyvän vasta, kun matkustajat alkavat huudahdella.*

*Bussiin nousee neljä sotilasta. Heillä on kiväärit olalla ja panosvyöt näkyvissä. Ulkona seisoo vielä useita lisää.*

*He kulkevat hitaasti bussin läpi ja katsovat tarkkaan jokaista matkustajaa. He pyytävät miehiä näyttämään paperinsa. Vanhukset saavat jäädä, mutta Senad ja kaksi muuta miestä komennetaan ulos. Katson ikkunasta, miten heidät laitetaan riviin ja heiltä kysellään kiivaasti jotain.*

*Sisään jää kaksi sotilasta. He astelevat edestakaisin. Toinen virnistää minulle.*

*”Mihin te olette matkalla? Missä loput miehet ovat?” meiltä kysytään.*

*Kukaan ei uskalla vastata. Sotilas tönäisee nuorta äitiä. Nainen sanoo, että miehet ovat sotimassa ja me olemme pakolaisia.*

*Miehet puhuvat toisilleen ja kääntyvät sitten matkustajien puoleen.*

*”Näyttäkää paperinne.”*

*He käskevät pari naista ulos ja nämä sieppaavat käsilaukkunsa mukaan. Kaikki kaivavat esiin papereitaan. Äiti penkoo laukkuaan, kun sotilas tökkää minua sormella olkapäähän.*

*"Sinä menet ulos."*

*Äiti löytää paperit ja tunkee ulos minun perässäni. Meidät - viisi naista ja minä - käsketään riviin bussin viereen. Senad ja ne kaksi muuta kiistelevät sotilaiden kanssa kauempana pientareella. Senad huomaa meidät ja karjaisee jotain. Sotilas tarttuu häntä käsivarresta.*

*Roteva mies pyytää paperini. Äiti työntää ne hänelle.*

*"Bajramović?" mies sanoo, kääntyy toisen sotilaan puoleen ja näyttää tälle papereita. Hän taittelee ne omaan taskuunsa ja jää tuijottamaan minua.*

*Mies káskee minun lähteä mukaansa. Ehdin liikkua vain pari askelta, kun Senad alkaa riehua. Hän lyö ja riuhtoo sotilaita ympärillään, yrittää päästä meidän luoksemme, karjuu ja huutaa minulle: "Bussiin! Mene takaisin bussiin!"*

*Äiti yrittää puhua miehille jotain, hän sukii heitä hihasta. Senad makaa maassa. Sotilas painaa polvea hänen selkäänsä, toinen potkaisee kylkeen. Hänen päänsä on painettu maata vasten, mutta näen kasvot. Veri valuu otsalta nenää pitkin.*

*Naiset komennetaan kuorma-auton lavalle. Senadin käsiä sidotaan selän taakse. Joku naisista kysyy, mitä nyt tapahtuu, mihin meitä viedään.*

*Kyykistyn lavan peräpäähän, mistä näen Senadin. Nuori nainen ulvoo ja saa sanotuksi, että hänen lapsensa ovat bussissa. Sotilaat päästävät hänet, mutta meitä muita aletaan kuljettaa pois. Äidin kasvot ovat harmaat. Suussani on veren ja oksennuksen maku.*

*Auto kaartaa mutkassa. Senad lojuu maassa.*

Mirjana painoi sormia otsaansa kynnet valkoisina.

"Mikset anna itsellesi lupaa itkeä?" Danica kysyi.

Mirjana pudisti päätään varovasti kuin olisi pelännyt jonkin sen sisällä särkyvän. "Olen itkenyt ihan tarpeeksi, eikä siitä ole ollut mitään hyötyä."

"Päätit kovettaa itsesi?"

"Onko sinulla jokin parempi vaihtoehto?" Mirjana kysyi, mutta kyyneliä putoili.

"Ette ole kuulleet Senadista tuon jälkeen?"

Mirjana pudisti päätään.

"Entä muu perheesi? Mitä Meiralle tapahtui?"

"Hän on pohjoisessa", Mirjana viittasi epämääräisesti.

"Miksi... miksi Lea sitten asuu teillä?"

"Meira ei voinut huolehtia hänestä. Se vain ratkesi sillä tavalla. Pitkä tarina."

”Entä isäsi?”

”Hän jätti meidät.”

”Yksi, kaksi, kolme, kuusi, kahdeksan... yksi, kaksi...”

Laskento nakutti korvissa. Lea oli viihtynyt puistossa näennäisen päämäärättömästi juoksennellen, välillä keskittyneenä huolelliseen maaperätutkimukseen. Mirjana oli vuorten siluetin sijasta katsellut kultasepäntuotteen kelloa uudelta penkiltään, jolta oli helpompi tarkkailla Leaa. Hän oli pannut merkille, että Lea kiipeili puiston telineissä ikäisiinsä verrattuna ketterästi. Yrittäessään nyt pitää käytävälaattoja laskevan lapsen nytkähtelevää kättä omassaan hän tuli ajatelleeksi, että Lea voisi kiinnostua voimistelusta.

Hän näki miehen liian myöhään voidakseen huomaamatta vaihtaa suuntaa. Began seisoj takinkaulus pystyssä ulko-oven tuntumassa, ehkä autokyytiä odotellen. Hän puhalsi suustaan savua ja tarkkaili tulijoita.

Mirjana pysähtyi epätietoisena metrien päähän. Lea tempoi kättä ja yritti pinkaista ovelle. Mirjana nosti hänet syliin ja vilkaisi samalla kotitalon ikkunoita. Kukkienkastelijoilla ja tupakanpolttelijoilla oli muuta tekemistä.

Liskon silmät, kiiltävät ja ulkonevat. Hän nauttii tästä. En saa antaa hänelle yhtään enempää valtaa. Hän ihailee poskeni rupia ja muistelee, kuinka hienolta tuntui tehdä toinen kauhusta veltoksi. Sairas rotta.

Mirjana astui pari askelta lähemmäksi.

”Okei”, Began sanoi, hymyili vinosti ja siirtyi puoli askelta taaksepäin. ”Äitisi kävi puhumassa.”

Ohittaessaan miehen Mirjana huomasi, ettei savuke pitkäkyntisissä sormissa tärissyt.

”Olin kuvitellut, että sodassa ammutaan ja pudotetaan pommeja vihollisten niskaan. Mutta minä en nähnyt ketään tapettavan.”

”Mitä sinä sitten näit?”

”Vangeilla oli suurimman rakennuksen alakerrassa oma siipi, Naistentalo, josta heitä haettiin muualle kuulusteluihin”, Mirjana nousi ojentamaan Danicalle lehtikuvan, jota oli taitellut hajamielisesti sormissaan. ”Katso tätä.”

”Heitä haettiin?” Danica kysyi katsoessaan kuvaa kalseasta käytävästä, huoneesta ja orvosta mukista. Jokin kuvassa sai hänet pudistamaan päätään.

”Keitä heitä?”

”Muita naisia. Ei minua kuulusteltu. Mitä minä olisin tiennyt?”

Danica nousi kaatamaan lisää kahvia. ”Mainitsit joskus, että yliluutnantti huolehti sinusta.”

”Niin. Kerran hän lähetti minulle vaatteita. Collegepuvun.”

Hän siemaisi kupistaan. Se heilahti sen verran, että hän sai syliinsä annoksen kuumaa kahvia ja pinnalla kelluneita poroja. Hän haki pesualtaan luota pyyhkeen. Farkkuihin jäi tumma tahra.

”Silloin kun päädyimme kasarmille, minulla oli ylläni kukkamekko, jonka olin saanut serkultani syntymäpäivälahjaksi. Sitten... joku oli tuonut puvun sängylleni. Se oli liian suuri, kulunut ja harmaa, Adidaksen puku. Äiti pakotti minut pitämään sitä. Leikkasin siitä hihat poikki.”

”Miksi hän sen lähetti?”

Mirjana kohautti olkiaan. ”Mekko oli hankala vaate. Voimistelin siellä pihalla joskus, kun ketään ei ollut näkemässä. Ehkä hän oli huomannut.”

”Millainen mies hän oli?”

”Than tavallinen. Kapteeni Santić kiinnostaisi sinua enemmän. Äiti voisi kertoa hänestä kaikenlaista. Ja parista muusta.”

”Entä sinä?”

Mirjana ojentui ottamaan pikkuleivän ja pudisteli murut polveltaan. ”Hän suojeli minua”, Mirjana sanoi.

”Yliluutnantti?”

”Hän oli kiivas ja yritin pysyä poissa hänen tieltään. Mutta hän suojeli minua.”

”Kuin ankara isähahmo?”

”Ehkä vähän niin.”

*En ole ennen seissyt pihalla yksin. Kaikki näyttää jotenkin erilaiselta, selvemmältä ja kirkkaammalta. Verkkoaidan toisella puolella on paljon liikettä, sotilaita ja autoja tulee ja menee. Lasteja puretaan. Meidän puolellamme vain pari naista seisoskelee lähellä ovea. Sotilas korjaa toisen oven saranaa.*

*Kaksi miestä kävelee minua kohti enkä tiedä, mitä pitäisi tehdä. He pysähtyvät eteeni. Vanhempi ja tukevampi sanoo toiselle: ”Tämä on hyvä.”*

*Hän lähtee taluttamaan minua sisälle. Katson koko ajan nuorempaa sotilasta, ja hän pälyilee takaisin. Vanhempi näyttää pahalta.*

*Heti astuttuamme ulko-ovesta käytävään riuhtaisen itseni irti ja lähden juoksemaan. Törmään Jasminaan, mutten pysähdy. Käytävät ovat pitkiä, ja voin voittaa heidät juoksussa.*

*”Saatanan narttu!” mies räjähtää takanani. En saa jäädä kiinni. En mistään hinnasta.*

*Vastaan tulee sotilaita, päällystöä. Ohi on päästävä. Täyttää vauhtia.*

*”Mitä täällä juostaan!”*

*Joku saa minusta kiinni. Heilahdan päin seinää ja kolautan pääni. Yritän pysyä pystyssä. Näen pelkkiä kipinöiviä välähdyksiä. Nyt käy huonosti.*

*Minua talutetaan käytävällä. Nurkan takana minut työnnetään seinää vasten. En uskalla katsoa. Päätä kivistää. Tunnen kädet molemmilla puolillani. Minut on teljetty seinää vasten niin, että voisin paeta vain konttaamalla. Miksei hän puhu mitään?*

*Nostan katseeni. Hyvä luoja.*

*”Et sinä voi tuolla tavalla karkailla”, luutnantti kähisee. ”Jos hankit hankalan tytön maineen, sinusta kiinnostuvat sellaiset miehet, jotka nauttivat lyömisestä. Helpoimmalla pääset, kun tottelet kiltisti.”*

*En pysty katsomaan. Jalat pettävät kohta. Hän puristaa minua leuasta ja se sattuu.*

*”Miesten kanssa ei ole leikkimistä.” Hän tuijottaa minua enkä pysty liikuttamaan päätäni. Hän irrottaa otteensa ja koskettaa leukaani. Ehkä siihen jäi jälki.*

Mirjana istui syvällä tuolissaan ja katseli Danicaa.

”Olisikin ollut ihme, jollet olisi joutunut siellä minkäänlaisiin hankaluuksiin”, Danica totesi.

”Olenhan kertonut ennenkin.”

”Miksi hän suojeli sinua?”

”En tiedä... Hän sanoi, että olin liian nuori sinne.”

”Tiedätkö hänen nimensä?”

Mirjana käännähti:

”Milan Radović.”

Olivia Reilly istuutui kannettavan tietokoneen ääreen ja ojensi kapealla kädellä kahvikupin. ”Tiedätkö, miksi halusimme tavata sinut?”

Mirjana katsoi tulkkia, sitten toista englantilaista. Hän tiesi näyttävänsä epäluuloiselta. ”Haluaisitte minusta todistajan.”

Janet Hampson oli maalannut huulensa voimakkaan punaisiksi. Hän oli lähellä viittäkymmentä.

”Ei se aivan niin ole”, Hampson sanoi. ”Emmehän voi vielä tietää, olisitko edes sopiva todistajaksi. Se on kyllä totta, että käymme neuvotteluja parin mahdollisen lisätodistajan kanssa ja teemme sitä varten taustatyötä melko tiiviillä aikataululla. Jotkin seikat vaativat tarkistusta, ja siinä sinä pystyt varmasti auttamaan.”

”Ja mitä ne ovat?”

Hampson hymyili. ”Meillä ei ole mitään valmista kysymyslistaa, vaan haluaisimme aluksi kuulla sinun näkemyksesi tapahtumista. Sen jälkeen voisimme aivan yleisluontoisesti käsitellä sinun kokemuksiasi.”

”Olette kuulleet samat asiat jo moneen kertaan.”

Mirjana oli jättänyt hiuksensa auki niin että ne valuivat poskien yli. Farmarit olisivat reisien kohdalta jo kaivanneet pesua, mutta paita tuoksui ulkoilmalta. Hän siirteli väljää kellonrannekettaan. Vatsassa tuntui epämukavalta.

Paikka ei herättänyt luottamusta. YK:n kapeaikkunainen betonikuutio ei huokunut minkäänlaista maailmanjärjestölle kuuluvaa arvovaltaa. Mirjana oli varautunut valoisiin, kaikuviin käytäviin ja avariin ikkunamaisemiin, mutta he istuivat vaatimattomassa neuvotteluhuoneessa. Laaja pöytä oli naisten varusteita ja virvoitusjuomia lukuun ottamatta paljas. Sääntöjen ruskearaidalliset verhot korostivat varmaankin tahattomasti tunnetta siitä, miten hänen kertomuksensa täällä latistettaisiin mappivalmiiksi paperipinoksi. Kokonaisuuden kannalta se olisi niin merkityksetön, ettei kannattaisi edes jännittää.

Lea oli juuri nukahtanut ja tietokilpailun tunnusmusiikki kutsunut Mirjanan television ääreen, kun yläkerrassa alkoi tappelu. Nainen huusi. Mies karjui. Raskasta huonekalua raahattiin lattiaa pitkin. Tuoleja tai jotain muuta kevyttä kolisi nurin. Mies karjaisi taas. Astia helähti rikki, ja toinen. Naapurit availivat ja sulkivat vaivihkaa oviaan. Käytävässä ei liikkunut ketään.

Mirjana laittoi television kovemmalle ja yritti muistaa maailman pisimpiä jokia. Oli vaikea keskittyä. Tutkijoiden tapaamisen jälkeen oli ollut vaikea keskittyä mihinkään. Hän ei halunnut muistella pitkää istuntoa. Hän tunsu vieläkin syyllisyyttä siitä, että oli loukannut Danicaa pyytämällä tätä poistumaan huoneesta. Hänen sekava esityksensä tuskin oli paljonkaan hyödyttänyt tutkijoita, mutta silti he halusivat tavata hänet uudelleen jo kahden viikon kuluttua.

Ovi pamahti yläkerrassa niin, että lasit keittiön kaapissa helisivät. Ivana meni katsomaan ovisilmästä.

”Mitä sinä siinä vakoilet?” Mirjana ilmaantui eteiseen.

”Katson, kuka sieltä lähti.”

Ivana avasi oven mahdollisimman hiljaa, Mirjanan varoittavista eleistä välittämättä, ja hiipi rappusilla kyyhöttävän Azran luo. Nainen haisi viinalta ja piteli jalkaansa kaksin käsin.

”Menenkö soittamaan poliisin?” Ivana kuiskasi.

”Ei”, nainen urahti. ”Lääkäreitä tässä tarvitaan. Jalkaan sattuu niin perkeleesti.”

Ivana elehti naista puhumaan hiljempaa ja kysyi: ”Mikä siinä on?”

”Pöytä kaatui. Tuohon kohtaan”, nainen osoitti.

Ivana arveli muutenkin pullean jalan olevan vähän turvoksissa. ”Tule”, hän sanoi. ”Tule meille, mutta nopeasti. En halua, että hän ryntää perässä.”

Ivana auttoi raskaasti nojaavan, itseään paljon painavamman naisen olohuoneen nojatuoliin, jonka taakka sai surkeasti vinkaisemaan. Mirjana nykäisi oven kiinni ja jäi eteiseen. Kehossa värili samaan tapaan kuin silloin, kun kotikaupungin miehiä – hammaslääkäri, rehtori, kauppiasyhdistyksen puheenjohtaja ja monia muita – oli linnoittautunut isän kanssa olohuoneeseen ja nuoriso oli komennettu yläkertaan.

Azra ulvahteli ja niiskutti, kun Ivana yritti tutkia hänen jalkaansa. Sitten Ivana astui eteiseen, vilkaisi tytärtään ja katosi naapuriin soittamaan. Mirjana kuunteli käytävän kaikuja, odotti yläkerran oven avautuvan ennen kuin äiti ehtisi palata.

Ivana vaati avustamaan Azran taluttamisessa taksiin ja lähti itse mukaan lääkäriin. Mirjana lukitsi oven varmuusketjulla. Hän yritti seurata poliisisarjan alkuvyörytystä.

Kun käytävästä kuului melua, hän säpsähti seisaalleen. Jossain soi ovikello. Raput jymisivät. Kello soi aivan naapurissa. Jokin iskeytyi oveen ja sitten kaiteeseen saaden sen kireästi rämisemään.

Ovikello soi.

Mirjana pidätti henkeään ja pakottaui pysymään paikoillaan. Hän vilkaisi Leaa, joka nukkui puoliksi peittonsa päällä, ja astui eteiseen vievään oviaukkoon.

Pysy rauhallisena. Se on lukossa. Varmuusketju kiinni. Talo täynnä naapureita. Joku soittaa poliisin.

Hän yritti arvioida, voisiko Began nähdä hänet ovisilmästä. Hän oli juuri aikeissa sulkea sisemmän oven, kun kello soi uudelleen.

”Se saatanan huora on siellä!” mies karjaisi. ”Avatkaa ovi!”

”Ei ole!” Mirjana huudahti ja tiesi samalla, ettei se voinut kuulua. Hän astui lähemmäs ja korotti ääntään. ”Azra ei ole täällä!”

”On helvetissä!”

Mirjana hätkähti, kun nyrkki iskeytyi oveen.

”Ei ole! Äiti lähti viemään häntä lääkäriin.”

”Oletko sinä yksin siellä?”

”En”, hän vastasi nopeasti. Paniikki alkoi kangistaa jäseniä. Pian hän ei pystyisi toimimaan järkevästi. ”Began”, hän puristi äänensä rauhalliseksi. ”Jos menisit kotiisi odottamaan? Azra viipyy varmaan pari tuntia.”

Pitkä hiljaisuus.

Askeleet loittonivat. Yläkerrassa kolahti ovi. Mirjana lysähti tuolille, hautasi kasvonsa ja veti hitaasti henkeä.

Hitaasti. Rauhallisesti.

*Älä. Tapa. Äitiä.*

*Peiton alla helpottaa. Kasvot patjassa ja kädet korvilla on vain omasta päästä kuuluva humina.*

*Olen sanonut sen ääneen. Ennen uskalsin vain hiljaa itsekseni, mutta enää en välitä. Jos äiti kuolee, minäkin kuolen. Äiti ei tiedä, että hänen mustelmansa särkevät minussa. Hänen turvonnut nilkkansa panee minut ontumaan. Hänen musta silmänsä sumentaa näköni. Siksi sillä ei ole väliä.*

*Huusin sen kapteenille.*

*”Älä tapa äitiä!”*

*Seisoin keskellä lattiaa ja huusin, ja hän läimäytti minua niin että kaaduin. Mutta huusin sen uudelleen, monta kertaa. Hän ehti potkaista ennen kuin joku toinen niistä tuli väliin.*

*Se pahenee koko ajan. Mustelmat käsivarsissa eivät ole vaarallisia, mutta punaiset jäljet kaulalla ovat. Äitiä yskitti ja hän väitti vilustuneensa, mutta tiedän, että se johtui kaulan punaisista jäljistä.*

Azran mies puhui niin hiljaa, että saadakseen selvää oli samalla nähtävä hänen sinertävien huuliensa liikkeit. Hän käveli edellä liu'uttaen äänettömästi tohveleitaan käytävän laatoituksella. Mirjana seurasi Ivanan ja Lean jäljessä selvästi viivytellen. Mies avasi oven ja viittasi naiset peremmälle.

Mirjana ei ollut tullut ajatelleeksi, miten Azran kaltainen ihminen sisustaisi kotinsa, ja hän yllättyi. Olohuoneen ikkunoita peittivät tummasävyiset verhot, joissa kukkivat lautasen kokoiset ruusut. Seinillä oli kymmeniä tauluja, mikä tuntui käsittämättömältä, sillä perhe oli varmasti joutunut jättämään suurimman osan omaisuudestaan taakseen. Taulut jäljittelivät rokokoon kepeyttä ja romantiikan runsautta. Sekalainen asetelma tyylihuonekaluja oli verhoiltu kukka-aihein. Lampuissa himersi savulasi ja kupari. Seinillekin oli ripustettu ja laskosteltu verhoja niin, että osa tauluista jäi niiden varjoon.

Ikkunan luona Azra nojasi tyynyihin toinen jalka rahin päälle tuettuna. Hohtavanvalkoinen kipsi halkaisi huoneen synkän koristeellisuuden. Azra viittasi naisia valitsemaan paikan ja odotti, kun isäntä kaatoi kahvia ja mehua. Hänellä itsellään oli jotain kirkasta.

”Began ei tule tänne tänään. Annoin hänelle aika suuren setelin.”

Mirjana ei koskenut kahviin mutta seurasi oudoksuen, miten tyynenä Ivana hörppi omaansa sinivalkoisesta englantilaisesta posliinista. Vastapäätä istui nainen, joka oli nimennyt Lean huoranpenikäksi ja Mirjanan kasvatuslaitokseen joutavaksi häiriköksi.

Azran posket rusottivat sinne tänne risteävien pienten verisuonten verkosta ja kaksoisleuka lepäsi aamutakin kauluksella. Kristallilasin sisällöstä huolimatta hänen mustat silmänsä näyttivät tarkkaavaisilta, melkein läpitunkevilta. Kun Mirjana huomasi lipaston päällä ujosti hymyilevän hääkuvan morsiamen, hän käsitti Azran joskus olleen viehättävä.

”Pohjimmiltaan... hän ei ole kovin paha”, Azra sanoi. Hän siemaisi lasistaan ja jäi kallistelemaan sitä käsissään. ”Asuimme pienessä kylässä. Olimme itse rakentaneet talon. Sotilaat tulivat suurella joukolla, seitsemän tai kahdeksan. Osa oli tuttuja. Saša oli ollut mukana heinätalkoissa. Miroslav, Goran. He etsivät aseita, rahaa, koruja.”

Azra nielaisi lasin tyhjäksi, pyyhkäisi näkymättömän roskan pikkupöytänsä liinalta ja laski lasin sille huolellisesti. Silmien terävyys oli taipunut.

”Minut vietiin makuuhuoneeseen, tyttäreni jäi olohuoneeseen. Siellä oli itämainen matto, aidon näköinen tehdasjäljitelmä. Reunoilla mustia ornamentteja, keskellä punaista, okraa ja luonnonvalkoista.”

Azra katseli jotain vastapäisen seinän tauluista. Ehkä sitä, jossa terhakka ruskea koira telmi pikkupojan kanssa. Tai sitä, jossa kellertävät vaahtopäät löivät kallioiseen rantaan.

”Minä kuulin kaiken, mutta he näkivät. Isä ja veli.”

Mirjana silitti Lean hiuksia. Hitaasti, unenkevyesti.

Azra hapuili hyllyltä pulloa. Se huojahti, ja hän sai siepattua sen viime hetkellä. ”Sotilaat veivät hänet. Hän on elossa, jossain. Tunnen sen.” Nainen painoi kämmenen rinnalleen. ”Hän oli seitsemäntoista. Taitava käsistään. Hän ompeli ystävilleen vaatteita. Häntä pyydettiin piirtämään lapsista muotokuvia, pieniä lyijykynäpiirroksia.”

Vääntäessään siivoojien komerossa riepuja nyrkeissään Mirjana törmäsi Azran tyttäreeseen. Hän törmäsi Azran tyttäreeseen joka paikassa – aamupalapöydässä, kaupan leipätiskillä, viikkolehden sivulla. Häntä vaivasi, ettei ollut kysynyt tytön nimeä.

Häntä ei askarruttanut se, että sotilaat olivat vieneet myös Azran miehen ja Beganin. Hän ei tuhlannut ajatuksiaan sille, mitä miehille oli tapahtunut, minne he olivat joutuneet ja miten päässeet sieltä pois. Illalla kun ei saanut unta, tai yöllä kun levoton uni oli herättänyt, hän näki tytön. Tummahiuksisen tytön, jota sotilaat taluttivat kasarmin kalseaan huoneeseen, tai toisen, joka viilsi ranteitaan lasinpaloilla. Joku kasarmin naisista olisi voinut olla Azran tytär. Ei täsmälleen tämän Azran tytär hänen nimeltä mainitsemattomasta kylästään, mutta jonkun muun Azran tytär jostain muusta kylästä. Kyliä ja tyttöjä, äitejä ja sotilaita, isiä ja veljiä oli loputtomasti. Tarinoita oli enemmän kuin kukaan jaksaisi kirjoittaa muistiin. Enemmän kuin kukaan viitsisi kuunnella. Ja kun oli kuullut viisi tai kymmenen, oli kuullut ne kaikki.

”Mitä sinä mietit?” Katarina huomasi. ”Niitä tutkijoitako?”

”En. Tai en tiedä”, hän nosti pulloja hyllylle. Oranssi etiketti otti silmään. ”Ai tämä on näin vahvaa. Hitto!”

”Mirjana!”

”Tutkijoita? Ollaanko tässä jokin tutkimuskohde? Näyte numero seitsemänkymmentäviisi erään kasarmin – –”

”Älä viitsi.”

Hän pudotti loput pullot altaaseen ja lysähti jakkaralle. ”Se alkaa tuntua jonkinlaiselta velvollisuudelta. En todellakaan aio lähteä todistamaan, mutta se pusertaa minua. Pelkään tekeväni jonkin... todella suuren virheen. Enkä edes tiedä, miksi ne haluavat juuri minut. Todisteeksi siitä, että siellä pidettiin lapsia?”

Siitä, mitä syyllisyys voi saada aikaan? Kumpi on pahempaa, mitä luulet: seurata sivusta vai tulla itse hakatuksi?”

”En minä tiedä.”

”Kukaan ei auta sitä joka näkee liikaa.”

”Mistä ihmeen syyllisyydestä sinä puhuit?”

”Seisot pihalla ja toiset viedään ympäriltäsi. Et tiedä, missä kunnossa he palaavat. Sitten yrität katsoa heitä silmiin, vaikka haluaisit vain piiloutua. He näyttävät sinulle jälkiään, kuin ne olisivat sinun tekemiäsi.”

”Aikuiset naiset?”

Mirjana kohautti olkapäitään. ”Heitä oli muutama, naapurihuoneissa. Opin välttelemään heitä.”

”Ei kai sinun äitisi sellaista hyväksynyt?”

”Siellä oli vaikea tietää, mitä hyväksyä ja mitä ei.”

Mirjana seurasi Lean tasapainoilua kahvilan terassia kiertävällä graniittireunuksella. Toisella puolella se muodosti pitkän penkin, jolle pysähtyi väkeä levähtämään ja silmäilemään aukion ympärillä kohoavia rakennuksia. Aitauksen harjalla kukkivat punaiset miniruusut. Lean mekon helmat liehuivat kevyessä tuulenvireessä. Jalat näyttivät ohuilta ja kalpeilta, vaikka kasvot olivat ruskettuneet. Ivana jaksoi vielä hörppiä kahvia niiden kupillisten päälle, jotka he olivat juoneet Adilin luona.

Miro oli tullut kotiin juuri kun Mirjana oli saanut tarpeekseen veljen painostuksesta: Sinun pitää kerran puhua se kaikki. Ne pitävät sinusta hyvää huolta. Etkö näe, miten äiti on piristynyt.

”Oletko suuttunut minulle?” Miro oli kysynyt.

”Miksi olisin?”

”Eihän sitä koskaan tiedä.”

”On paineita. Yksi pahimmista istuu sohvalla.”

Miro oli puhunut koulunkäynnistä. Hän oli lavein vedoin maalannut kuvaa tulevaisuudesta, jolloin Mirjanalla olisi ammatti ja päätäntävaltaa oman elämänsä suhteen. Hän ei ollut puhunut menneisyydestä eikä oikeudenkäynnistä. Vain tulevasta.

Mirjana ravistautui katselemaan kadulla vaeltavaa kansaa. Monilla oli lauantaina aikaa pysähtyä näyteikkunoiden ääreen, kahville tai oluelle. Lehtikioskin edessä oli alinomaa pieni jono: uutisia, politiikkaa. Kaupungissa asui pakolaisia sen verran, että heitä oli nytkin liikkeellä. Se sai Mirjanan kokemaan jonkinlaista yhteyttä ohikulkijoihin. Alussa hän oli kauan tuntenut

joutuneensa väärään paikkaan. Kieli ja kulttuuri olivat tuttuja, mutta hän oli ollut niin pitkällä matkalla, että oli jollain tasolla unohtanut ne. Tai niiden merkitykset olivat kiertyneet hänelle käsittämättömiksi.

Hän oli joutunut käymään ensimmäisen kerran kaupassa, kun äiti oli ollut vatsataudissa. Rautalankaiseen koriin hän oli kerännyt leipää, maitoa ja perunoita ja kävellyt kassalle maksamaan. Vasta kassaneidin silmien alla hän oli huomannut äidin kukkarossa tuntematonta rahaa. Väärän kokoisia ja värisiä seteleitä, outoja kolikoita. Laskenut ja ihmetellyt. Hän ei ollut puoleentoista vuoteen koskenut rahaan, ja kaupan kassalla tajusi olevansa pakolaisen lisäksi avuton vierailija. Turisti.

Lealle tämä kaupunki oli ensimmäinen koti, jonka hän kykenisi muistamaan. Hänelle rahayksiköt, joet ja vuoret olivat samantekeviä. Lea oli uusi sukupolvi, jolla ei ollut mitään käsitystä sodasta. Lapsi ansaitsi tyhjän pöydän ja uudet palikat.

Tarjolla oli uusi alku. Ainakin mahdollisuus siihen. Lea ansaitsi tasapainoa ja jatkuvuutta. Jos Azran tytär oli elossa, hänkin ansaitsi uuden mahdollisuuden. Mutta sitä ennen oli vanhat hyvitetävä. Kaikki mikä vain oli mahdollista, oli pakattava, kuitattava ja sinetöitävä. Mirjana voisi hakea hyvitystä, jollei omastaan, niin ainakin toisten edestä.

”Äiti”, hän sanoi tyynesti.

Ivana siirsi katseensa graniittipenkillä pujottelevasta Leasta. ”Niin?”

”Keitä siellä oikeudessa on syytettyinä?”

”Eversti Duljaj. Kapteeni Santić. Ja yliluutnantti Radović.”

”Kaikki yhtä aikaa?”

”Niin.”

Hän tuijotti muovipöydän raapiintunutta pintaa. Kahvitahroja ja rypistettyä lautasliinaa. Hän vaihtoi asentoa.

Jos lausun sen ääneen, voin pilata kaiken. Miten paljon on menetettävää? Olen minä ennenkin ollut rohkea. Tyhmänrohkea. Ehkä tämä sopii sille jatkoksi.

”Minä menen sinne.”

Musiikki sykki tummana jousien mattona, jolla sooloviulu liukui puhtaana ja surumielisenä. Hän tunsu rinnassaan haikeuden, kuten oli ennenkin tavannut tuntea. Danica oli joutunut hiukan suostuttelemaan.

”Miksi näin romanttista?” Mirjana kysyi huippukohdan hiivuttua. Luomet tuntuivat yhtä raskailta kuin sylissä lepäävät kädet.

”Bruch on suosikkini.”

”Haluat avata minun oviani. Tämä voi olla tehokas keino. Ja arvaamaton. Mitä sanoisit jos kertoisin, että minulla on ollut suhde?”

Danican kulmat kohosivat aavistuksen. ”En aivan ensimmäiseksi olettaisi sellaista.”

”Jos olisin viettänyt romanttisia hetkiä komean ja huolehtivan nuoren miehen kanssa?”

”Mikäs siinä sitten ... oletko?”

Mirjana ryhdistäytyi hiukan ja hymyili. ”Halusin vain nähdä, miten sinä reagoit. Näytit aika hämmästyneeltä. Miksei minulla olisi voinut olla suhdetta?”

”Et ole koskaan vihjannut siihen suuntaan.”

Mirjana suoristi jalkansa ja nojasi päänsä tuolin selkämykseen. Katon valkoinen rappaus polveili kuin ääretön, lumesta kylmä vuoristo.

Minä makaan tuollaisella. Terävät huiput painuvat ihon syviin kerroksiin. Kun käännän kylkeä, löytyy uusia kipupisteitä. Siedettävää, tasaista kipua, jollaiseen tottuu eikä pian enää muista, millaista oli olla kivuton.

”Haluatko kuulla uutisen?” hän kysyi irrottamatta katsettaan vuorenhuipuista. ”Siinä tapauksessa saat sammuttaa tuon.”

Musiikki vaimeni ja loppui.

”Lähden todistajaksi.”

Pitkän hiljaisuuden jälkeen Danica yskähti. ”Oletko varma?”

”Olen.”

”Onneksi olkoon sitten. Olen vähän yllättynyt. Asiat ovat vielä kesken.”

Mirjana katsoi naista suoraan silmiin. ”Oikeudenkäynti on nyt.”

”Entä painajaiset? Niitä on edelleen?”

”Välillä. Uudet ovat pahempia. Azran pojalle pitäisi tehdä jotain ennen kuin hän tulee kirveen kanssa oven läpi.”

”Puhut hänestä kuin harmittavaisesta säästä.”

”Minulla on ollut vähän erikoisia tilanteita.”

”Kerro.”

”Katarina tarjosi minulle savukkeen. Siinä savun keskellä löysin itseni aivan toisesta paikasta. Tupakka putosi betonilattialle ja jäi siihen kytemään. Tunsin polttavaa kipua. Huusin varmaan jotain, koska Katarina otti savukkeen kädestäni ja sanoi, ettei mitään ollut pudonnut. Katsoin pukuhuoneen lattiaa. Se on sinistä laattaa ja päällä on pieni matto.”

”Oliko se jokin muisto?”

”Oli... kai.”

Hän nousi CD-soittimen luo, valikoi huolella ja liu'utti sisään Carmina Buranan.

”Osa on aika syvällä”, hän sanoi puoliksi itselleen. ”En ehkä muista kaikkea.”

Elokuun puolivälissä, katupölyä kieputtavan tuulisena keskiviikkona Mirjana puhui tutkijoille.

He vaihtoivat keskenään hivenen yllättyneitä katseita. Ei siksi, mitä hän kertoi, vaan miten kivuttomasti se tapahtui. Hän vastaili kysymyksiin tyynesti ja laveasanaisesti. Silti muistaminen oli vaikeaa. Jokin yksityiskohta saattoi mennä toisinkin. Hankalia kysymyksiä täytyi tarkentaa, ja alkuperäinen aihe voi matkan varrella unohtua tai saada toisen muodon.

Hän kuvaili tapahtumia tarkasti, mutta joutui muuttamaan tarinaansa: Ei pusero ollut valkoinen vaan harmaa. Talossa ei ollut kaksi vaan kolme kerrosta. Tietenkin minulle kiroiltiin. Ei minua poltettu tupakalla, vaan Jasminaa. Pistooleja ne kantoivat, puhuinko kivääreistä? Näin minä sielläkin painajaisia.

Hän ei tehnyt sitä tarkoituksella. Hän uskoi muistavansa kaiken, mutta sai esiin vain juuri ja juuri sen verran, että sai tutkijat vakuuttumaan, ja Danican. Perin juurin vakuuttumaan jostain, muttei ollut aivan selvää, mistä.

”Ettekö ole tyytyväisiä?” hän kyseli huolissaan.

Kotoa lähtiessä pulskat, harmaat pilvet olivat lipuneet auringon eteen. Astuessaan bussista ulos Mirjana joutui piiskaavaan sateeseen. Hän juoksi korttelinvälit ja pysähtyi vasta portaikossa. Kengät ehtivät kastua. Hän yritti ravistella paidaltaan viimeisimpiä pisaroita kynnysmatolle ja samalla tarkkaili oviruutujen läpi, miten sade törmäsi asfalttiin. Risteykseen kaartuvat raitiovaunukiskot kiilsivät. Helteessä pölyttynyt kiveys sai raivokkaan puhdistuksen.

Vasta neljännen soiton jälkeen Adil tuli avaamaan taiteillen lasia ja tupakkaa vasemmassa kädessään.

”Hei, kuule – –”, veljen lause jäi kesken, kun Mirjana väänsi kengät jalastaan ja riensi kylpyhuoneeseen. Käsipyyhe oli niin likainen, että hän otti verhotangon päältä kylpypyyhkeen ja kuivasi kasvonsa siihen. Adil seurasi toimitusta ovensuusta.

He näkivät toisensa yhtä aikaa: hiuksiaan froteeseen puristeleva Mirjana ja sohvalla istuva Miro. Miron kainalossa rentoutui sievä, vaalea kiharapilvi, jonka viininpunaiset rintaliivit näyttivät liian pieniltä.

Pyyhe jäi viistämään lattiaa, kun Mirjana pysähtyi. ”Anteeksi”, hän sai äännähdettyä ja perääntyi eteiseen. Sitoessaan vettä tihkuvia kengännauhojaan hän huomasi Miron jalat.

”Ai sinulla on sentään housut.”

”Älä lähde.”

Mirjana avasi lukon ja näki vilauksen naulakon vieressä nojailevasta Adilista ennen kuin löi oven kiinni.

Miro lähti perään. Paljain jaloin ja ilman paitaa hän harppoi Mirjanan kiinni juuri ennen ulko-ovea, tarttui käsivarresta ja pysäytti. Mirjana ravisti käden irti.

”Mikä nyt on?” Miro kysyi ja levittäytyi oven eteen.

”Ei ollut mikään mukava yllätys.”

”Mitä sitten odotit? Että me hääräämme keittiössä leipomassa siltä varalta, että sinä sattuisit piipahtamaan?”

”Siellä ei ole ennen ollut naisia.”

”On kuule ollut, et ole vain sattunut näkemään. Adililla on paljonkin naisia. Luulitko, että me vietämme täällä jotain munkinelämää?”

Mirjana yritti avata oven. Kun Miro ei väistynyt, hän potkaisi sääreen.

”Ai perkele!” Miro horjahti sen verran, että Mirjana onnistui livahtamaan ulos. Hän juoksi. Risteyksen jälkeen Miro kuitenkin tavoitti hänet.

”Tässä ei ole mitään järkeä.”

Mirjana seisoj ja odotti. Rinta kohoili hengästyksestä samaan tahtiin kuin Miron. Sade norui molempien kasvoilla ja liisteröi hiukset päätä myöten.

”Taidat olla mustasukkainen”, Miro sanoi. ”Se olisikin vuoden paras uutinen.”

”En todellakaan ole. Minä vain yllätyin... Hän on sinun tyttöystäväsi.”

”Hän käy pubissa. Meillä on siellä paljon tuttuja.”

Mirjana vaihtoi painoaan jalalta toiselle ja toivoi silmistään nousevien pisaroiden sekoittuvan sateeseen.

”Tule sisään kuivattelemaan”, Miro pyysi. ”Tuon sinut kotiin parin tunnin päästä. En voi nyt ajaa, kun olen ottanut... Hitto, minä tuon sinut kotiin.”

”Ei.”

Hän ei tiennyt, milloin raitiovaunu tulisi, ja juoksi pysäkin ohi. Vasta kun jalan särky häiritsi, hän hidasti ja istui veden kyllästämälle penkille odottamaan, että jaksaisi vielä jatkaa.

Danica ei heti tunnistanut tulijaa. Katarina oli leikannut Mirjanan hiukset, kun he olivat olleet lähdössä puistokonserttiin. Nyt hän oli itse kammannut ne villiksi pehkoksi.

”Mitä pidät?” hän kysyi.

”Anna kun katselen vähän aikaa.” Danica alkoi valuttaa vettä pannuun.

Mirjana veti hameenhelmaa alemmas. Kadulla oli tuijotettu.

”Olet... upea”, Danica sanoi. ”Et vain näytä Mirjanalta. Naapurissani asuu tyylikäs nainen, joka laittautuu viikonloppuisin tuon näköiseksi. Hän on ammatiltaan vakuutustarkastaja ja tarvitsee vaihtelua. Oletko sinä menossa jonnekin?”

”Olen, ulkomaille”, Mirjana hymyili. ”Suunnittelimme Katarinan kanssa, millaisen entréen tekisin tuomioistuimessa minihameessa ja korkokengissä. Hän on mahdoton tapaus.”

”Pitäisikö minun nyt ymmärtää niin, että olet siitä jotenkin riemuissasi?”

”Itse asiassa... päätin, etten lähdekään.” Hän veti kassista nenäliinan ja niisti. ”Huomasitko lehdestä, että siellä oli tuhansittain nuoria? Katarina näkyi kuvassa. Joimme viinaa ja maleksimme. Katarina jututti tuntemattomia ja minä hörisin typerille vitseille.”

”Kerro lisää”, Danica asetti hiussuortuvaa korvan taakse.

”Mistä haluat kuulla? Siitä, miten monen pojan sylissä Katarina istui? Miltä tuntui katsella kolmen minuutin kielisuudelmia?”

”Hän taisi unohtaa sinut?”

”Hän oli aika kännissä.”

Mirjana nousi kulmat rypyssä. Hän siirtyi ikkunan viereen tarkastelemaan maisemaa. Ikkunanpielten rajaamaa kuvaa, joka olisi voinut edustaa mitä tahansa kaupunkia, ellei kaukana tiilikattojen yllä olisi kohonnut kaksi siroa tornia. Miro oli juuri eilen tarjoutunut esittelemään katedraalia, mutta Adililla oli ollut kiire kotiin. He olivat olleet rannalla.

Mirjana oli loikoillut pyyhkeellään ja raukeassa olotilassaan erehtynyt mainitsemaan, ettei lähtisikään todistamaan. Jokin Miron katseessa oli hermostuttanut, ja hän oli yrittänyt nousta, mutta Miro oli sulkenut tien. Koskettanut häntä niin, että ihoon oli jäänyt jälki. Muistijälki, joka tuntui vieläkin.

Danica tuli vierelle: ”Eikö se ole vähän ongelmallista?”

”Mikä?” hän oli unohtanut paikan.

”Jos olet muuttanut mielesi. Tutkijat tulevat ensi viikolla siinä luulossa, että –  
\_”

”Eivät he sille mitään voi. Jollen puhu niin en puhu.”

Tutkijat olivat joutuneet sovittelemaan aikatauluja saadakseen Madiha al-Talawin mukaan tapaamiseen. Hän oli egyptiläinen lakimies ja yksi Srednican tapauksen syyttäjistä. Naisella oli lyhyet, mustat hiukset ja sormissa leveitä renkaita.

Mirjana tuijotti pöytää. Aikaa oli vain kaksi viikkoa. Hän ei saanut ratkaisevia sanoja ulos suustaan.

”Niin”, al-Talawi aloitti seurueen asetuttua. Pöytään oli tuotu kudottu liina, ja lasimaljakko kukki keltaisia tulppaneja. ”Olen lukenut raportit teidän aiemmista tapaamisistanne. Olemme tulleet siihen tulokseen, että sinun tarinasi valaisisi muutamia olennaisia seikkoja uusista näkökulmista. Mitä itse ajattelet siitä?”

Mirjana pudisti vaisusti päätään. ”En tiedä. Ehkä.”

”Askarruttaako jokin aivan erityisesti?”

Danican katse vaati kertomaan.

”Minä... en usko että pystyn siihen. Ajattelin, etten lähdekään. Olin jo päättänyt, etten lähe.” Hän ei kestänyt katsoa, miten naiset silmäilisivät toisiaan. ”En pysty kertomaan siitä... siellä.”

”Älä ole pahoillasi. Se melkeinpä kuuluu asiaan”, Janet Hampson sanoi.

”Me olemme tottuneet tähän”, Olivia Reilly vakuutti. ”Useimmat todistajamme ahdistuvat ajatuksesta. Jotkut eivät pääse sen yli, mutta ne jotka ovat siitä huolimatta tulleet, ovat jälkeensä olleet tyytyväisiä.”

”Uhr todistajia kohdellaan hyvin hienotunteisesti”, al-Talawi sanoi. ”Tuomarit pitävät siitä huolen.”

Mirjana katsoi naisesta toiseen, vakavasta silmäparista toiseen. Hän nojasi kyynärpänsä pöytään ja painoi otsan sormien varaan. Tuijotti pöydän pinnan läpi tunkevaa tyhjyyttä.

”Ehkä haluat hiukan miettimisaikaa?” al-Talawi ehdotti. ”Huomenna meidän on saatava varma vastaus. Nyt voimme keskittyä käytännön järjestelyihin. Se voi helpottaa ratkaisua.”

Mirjana arvioi naista. Mustat silmät, kokeneet ja tietävät.

”Mikäli päätät auttaa prosessissa, sinusta tulee meidän nuorin todistajamme. Vaikka olet nyt kahdeksantoistavuotias, pystyn hyvin näkemään sinussa sen tytön, johon joudumme oikeudenkäynnissä palaamaan. En halua yhtään kaunistella: siitä tulee raskasta.”

Mirjana nyökkäsi.

”On tärkeää, että kaikki on käyty huolella läpi etukäteen. Emme halua saliin yllätyksiä. Minun pitää siis tietää, mitä tulet kysymyksiini vastaamaan. Haluaisin huomenna puhua kanssasi kahden kesken, tulkin kanssa tietysti.”

Danica katseli Mirjanaa ja kaivoi laukustaan lehtiön. Olivia Reillyn pehmeä ääni havahdutti Mirjanan seuraamaan tarkkarajaisen suun liikkeitä.

”YK kustantaa sinulle ja tukihenkilöllesi kaiken: lentoliput, hotellin, ylläpidon ja pienen summan käyttörahaa jokaista päivää kohti. Teidän ei tarvitse miettiä passeja ja viisumeja, koska kenttävirkeilijamme hoitaa kaikki muodollisuudet valmiiksi. Hän matkustaa teidän kanssanne perille asti. Suunnitelman mukaan tapaatte hänet lentoterminalissa tiistaiamuna kymmenes syyskuuta.”

Kymmenes syyskuuta. Kaksi viikkoa. Vielä tänään voin perääntyä ja he hyväksyvät sen.

”Saapumisviikkolasi todistus käydään etukäteen läpi”, Al-Talawi sanoi. ”Sinun varsinainen todistuksesi ajoittuu alkuviikkoon 16. tai 17. syyskuuta. Sen jälkeen saat palata kotiin.”

Kotiin? Hän tarkoittaa tänne, Toiseen Kaupunkiin. Kuka tänne palaisi? Kuka avaisi oven ja tervehtisi Ivanaa ja Leaa? Olisinko minä sen jälkeen vielä sama?

Hän viipyi kotona vain hätäisesti nieleskellyn aterian ajan. Hän kävi kirjastossa selailemassa lehtiä, mutta marssi ulos, kun niiden kirjainjonot putoilivat riveiltään. Hän käveli kaupungin katuja, uusia katuja, mutta mikään niiden varrella ei pysäyttänyt. Hän ohitti näyteikkunoita ja lukemattomia vanhoja taloja. Kiireisiä äitejä kauppakasseineen, salkkua kantavia miehiä suittuine hiuksineen ja kävelylle lähteneitä, maleksivia pareja sormet toistensa lomassa.

Yläkaupungin kävelytie sai askeleen hidastumaan. Sekin vain siksi, että sinne johtivat uuvuttavat, hämäränkosteaa lehtorinnettä ylös kiemurtelevat portaat. Hän asettui hengittämään matalan kivimuurin yli. Antoi ilmapirran haihduttaa pintaan nousseen hien. Hän kuunteli alla levittäytyvän kaupungin ääniä. Katsoi kaupunkia eri suunnasta kuin koskaan aiemmin. Miro oli useaan otteeseen tarjoutunut viemään hänet yläkaupunkiin, mutta hän oli aina vedonnut jalkaansa, väittänyt, ettei pitänyt kävelystä. Nyt jalkaa särki, mutta sillä ei ollut väliä.

Hän kulki vähän pidemmälle ja pysähtyi kastanjan alle. Piikkiset hedelmät olivat kypsymässä. Muurin karhea pinta oli havahduttavan kylmä. Se sai hänet tarkentamaan aistejaan ja kiinnittämään huomionsa yksityiskohtiin. Kaupunki näytti kaikki puolensa. Katedraalin kellotornit hallitsivat vasemmalla, aivan keskusaukion varrelle oli pystytetty ruma toimistorakennus. Talojen kattotiilet

oli ladottu raidoiksi, punaisen ja ruskean, uuden ja vanhan värikkääksi sommitelmaksi. Joesta ei välkkynyt kapeinkaan nauha. Hän ei löytänyt koko jokea, mutta arvioi sen sijainnin työpaikkansa perusteella, sillä sen valkoiset julkisivut näkyivät kauas.

Hän perääntyi penkille selvittämään ongelmaansa. Hän syventyi siihen niin perin pohjin, että tuskin huomasi istujien toisessa päässä vaihtuvan. Hänelle sanottiin jotain ja hän nyökkäsi vastaukseksi. "Ihan sama" oli astunut voimaan. Oli ihan sama, mitä muut ajattelivat tai tekivät, kunhan hän sai rauhassa käpertyä lepakonsiipiinsä.

Luomet suljettuina Mirjana näytti lepäävän, mutta onnistui hämäämään vain Danican vasemmalla puolella istuvaa kenttävirikailijaa. Vähitellen tämä antoi keskustelun hiipua huomattuaan ainoastaan Danican vastailevan.

Pilvinen sää oli lähtiessä huolestuttanut Mirjanaa. Se oli tuntunut huonolta enteeltä. Mutta koneen noustua lentokorkeuteen pilvet olivat harventuneet ohuiksi riekaleiksi.

Hän ei ollut osannut kuvailla Danicalle, millä keinolla al-Talawi oli saanut hänet suostuteltua. Nainen ei ollut painostanut. Hän vain oli osannut esittää asiat sellaisessa valossa, joka oli johdattanut ajatukset samaan pisteeseen, samaan päätelmään. Hän oli saanut näyttämään siltä kuin ei loppujen lopuksi olisi muita vaihtoehtoja ollutkaan. Mirjana ei ollut varma, olisiko pitänyt tuntea itsensä huijatuksi.

He olivat käyneet ostoksilla, Danica ja Mirjana yhdessä. He olivat tutkineet matkaoppaita ja juoneet Ivanan kanssa monet kupilliset äidin kertoessa oman matkansa kokemuksista – muusta muttei oikeussalin tapahtumista. Ivana oli sanonut olevansa huolissaan, ja Mirjana oli naurahtanut: ”Niin minäkin”.

Hän oli käynyt hyvästelemässä Adilin ja Miron. Veli oli halannut vähän kankeasti ja uhannut selkäsaunalla, ellei hän tulisi ehjänä takaisin. Aamuvarhaisella Mirjana oli antanut Lealle suukkoja ja oudoksunut kiristävää tunnetta rinnassaan.

Kahdessa viikossa he olivat ehtineet paljon, mutta nyt matkan odottelu sulautui yhdeksi unen, valveen, arkisuoriutumisen ja puheen massaksi. Hän ei ollut valmis, muttei tiennyt mitä olisi voinut asialle tehdä.

Al-Talawi oli ollut taitava. Mirjana oli huomannut vasta jälkeenpäin, kuinka tyhjäksi nainen oli hänet pusertanut. Kärsivällisesti ja tehokkaasti. Jossain vaiheessa hän oli kavahtanut sitä, miten paljon itse asiassa muisti. Al-Talawi oli ollut taitava ja ovela. Al-Talawilla oli käytössään kaikki keinot: hän sai toisen uskomaan, vakuuttumaan, luottamaan ja lopulta puhumaan. Tulevina päivinä sama lempeästi hivuttava puserrus jatkuisi. Mutta oliko sillä edes mitään väliä? Hän ei ollut pystynyt hätkähdyttämään al-Talawia, ja se tuntui rauhoittavalta.

YK:n auto haki naiset suoraan koneesta, ja virikailija saattoi heidät tullin läpi. Auton tummennetut lasit tekivät olon levottomaksi. Ne eristivät seurueen normaalista elämästä ja nostattivat vaarantunnetta. Autossa oli tummennetut

luotilasit, koska sen matkustajat saattoivat olla vaarassa. Mirjana ei saanut selvää vaaran luonteesta.

Teen jonkin kohtalokkaan virheen, jota en pysty vielä ymmärtämään. Menetän mielenrauhani. Menetän loputkin yöneni. Petän toisten luottamuksen, jollen pysty puhumaan. Sotken koko oikeudenkäynnin. Tutut saavat varotoimista huolimatta kuulla.

Mirjana loikoi hotellin joustinpatjalla. Hän kääntyi vatsalleen ja katsoi huonetta kunnolla. Pienen kyltin mukaan televisio tarjosi satelliittikanavia ja talonsisäisiä elokuvia. Danica oli etsinyt uutiskanavan ja kuunteli oudonkielistä selostusta. Jalopuiselle peilipöydälle oli aseteltu kirjoitussetti. Tummansiniset verhot kehystivät ikkunaa. Päiväpeitot olivat raskasta, oliivinvihreää palttinaa ja tapetti vivahti vaaleanpunaiseen. Mirjana olisi voinut sisustaa oman huoneensa samoin sävyin.

Hän nousi ja veti verhot sivuun. Mikään puistossa ei paljastanut, mitä vuosisataa elettiin; penkit, lyhdyt ja roska-astiat olivat karkean takorautaiset. Puut ja pensaat oli leikattu huolella, ja nurmen paloittelivat kapeat hiekkatiet. Kukkaistutuksista Mirjana ei tunnistanut yhtäkään lajia.

”Se on Kuninkaallista puutarhaa.” Danica ilmestyi vierelle.

”Ja kuningatar istuu työhuoneessaan tuolla jossain?”

”Ehkä.”

”Miksi meidät pantiin tällaiseen paikkaan? Vähempikin olisi riittänyt.”

”Ehkä YK saa hotellilta alennusta”, Danica hymyili.

”He tekevät kaikkensa, jotteivät todistajat kehtaisi perääntyä.”

”Älä ole niin kyyninen. Ota irti mitä voit.”

”Helppo sinun on sanoa. Laitanko ne avustajat tuomaan olutta tai lakkaamaan kynsiäni? Pyydänpö heidät opettamaan paikallisia kiro sanoja?”

Vastaanoton luona oli esitelty kolme naista, jotka puhuivat sujuvasti heidän kieltään. Naiset olisivat todistajien käytettävissä ympäri vuorokauden. Pitkä ja vaalea Neline oli kertonut, että syyttäjällä oli sillä hetkellä paikalla vain pari muuta todistajaa. Mirjana ei nähnyt siinä mitään pahoiteltavaa. Ei hän halunnut tavata ihmisiä.

”Sinun äitisi täällä ollessa todistajat viihtyivät yhdessä”, Danica kertoi. ”Oikeudenkäynnistä he eivät saaneet puhua, mutta heillä oli paljon kaikenlaista kerrottavaa. Luulen, että he saivat tukea toisiltaan.”

Tihkuisena aamuna kymmentä vaille yhdeksän YK:n auto jarrutti tuomioistuimen edessä ja kääntyi portista takapihalle. Vain turva-aita ja kulmiin sijoitetut kamerat paljastivat kivitalon joksikin muuksi kuin pankin pääkonttoriksi. Mirjana veti hameenhelmaa alemmas ja katsoi Danicaa. Silmämeikki ei täysin peittänyt unettoman yön jälkiä, mutta häntä ei väsyttänyt.

Janet Hampson ohjasi heidät kellarin ovesta sisään. Kapeaan käytävään oli ladottu varastotavaraa, konttorituoleja ja laatikoita. Palo-oven takaa avautui valoisa käytävä. Askeleet suhisivat kokolattiamatolla, kuin talossa olisi äänet pyritty vaimentamaan leppeäksi hyminäksi, taittamaan sanoilta terät. Mirjana ei pitänyt vaikutelmasta. Tosiasiat olivat kylmiä ja kovia eikä hän mitään muuta halunnut kuullakaan.

Hampson avasi oven. Mirjanan otsaileni, kun huoneessa oli pelkkiä tuttuja. Al-Talawi esitti kunnioittavat kiitoksensa Mirjanan saapumisesta.

”Tänään edessä on varsinainen tietotulva, sillä sinulle selvitetään talon käytännöt”, al-Talawi sanoi. ”Minä ryhdyn valmistelevaan huomista, jolloin alamme käydä todistustasi läpi, vähän niin kuin harjoituksen vuoksi. Koeta vain rentoutua, sillä mitään sen kummempaa ei tapahdu ennen maanantaita.”

Heidät vietiin katsomaan istuntosalia. Kaksi todistajansuojeluyksikön virkailijaa kuljetti Mirjanaa pitkän pöydän luota toisen luo. Hän kosketteli niiden puupintoja ja yritti painaa mieleensä kaiken: Viisi, kuusi kameraa katossa. Vaaleat verhot ja siniset tuolit. Pöytään upotetut monitorit. Kuulokkeet ja pienet mikrofoni. Tulkkien lasikoppi. YK:n lippu sinistä päätyseinää vasten.

Hänet ohjattiin todistajan tuoliin ja kehoitettiin kuvittelevaan sali täyteen ihmisiä. Jos tuomari myöntyisi pyyntöön, Danica istuisi hänen vierellään. Oikealla oli syyttäjän puoli. Kirjurien ja tuomarien paikat olivat suoraan edessä. Vasen puoli oli varattu puolustukselle. Siellä istuisivat asianajajat ja heidän takanaan syytetyt.

Virkailija seurasi Mirjanan katsetta. ”Sitä ei tarvitse päättää vielä tänään.”

Mirjana nyökkäsi. Hän kääntyi katsomaan taakseen, nousi tuolilta ja katsoi kunnolla. Todistajan selän takana oli lasiseinä, jonka läpi häämötti lehdistölle ja muulle yleisölle tarkoitettu julkinen katsomo. Se voitiin peittää sälekaihtimilla.

”Jos päädyt tähän ratkaisuun, käyttöön otetaan kaikki todistajansuojelun asteet”, virkailija jatkoi. ”Tuolin taakse tuodaan seinäke eikä yleisö näe sinua missään vaiheessa. Tässä salissa istujat tietenkin näkevät ja kuulevat kaiken normaalisti, mutta yleisökatsomon monitoreihin ääni käsitellään ja kuva muunnetaan mosaiikiksi.”

Mirjana ei puhunut. Piti tehdä päätöksiä. Joku muu olisi saanut päättää hänen puolestaan, mutta Danica ei suostunut.

Al-Talawin kanssa käytyjen keskustelujen ajaksi Danica oli ohjattu katselemaan kaupunkia. Vaikka syyttäjä ei vaatinut tai painostanut, Mirjana oli hänen vaikutuspiirissään tuntenut itsensä avuttomaksi. Häntä pelotti joutua naisesta riippuvaiseksi, joutua luottamaan enemmän kuin tunsu pystyvänsä.

Hän oli yrittänyt käydä kauppaa. Jos kerron tämän, voi tuon ehkä sivuuttaa? Ei sitä, sillä ei voi olla merkitystä. Täytyy vielä miettiä. Mitä vala tarkoittaa, oikein todella?

”Jaksatko sinä?” Danica oli huomannut itkun jäljet.

Viikonloppuna olisi pitänyt rentoutua. Danica kuljetti häntä kaupungilla, he istuivat hotellin kahvilassa ja selailivat satelliittikanavia. Hän ei pystynyt syömään eikä päättämään.

Suurin osa oli halunnut nähdä syytetyt. He olivat halunneet sanoa sanottavansa niille päin kasvoja. Mirjana ei halunnut mitään, paitsi ehkä lähteä kotiin.

Minä en ole niin kuin suurin osa. Minä saan valita. Äiti ei kertonut, ettei salissa ole pakko istua. Hän halusi sitä. Hänellä oli jotain heitettävää niiden niskaan. Minulla ei ole mitään. Ei mitään syytä istua salissa.

Danica vastasi puhelimeen. Mirjana ravisti päätään, koska hänellä ei ollut äidille sanottavaa. Danica joutui hiukan värittäämään heidän kuulumisiaan.

”Mitä sinä pelkää?” Danica istui vuoteelle.

”Jotain menee pieleen, aivan varmasti.”

”Yrittäisit vähän rentoutua. Asiat ovat toisten hallinnassa.”

Mirjana vaihtoi kanavia. Ranskalaista rockia. Italialaisia uutisia. Jalkapalloa. Sääkartassa puolipilvistä.

*Itkua ei tule. Joku käy koskettamassa, vaikka se sattuu. Pelkästä hipaisusta on tullut sähköisku. Jasmina istuu lattialla ja katsoo. Hän ei enää yritä mitään.*

*Tunnen yläsängyn pohjan kaikki kuviot. Jos minulla olisi kynä, muuttaisin niitä. Nyt joudun tuijottamaan samoja kiemuroita päivästä toiseen. Voisiko sänkyjen pohjia vaihtaa? Tai sänkyjä. Tai huoneita.*

*Äiti tulee sisään. Hän ehtii katsoa minua ennen kuin käännän pääni pois. Sinä tiesit, mutta teit sen silti. Sinun täytyi tietää.*

Hän ravisteli Danicaa olkapäästä. Kello oli kolme yöllä.

”Tule. Täytyy päästä ulos.”

”Mitä”, Danica mumisi. ”Mitä sinä tarkoitat?”

”Minulla on huono olo. Tule nyt.”

”Ei se käy. Aamulla on –”

”Sitten menen yksin.”

Kun Danica huomasi Mirjanalla kengät jalassa, hänelle tuli kiire pukeutua. Hän suki hiuksensa muutamalla vedolla ja veti takin harteilleen. Käytävällä oli himmeä yövalaistus, kokolattiamatto vaimensi askeleet. Danica vaihtoi muutaman sanan vastaanoton virkailijan kanssa.

Matka hidastui vasta kanavan luona, vanhan ja uuden keskustan rajalla. Mirjana liikkui puistikon siimeksessä. Kanaalinsuuntaiset tuulahdukset saivat hänet kietomaan kädet ympärilleen. Rannoille oli ankkuroitu ravintolalaivoja, joista useimmat olivat sammuttaneet yöksi valonsa, mutta parin mastoissa lamppurivistöt tuikkivat mustaa taivasta vasten. Hän veti keuhkoihinsa öistä kosteutta. Hän herkisti korvansa äänille, kevyille liplatuksille rantapengertä tai veneenkylkeä vasten, ja linnun läiskäyttelylle veteen heitetyn muovikassin luona. Muutamasta ikkunasta kanaalin toisella puolen kajasti yövirkkujen tai pimeänpelkoisten valoja. Tummia seiniä vasten ne näyttivät leijuvaan veden yllä.

”Tämä on kidutusta”, Mirjana nurisi ties monettako kertaa. ”Minä lähten.”

”Kohta ne kertovat lisää.”

He olivat olleet todistajanhuoneessa aamusta lähtien ja saaneet yhä uudelleen kuulla, että todistus siirtyisi vielä tunnin tai kaksi. Mirjana oli alussa istunut paikallaan ja kädet tiukasti sylissään vaatinut itseään selviytymään. Danica oli lueskellut lehtiä ja opetellut käyttämään kahvinkeitintä. Mirjana oli ruvennut muuttamaan suunnitelmia.

En minä mitään videoita tarvitse. Ne on nähtävä, joka ilme, niin tiedän niiden kuuntelevan. Ja niille tekee hyvää nähdä minut. Että minä pystyn siihen, eivätkä ne mahda mitään.

Oikeuden virkailija tuli ilmoittamaan, että teknisten ongelmien takia viivästynyt edellisen todistajan ristikuulustelu oli lopussa, mutta Mirjanan todistus siirtyisi tiistaiaamuun. He saisivat palata hotelliin.

Al-Talawi tuli ovella vastaan juuri kun naiset olivat närkeästyneinä lähdössä.

”Olen pahoillani”, hän puristi Mirjanaa kädestä. ”Näitä asioita on mahdoton ajoittaa täsmälleen. Tuolla tarkistetaan laitteita ja kaikki on aamulla kunnossa.”

Vaikka valo tuli yhä korkeammalta, viileys ujuttautui paidan ja ihon väliin. Mirjana nosti jalat suihkulähteen reunalle kuivumaan. Hän olisi mieluummin palellut vielä tunnin tai kaksi kuin palannut hotelliin.

Hän hätkähti, kun kiihtynyt naishahmo astui esiin pensaan takaa. Hän ei heti tunnistanut Nelineä.

”Oletko sinä istunut täällä koko aamun?” Neline kysyi.

”Aika kauan. Miten niin?”

”Sinua on etsitty”, Neline sanoi, ”jo vaikka kuinka kauan!”

Edellisenä aamuna Danica oli vielä onnistunut puhumaan hänet ympäri, mutta tänään hän aikoi esiintyä minihameessa. ”En kai minä sinne minään lettipäisenä koulutyttönä mene.”

”Onko parempi näyttää kevytkenkäiseltä?”

”Ai näytän huoralta vai!” Hän kiskaisi sukkahousuja ylöspäin, ja niihin ratkesi reikä. ”Perkele!”

Hän kellahti vuoteelle ja veti tyynyn kasvoilleen.

Tummat autonlasit värjäisivät kaupungin etäiseksi, mutta silti hän huomasi reitin varrella enemmän yksityiskohtia, pysähtyneitä hetkiä kuin tähänastisilla matkoilla yhteensä. Kaupunki eli omaa hidastettua rytmiään. Mieleen tallentui kuvia työmatkalaisista, vaunuja työntävästä äidistä, viemärinkantta nostavista miehistä.

Silmät punoittivat, mutta mitä väliä sillä oli? Tai sillä, että hän oli vetänyt jalkaansa kuluneet, mustat farkut, vaikka matkalaukussa olisi ollut siisti, pidempi hame.

Hän venyi todistajanhuoneen sohvalle. Vatsassa tuntui puristus, vaikka hän oli onnistunut nielemään palan leipää. Seinäkellon tikutuksen tahtiin iholta valahteli suomuja, joiden alta paljastui yhä nuorempia kerroksia. Kuin puusta olisi lohjennut sen huolella kasvattama kaarna.

Oikeuden virkailijalla oli musta kaapu. Mirjana säpsähti jaloilleen. Danica otti käsipuolesta.

Salin valoisuus pysäytti hänet ovelle. Sälekaihtimet yleisöön päin oli suljettu. Hän tiesi oman paikkansa ja keskitti voimansa sinne selviytymiseen. Virkailija ohjasi heidät tuoleilleen ja auttoi korville tulkkauskuulokkeet. Sälekaihtimet avattiin. Danica puristi kättä.

Nuijan kopautukset saivat hänet nostamaan katseensa saliin. Korokkeella YK:n lipun alla istui kolme tuomaria punamustissa kaavuissaan. Päätuomari

Goldham oli Yhdysvalloista, toinen miestuomari Keniasta ja nainen Italiasta. Heidän edessään työskenteli rivi virkailijoita.

Madiha al-Talawi hymyili rohkaisevasti. Olivia Reilly kirjoitti tietokoneellaan. Syyttäjällä oli paikalla useita avustajia.

”Kirjuri voi aloittaa, olkaa hyvä”, päätuomari Goldham sanoi.

”Tapaus numero WT-76-54. Syyttäjä vastaan Branislav Duljaj, Željko Santic ja Milan Radović.”

”Hyvää huomenta, todistaja”, tuomari sanoi.

Mirjana kuunteli tulkkauksen loppuun. ”Huomenta.” Mikrofoni vääristi äänen oudoksi.

”Olkaa hyvä ja vannokaa vala.”

Mirjana nousi seisomaan. Hän nojasi jäykät jalkansa pöydänreunaan ja luki paperista: ”Vannon juhlallisesti, että kerron totuuden, koko totuuden enkä mitään muuta kuin totuuden.”

Tuomari viittasi hänet istuutumaan. ”Syyttäjä, olkaa hyvä.”

Al-Talawi nousi ja tervehti todistajaansa. Mirjana tuki kyynärpäänsä pöytään eikä pystynyt katsomaan mihinkään suuntaan, ei edes syyttäjään.

”Katso edessäsi olevaa paperia. Onko ensimmäisellä rivillä numeron 65 vieressä sinun nimesi?”

”On.” Ääni oli vaimea.

”Onko sen vieressä sinun syntymäaikasi?”

”On.”

”Ja onko seuraavilla riveillä isäsi ja äitisi nimet?”

”On.”

”Käytämme koko oikeudenkäynnin ajan sinun nimesi sijasta tunnuslukua 65. Onko käytäntö sinulle selvä?”

”On.”

Syyttäjä esitti Mirjanalle lyhyitä, kartoittavia kysymyksiä hänen taustastaan ja kotikaupungistaan. Hän kysyi perheestä, koulunkäynnistä ja harrastuksista, mutta nimien sijasta oli käytettävä listan tunnusnumeroita. Hän pyysi Mirjanaa kuvailemaan kotikaupungissa sodan kynnyksellä tapahtuneita muutoksia.

Mirjanan tasaisena selostava ääni riitti tulkeille, jotta viesti saatiin perille myös ranskaksi ja englanniksi. Mutta Mirjanaa häiritsi aaltoileva humina, jonka alkuperää hän ei tunnistanut. Hän kohenteli laitetta korvillan ja vilkuili Danicaa, mutta nainen ei näyttänyt huomaavan mitään erikoista.

”Minkä ikäinen olit tapahtumien aikaan?”

Humina ärsytti. Mirjana vaihtoi asentoa. ”Täytin neljätoista.”

Syyttäjä pyysi kuvailemaan, miten hän äitinsä ja veljiensä kanssa pakeni kotikaupungistaan, asui sukulaisten luona kuukauden ja joutui sieltä lähdettyään sotilaiden pysäyttämäksi. Humina haittasi niin, että hän nosti kuulokkeet korviltaan pöydälle ja kuiskasi Danicalle, että niissä oli jotain vikaa. Mutta sanoessaan sen hän jo tiesi, ettei ollut. Ääni kuului vieläkin.

”Onko siellä jokin ongelma?” al-Talawi kysyi.

Mirjana pudisti päätään ja nosti kuulokkeet takaisin. Täytyi pystyä rauhoittumaan. Oli pakko pystyä pala palalta kertomaan. Jostain oli aloitettava, miksei siis Senadin pahoinpitelystä.

”Oliko veljesi tajuissaan kuorma-auton lähtiessä liikkeelle?” al-Talawi kysyi.

”En tiedä varmasti. Mutta hän näytti katsovan minua.”

”Mihin veljesi vietiin?”

”En tiedä. Häntä ei ole löydetty.” Luomien alla kirveli. Pöydällä monitorin ja juomapullojen vieressä oli nenäliinoja, mutta hän ei olisi halunnut tarvita niitä. Ei ainakaan vielä.

”Mihin kuorma-auto ajoi teidät?”

”Kansanarmeijan kasarmiin. Kuulin vasta tänä keväänä, että sen nimi oli Srednica.”

”Mitä tapahtui, kun astuitte alas auton lavalta?”

”Meidät käskettiin hiekkakentälle riviin. Olin voinut huonosti ja oksensin. Yksi sotilas aikoi viedä minut sisään. Oksensin toisen kerran ja äiti sanoi, että olin sairas. Mies kiroili ja otti toisen naisen minun vierestäni.”

”Kuka se sotilas oli?”

”En tiedä. En nähnyt häntä enää.”

”Mihin hän vei naisen?”

”En tiedä.”

”Vahtimestari tuo sinulle valokuvan. Kerro, mitä näet siinä.”

Mirjana nosti sormet suun eteen. Se oli tarkka, helikopterista otettu ilmakuva.

”Tämä... on se kasarmi. Tämä se on.”

”Pyydän kirjaamaan, että todistaja on tunnistanut Srednican kasarmin”, al-Talawi sanoi ja kääntyi takaisin todistajan puoleen. ”Millaisiin tiloihin teidät majoitettiin?”

”Pitkään betonirakennukseen, jota sanottiin A-taloksi. Kuvassa se on alhaalla... vasemmalla. Toisessa päässä, alakerrassa oli muutama huone ja pesutupa. Siellä me olimme. Sitä sanottiin Naistentaloksi.”

”Keitä siellä oli vankeina?”

”Naisia.”

”Kuinka monta?”

”Ehkä... parikymmentä. Joskus tuli uusia, ja muutamia katosi. Raskaana olevat päästettiin lähtemään.”

”Miksi?”

”En tiedä. Siellä jouduttiin välillä tekemään raskaitakin töitä.”

”Millaista seutua Srednican ympäristö oli? Oliko siellä levotonta?”

”Emme me päässeet muurin ulkopuolelle. Kuulimme kranaattitulta tai tykkien jylinää, muttei se koskaan tullut ihan lähelle.”

”Miten kauan kaiken kaikkiaan olit vankina?”

”Kymmenen kuukautta.”

Mirjana vaistosi liukahdukset. Hän nojautui vielä vähän eteenpäin, jottei hänen tarvinnut nähdä kasvojen vaaleita, samenemaan pyrkiviä soikioita.

”Miten vangeista huolehdittiin?”

”Ruoka oli melkein kelvotonta, perunakeittoa tai makaronia, porkkanaa ja leipää. Harvoin saimme lihaa.”

”Niin pitkässä ajassa vankeja varmasti myös sairastui. Miten sairaita hoidettiin?”

”Kasarmilla oli lääkäri, jonka puheille saattoi päästä. Monet eivät kuitenkaan yrittäneet, koska hänellä oli huonosti lääkkeitä ja tarvikkeita. Eivätkä naiset luottaneet vihollislääkəriin. Minä jouduin hänen kanssaan tekemisiin monta kertaa, eikä minulla ole hänestä pahaa sanottavaa. Hän teki mitä voi.”

”Kuka päätti, milloin vanki viedään sairaalaan?” syyttäjä kysyi.

”Lääkäri sanoi, että tarvitaan everstin lupa.”

”Eversti siis päätti asiasta?”

”Niin kai.”

Al-Talawi käänteli papereitaan. Mirjana uskoi pystyvänsä puhumaan niin kauan kun ei tarvinnut katsoa syytettyjä. Hän oli sulkenut puoli salia tietoisuudestaan ja yritti kuvitella, ettei heitä ollutkaan.

”Miten naisvankeja kasarmilla kohdeltiin?”

Mirjana katsoi syyttäjästä Danicaan. Olivia Reillyyn. Ja odottaviin tuomareihin. Vasen puoli alkoi elää, siellä oli liikettä, jota olisi pian enää mahdoton sivuuttaa.

”Miten sitä pystyisi kuvailemaan?” Mirjana kysyi. ”Miten naisia kohdeltiin? Minulla ei ole sille sanoja.”

”Tarkennan hiukan: miksi teitä pidettiin vankeina?”

”Siellä... tarvittiin työvoimaa. Pyykinpesuun ja korjaamiseen, siivoukseen. Ja vankeja kuulusteltiin.”

”Mistä asioista?”

”En tiedä tarkkaan. Miehistä... mitä heidän miehensä olivat ennen sotaa tehneet, missä he nyt olivat, mihin aseita oli kätkeyty, kuka komensi ketäkin. Jotain sellaista.”

”Tiesivätkö naiset tuollaisia asioita?”

”Tuskin. Se oli vain tekosyy hakea heitä ja tuoda hakattuina takaisin.”

”Kuulusteltiinko sinua?”

”Ei.”

”Puhut tekosyystä. Minkä luulet olleen kuulustelujen varsinainen syy?”

”Sotilaat halusivat naida.”

Danica liikahti. Al-Talawi jatkoi: ”Mitä tarkoitat?”

”Sinne tuli sotilaita, joskus autokuormittain. Niiden lisäksi, jotka siellä muutenkin olivat. Naiset olivat sotilaiden... huvia.”

”Millaista huvia?”

Mirjanan kädet olivat hiestä märät, mutta suu kuiva. Hän otti lasista siemauksen vettä. Osa läikkyi pöydälle.

”Millaista huvia naiset olivat sotilaille?” al-Talawi toisti.

”He... sotilaat hakivat naisia, valitsivat kenet halusivat... ja veivät heidät talon toisessa päässä oleviin huoneisiin.”

”Lähtivätkö naiset mielellään heidän mukaansa?”

”Eivät tietenkään.”

”Mistä päättelit niin?”

”Uudet naiset huusivat ja tappelivat. He pistivät hanttiin. Heitä lyötiin, potkittiin, revittiin hiuksista. He oppivat alistumaan. Jotkut yrittivät piiloutua.”

”Näitkö sinä, kun naisia lyötiin?”

”Joskus.”

”Puhuivatko naiset siitä, mitä he miesten kanssa tekivät?”

”Eivät. Mutta kaikenlaista näkyi päällepäin. Mustelmat ja ruhjeet, sotkeentuneet hiukset. Siellä itkettiin paljon, mutta harvat puhuivat siitä varsinaisesta... Enkä minä kuunnellut.”

Al-Talawi määritteli: ”Raiskaus on rikos, jossa henkilö pakotetaan vastoin tahtoaan sukupuoliyhteyteen. Tapahtuiko sinun käsityksesi mukaan Srednican sotilasvaruskunnassa raiskauksia?”

”Kyllä.”

”Näitkö niitä tapahtuvan?”

”Näin. Ja... joskus alkuaikoina liikuin käytävillä ja kuulin ääniä.”

Mirjana pyyhkäisi otsaansa ja odotti kulmat rypyssä seuraavaa kysymystä.

”Tiesikö päällystö siitä, mitä Naistentalossa tapahtui?”

”He olivat käskeneet sotilaita käymään naisten luona. Osa heistä kävi siellä itsekin.”

”Mistä tiedät, että sotilaiden oli käsketty käydä siellä?”

”Yhdestä sotilaasta tuli minun ystäväni. Hän kertoi.”

”Kuka käskyn oli antanut?”

”Eversti. Ainakin eversti. Branislav Duljaj.”

”Tiedätkö, miksi?”

”En tiedä, oliko siihen mitään erityistä syytä. Jovan, se minun ystäväni, yritti joskus selittää, mutta en uskonut häntä. Että he halusivat kostaa joitain vanhoja vääryyksiä. Ja että he aikoivat pilata vihollisen naiset, kun he synnyttäisivät sotilaille lapsia.”

Al-Talawi selaili hetken papereitaan. Hän katsoi syytettyjä.

”Naisia siis vietiin rakennuksen muihin tiloihin ja raiskattiin. Pahoinpideltiinkö heitä myös muilla tavoin?”

”Kyllä. Heitä purtiin... viilleltiin... poltettiin tupakalla. Äidille on jäänyt paloarpia. Kaikki eivät tehneet sellaista.”

”Sinä olit neljätoistavuotias ja täysin tietoinen talon tapahtumista.”

”Niin.”

”Mitä sinä ajattelit niistä?”

Mirjana työnsi selkänsä tuolin kankeaa nojaa vasten ja veti henkeä. Hän avasi suunsa mutta sulki sen saman tien. Danica laski käden hänen ranteelleen.

”Se on... vaikea kysymys. En ymmärtänyt kaikkea. Se että syöt, nukut ja yrität puhua jonkun kanssa tavallisista asioista, on pelkkää itsepetosta. Oikeasti kaikki riippuu ohuiden lankojen varassa. Pelkäätkö koko ajan, että jotain katkeaa. Huomaat, ettet oikeastaan ollut ennenkään pystynyt ohjaamaan elämääsi. Menetät luottamuksen asioihin, joihin olet siihen mennessä uskonut. Alat tajuta, että tämä onkin elämää puhtaimmillaan: selviytymistä ja vahvemman oikeutta. Pelkäätkö vuorokaudet ympäri silloinkin, kun ei ehkä tarvitsisi.”

Al-Talawi katsoi häntä pitkään ennen kuin jatkoi. ”Sanot, että päällystö tiesi Naistentalon tapahtumista. Onko kasarmin komentaja, eversti Branislav Duljaj tässä salissa? Ole hyvä ja katso ympärillesi.”

Mirjana keskittyi. Hän tuijotti pöydän pinnan kuvioita niin kauan, että uskoi pystyvänsä siihen. Hän tiesi syytettyjen istuvan korokkeella asianajajiensa takana ja nosti katseensa. Hän räpäytti silmiään, kun sinipaitaisten turvamiesten välissä ei näkynytäkään maastopukuja tai univormuja, vaan siistejä tummia pukuja ja solmioita. Siistejä, suittuja miehiä puhtaina ja kasvot ajeltuina. Päässä

kuulokkeet, joista kuului sama äidinkieli kuin hänen kuulokkeistaan. Mutta oli löydettävä eversti, lyhin ja tukevin heistä.

”Tuolla hän on”, Mirjana viittasi. ”Eversti on neljäs vasemmalta.”

Mies oli lihonut ja harmaantunut, mutta hänet tunnisti helposti jäykästä ryhdistä. Hän katsoi Mirjanaa vakaasti. Ehkä se oli hänen ainoa ilmeensä, vakaa oman oikeudentunnon naamio.

”Kirjattakoon, että todistaja on tunnistanut syytetty Duljajn”, syyttäjä sanoi ja jatkoi: ”Pidit Jovania ystävänäsi. Kävikö hän Naistentalossa?”

”Ei. En usko. Ajatus inhotti häntä. Mutta häntä painostettiin.”

”Kuka painosti?”

”Ainakin Santić. Kerran hän oli lyönyt Jovania kiväärinperällä poskeen. Ruhje näkyi kauan.”

”Löikö hän Jovania kiväärinperällä, koska tämä ei suostunut hakemaan naisia?”

”Löi.”

”Näetkö Santićin tässä salissa?”

Mies oli roteva. Hänellä oli paksu, ruskea pystytukka, leveä otsa ja kapeat huulet. Hiukan vinot silmät kiilsivät. Hän nojasi taaksepäin tuolissaan sen näköisenä, ettei todistajan puheille tarvinnut laittaa paljonkaan painoa. Mirjana tunsi jonkinlaista tyytyväisyyttä voidessaan osoittaa miehen paikan.

”Kuinka usein sotilaat hakivat naisia?” al-Talawi kysyi.

”Joka ilta. Usein päivälläkin.”

”Oliko kasarmilla paljon sinun ikäisiäsi?”

”Ei. Minä olin nuorin. Yliluutnantti... Radović sanoi, että olin joutunut sinne vahingossa. Siellä piti olla joku ikäraja.”

”Miksei sinua sitten päästetty sieltä pois?”

”En tiedä.” Hän epäröi, ojensi kättään ja otti pinosta liinan.

”Kävivätkö sotilaat hakemassa sinuakin?”

”Eivät.” Hän puristi liinan nyrkkiinsä. ”Joskus. Muutaman kerran.”

”Koko kymmenen kuukauden aikana?”

”Niin.”

Oli katsottava tuomareita. Kirjureita ja muita virkailijoita. Hän etsi kasvoilta väheksyntää. Hänhän oli päässyt helpolla.

”Kun sinut kerran pidettiin Naistentalossa, niin miksi sinua haettiin niin harvoin?”

”Yliluutnantti”, Mirjana puristi luomet kiinni valojen häikäisyltä. Hän haki kadonneita sanoja. Janotti, mutta hän ei uskaltanut enää koskea lasiin. ”Luulen, että hän oli kieltänyt sotilaita hakemasta minua.”

”Tarkoitatko Milan Radovićia?” syyttäjä kysyi.

”Tarkoitan.”

”Osoitatko, kuka täällä salissa on Milan Radović.”

”Toinen oikealta.”

”Etkö sentään katsoisi ensin?” al-Talawi kehotti.

”Katsoin jo.” Mirjana vilkaisi nopeasti syytettyyn, mutta ehti havaita tuijotuksen.

”Mistä päättelit, että Radović oli kieltänyt sotilaita?”

”Muut... kuulin muilta sotilailta. He nimittelivät minua. Joskus löivät ja olivat kaikin puolin vihamielisiä, mutteivät pyytäneet minua mukaansa. Ja Jovan kertoi siitä.”

”Miksi yliluutnantti olisi kieltänyt sotilaita hakemasta sinua?”

”Varmaan siksi, kun olin niin nuori ja lapsellinen.”

”Sanoiko hän itse niin?”

”Suurin piirtein.” Mirjana katsoi Radovićin suuntaan. Tuskaisuus vaihtui epäuskoon, kun mies näytti hymyilevän.

”Sanoiko hän jotain muuta syytä?”

”Hän sanoi, ettei halunnut antaa minua niiden hyeenojen kynsiin. Siis toisten sotilaiden.”

Mirjana veti henkeä. Hän painoi pään käsiinsä. Hän ei halunnut itkeä. Hän ei halunnut antaa syytetyille nautintoa siitä, että he vuosienkin jälkeen saivat hänet itkemään. Hän halusi näyttää selvinneensä ja tulleen hakemaan kostoa, mutta ehkä sellaista oli turha uskotella edes itselleen. Hän ei ollut selvinnyt eikä pystynyt kostamaan. Kasarmin tapahtumat olivat jääneet osaksi häntä, pysyvästi.

Al-Talawi seisoj tuomareiden luona puhumassa. Päätuomari Goldham ilmoitti saliin, että pidettäisiin kahdenkymmenen minuutin tauko, jonka jälkeen istunto jatkuisi suljettuna.

Todistaja saatettiin salista ensimmäisenä. Al-Talawi istuutui sohvalle Mirjanan viereen.

”Se meni hienosti.”

Mirjana pudisti päätään. ”Minä en pysty tähän.”

”Ota hiukan välipalaa. Minä tulen kohta takaisin. Keskustellaan siitä sitten.”

Danica pusersi Mirjanan kylkeensä.

”Sinä pystyt siihen.”

Mirjana pudisteli vaisusti päätään. Hän nousi ylös. Astui ikkunan luo ja tuijotti asfaltinharmaata katua. Hän kääntyi Danican puoleen katse himmenneenä.

”Sinä et tiedä, Danica.”

”Tänään minulla on siis tilaisuus kuulla.”

”Et taida ymmärtää... En ole kertonut kaikkea. Koska siitä ei voi kertoa. Mitä siis enää teen tuolla?”

## Toinen osa

### 7.

Mirjana nojasi otsaansa ovenkarmiin. Virkailija odotti käytävässä ja Danica avoimen ikkunan luona, josta liikenteen melu työntyi sisään kiusallisen arkipäiväisenä.

Al-Talawi oli kysynyt, halusiko hän varmasti jatkaa salissa. Danica oli pudistellut päätään. Mutta mitä eroa sillä sitten olisi ollut? Äiti oli selvinnyt siitä, ja monet muutkin. Sillä paikalla oli nähty kymmenittäin todistajia. Jälkeenpäin hän sulautuisi niiden virtaan. Kyse oli vain muutamasta tunnista, eikä hän halunnut joutua myöhemmin katumaan. Naiset kyselivät syitä, mutta hän ei osannut selittää.

Al-Talawi laski paperit käsistään, kun hän ilmestyi ovelle. Sali oli suljettu ulkopuolisilta. Yleisön katsomo oli tyhjä ja sälekaihtimet kiinni. Nyt oli vain tämä tila ja nämä ihmiset.

Al-Talawi aloitti: ”Täällä salissa istuu kolme syytettyä. Olemme päässeet siihen vaiheeseen, että puhumme heistä kustakin erikseen. Ensimmäiseksi pyydän sinua kertomaan, millaisia kokemuksia sinulla on Željko Santićista.”

Mirjana katsoi miestä niin pitkään, että tunsy sydämenlyöntiensä hiukan tasaantuvan. Mies kohensi asentoaan. Otsassa erottui ryppyjä. Kultasormukset kiilsivät.

”Olin hyvin vähän tekemisissä hänen kanssaan, mutta hän haki naisia usein.”

”Hakiko hän sinua?”

”Hän teki kiusaa. Hän saattoi ohimennen läimäistä tai puristella. Hän nimitteli ja uhkaili.”

”Millä sanoilla hän nimitteli sinua?”

”Pikkumisuksi ja huoraksi. Neitsyeksi. Kullinimijäksi – –”

”Kiitos, riittää. Millä tavalla hän uhkaili sinua?”

”Hän sanoi piakkoin nussivansa minut puhki ja näyttävänsä minulle kaikkein hauskimmat temppunsa. Että hän jonain päivänä pusertaisi ylpeän ilmeen minun kasvoiltani. Että hän laittaisi pidätyskeskuksen schäferit minun kimppuuni.”

”Mitä tarkoitat pidätyskeskuksella?”

”Puhuttiin, että sillä samalla seudulla oli pidätyskeskus, jossa pidettiin miesvankeja. Santićilla ja parilla muulla oli tapana kiusata tiettyjä naisia. He uhkasivat hakata tai ampua heidän miehensä, jotka olivat pidätyskeskuksessa.”

”Millaisissa tilanteissa Santić esitti sinulle uhkauksiaan?”

”Hakiessaan naisia. Äitiä tai muita.”

”Toteuttiko hän uhkauksensa?”

”Ei.”

”Miksei?”

”En tiedä. Ehkä yliluutnantilla oli jotain... vaikutusta siihen. Hän olisi varmasti muuten toteuttanut ne. Hän teki naisille tuollaisia asioita, näin sen jäljistä. Häntä pelättiin.”

”Eversti Duljaj oli kasarmin komentaja. Miten hän itse kohteli vankeja?”

Mies istui tyynenä, kädet ristissä pöydällä. Hän ei katsonut Mirjanaa, vaan jotain pistettä vastapäisellä seinällä.

”En kuullut hänestä paljonkaan. Hän ei käynyt Naistentalossa. Näin hänet kunnolla vain pari kertaa, hänen omassa toimistossaan. Luulen, että yksi työvangeista kävi hänen luonaan. Ompelimon nainen.”

”Mistä päättelit niin?”

”Harvat pääsivät C-taloon töihin. Siihen tarvittiin jokin erityinen syy. Tätä naista tultiin silloin tällöin hakemaan jonnekin. Hän ei kertonut, minne. Se on vain minun arvaukseni.”

”Yliluutnantti Radovićista tiedät enemmän?”

”Niin.”

”Mitä tiedät hänen asemastaan kasarmilla?”

”Hän hoiti viestintäjärjestelmiä. Suunnitteli ja korjasi... jotain. Hän taisi olla aika tärkeä niille.”

”Miten tiedät siitä?”

”Hänen työhuoneessaan oli tietokoneita ja muita laitteita. Ja kuulin Jovanilta. Siellä oli ylempääkin päällystää, mutta sain sen käsityksen, että yliluutnanttia toteltiin. Jovan piti häntä hankalana, mutta muuten reiluna.”

”Millä tavalla hankalana?”

”Hän oli vaativa ja kiivastui, jos työt eivät sujuneet. Jovan työskenteli asevarikolla. Yliluutnantti sai kaikki siellä vähän varpailleen.”

”Kävikö hän Naistentalossa?”

”Vähän. Alussa tuskin ollenkaan, myöhemmin enemmän.”

”Miten hän kohteli vankeja?”

”Hän ei... vienyt naisia väkisin.”

”Entä muuten?”

”Hän ei lyönyt. Naiset tuntuivat melkein... pitävän hänestä.”

”Piditkö sinä hänestä?”

Utuihin hahmo pyrki Mirjanan ja häntä piirittävien kymmenien kasvojen väliin, mutta hän ravisti sen pois. ”Hän oli pelottava. En tiedä, mikseivät toiset nähneet sitä. Minua ei siellä ymmärretty. Naiset olivat kateellisia.”

”Miksi sinulle oltiin kateellisia?”

”Pääsin vähemmällä. Hänhän suojeli minua.”

”Mitä syytä sinulla sitten oli pelätä häntä?”

Mirjana tuijotti syyttäjää, mutta näki tumman verhon.

Tuon takaa putoaa. Lujaa ja lopullisesti. Takaisin ei ole pääsyä. Katkaisen kaikki lankani yhdellä kertaa. Ihan sama.

”Hän...”, hampaat pureutuivat yhteen. Utuiset kasvot pyrkivät tietoisuuteen.

Ihan sama.

”Hän raiskasi minut.”

Hiljaisuus hermostutti. Mirjana piti silmänsä suljettuina ja odotti, että elämä palaisi. Että joku yskäisisi, rapistaisi paperia tai pudottaisi kynän. Mitä tahansa.

”Milan Radović raiskasi sinut?”

”Niin.”

”Sanoit juuri, että hän suojeli sinua. Ja kuitenkin itse raiskasi sinut. Kumpi tapahtui ensin?”

”Ensin hän teki... raiskasi. Sitten hän kielsi muita. Ja hän raiskasi uudelleen. Muutaman kerran.”

Mirjana yritti tarkentaa katseensa syyttäjään, mutta tämän kasvot väreilivät, pakenivat hänen tuijotustaan. Hän kääntyi Danican puoleen ja kuiskasi, että voi huonosti. Hän puristi ohimot käsiensä väliin ja yritti saada värinän lakkaamaan.

Danica viittasi syyttäjälle.

Askeleet kopisivat lähemmäs, lähemmäs.

”Mirjana”, nainen kuiskasi hyvin hiljaa. Se oli al-Talawi. ”Tämä menee hienosti. Juo hiukan. Me voimme odottaa.”

Askeleet kopisivat takaisin. Danica ojensi lasin, korkean ja raskaan. Mirjana nosti sen kaksin käsin. Värinä tuntui sormissakin. Kun hän oli asettanut lasin pöydälle ja saanut katseensa kohdistettua, al-Talawi jatkoi:

”Miksi Radović kielsi muita? Halusiko hän pitää sinut itsellään?”

”En tiedä. En tiedä sitä.”

”Kuvailisitko oikeudelle teidän ensimmäisen tapaamisenne.”

Mirjana pudisti päätään. Kasvojen soikiot, tummat puvut, lukemattomat parit vakavia silmiä sulautuivat pelkäksi taustakuvaksi hahmolle, jonka hän olisi kaikkein viimeisenä halunnut saliin tätä jakamaan.

Hän pudisti päätään uudelleen, ja hahmo katosi. Hän nojautui varovasti taaksepäin ja vei kädet puolittain silmilleen. Hän sulki ulkopuolelleen salin lähes tuntemattomine ihmisineen ja koetti paksujen kerrosten läpi tunkeutua haudatulle alueelle. Saada otteen iltapäivästä yli neljä vuotta sitten, kun hän syntymäpäivälahjaansa pukeutuneena seiso iikkunan ääressä ja ihmetteli autiota hiekkakenttää. Rappauksiaan varistanutta tiilimuuria. Spiraalina kiertävää piikkilankaa. Satoja metrejä piikkilankaa.

*Säikähdän, kun ovi rämähtää auki. Ennen he eivät ole onnistuneet yllättämään, ja jäykistymme niille sijoillemme. En osaa liikahtakaan, vaikka minun kai pitäisi. Olen kyllästynyt ryömimään sängyn alle piiloon, mutta äiti on tullut hysteeriseksi, jollen ole toiminut nopeasti. Nyt he tulivat liian hiljaa. Tai naiset puhuivat liian kovaa.*

*Ensimmäinen sotilas viittaa Jasminaa mukaansa ja Jasmina nousee. Toinen katsoo minua. Hän on iso ja tumma, ja hänen katseensa alkaa pelottaa minua. Hän on vihainen. Hän ei voi olla minulle vihainen, kun en ole häntä ennen nähnytkään. Onko mekossani jotain vikaa? Miksi hän tuijottaa?*

*Äiti havahtuu ja ryntää minun eteeni. Hän levittää kätensä kuin saisi piilotettua minut taakseen, mutta olen häntä pidempi. Mies astuu lähemmäs ja yrittää työntää äidin syrjään.*

*”Ota minut! Ota minut, hän on vasta lapsi!” äidin ääni horjuu. Hän takertuu mieheen kiinni, mutta mies ravistautuu irti ja tarttuu minun käsivarteeni.*

*”Et saa viedä häntä!” äiti huutaa ja raastaa minua irti.*

*Hajra elehtii, yrittää selittää jotain.*

*”En minä häntä paloittele, helveti vieköön!” mies ärähtää ja kiskaisee minut liikkeelle. Äiti ei irrota.*

*”Jollet saatana lopeta tuota, sille käy huonosti”, Jasminaa hakenut mies karjaisee ja lyö äitiä nyrkillä olkaan niin lujaa, että äiti horjahtaa päin Hajraa.*

*Äiti jää siihen oudon näköisenä, velttona.*

Mirjana vaiken i. Sormet olivat uponneet poskipäihin, niin että kun hän siirsi kättään, jäi näkyviin vaaleat läikät. Danica otti hänen toisen kätensä, laski sen pöydälle ja painoi oman kämmenensä sen päälle. Mirjana havahtui sen verran, että katsoi häneen.

”Isä on täällä”, Mirjana kuiskasi.

”Mitä?”

”Hän kuulee.”

”Ei kuule. Sinun isäsi ei ole täällä”, Danica vakuutti ja loi al-Talawiin huolestuneen katseen.

”Onko minun pakko?”

Danica katsoi syyttäjää kysyvästi. Tämä nyökkäsi.

”Se on tärkeää”, Danica kuiskasi. ”Kerro minulle. Kuvittele, että kerrot minulle.”

Mirjana nyökkäsi epäröivästi.

Hän palasi käytävään. Betonikatto, betoniseinät ja paljaat jalat betonilattialla.

*Mies puristaa käsivarttani ja kävelee kovaa. Äidin kauhu painaa mieltäni, koska hän näytti tietävän jotain mitä minä en tiedä. Naisia hakataan, mutta he palaavat aina takaisin.*

*Toisella käytävällä hän avaa oven ja työntää minut sisään. Huoneessa ei ole ketään, eikä siellä ole mitään erikoista: vasemmalla suuri pöytä, takanurkassa sotkuinen tiskipöytä ja oikealla laverisänky, jonka peitto näyttää likaiselta. Keskellä lattiaa on pienempi pöytä ja penkki. Täällä sotilaat selvästi pitävät kahvitaukojaan.*

*Hän vääntää oven avaimella lukkoon. Hän menee pienemmän pöydän luo ja riisuu maastopuvun takkinsa. Siinä on luutnantin merkit. Hän on pidempi ja vanhempi kuin veljeni. Minua ei pelottaisi, ellei hän olisi niin vihaisen näköinen. Miksi hän toi minut kahvihuoneeseen?*

*Takin jälkeen hän riisuu paitansakin. Äiti oli aivan suunniltaan, mutta mies vain vilkaisee minua ja riisuu paidan pois. Miksei hän sano mitään?*

*Jotain pyrkii mieleeni, mutten saa siitä kiinni. Vyö kilisee, kun hän avaa sitä. Siihen on kiinnitetty pistoolikotelo.*

*Miksi hän riisui paitansa?*

*Jalat tuntuvat omituisilta. Polvet notkahtavat ja horjahdan ovea vasten. Laskeudun kyykkyyn ennen kuin kaadun kokonaan.*

*Hän kiristelee leukojaan laittaessaan vyönsä pöydälle, työntää pistoolin lippaan taskuunsa ja katsoo minua.*

*”En minä sinua ammu, niin kuin näet. Turha näyttää noin pelästyneeltä. Tule tänne.”*

*En saa aikaan ääntäkään. En pysty sanomaan, että jalkani eivät nyt oikein tottele. Hän tulee ja vetää minut ylös. En pysty seisomaan ja kurkkuani kuristaa.*

*Hän nostaa minut pöydänreunalle ja tuijottaa. Hän on erehtynyt ihmisestä, koska hän ei voi olla minulle vihainen.*

*”En minä satuta sinua”, hän sanoo. ”Osaatko sinä ollenkaan puhua?”*

*Hän vetää minut itseään vasten ja hätkähdän, kun tunnen ja kuulen vetoketjun äänen. Hän on avannut leninkini vetoketjun. Yritän ravistautua irti, mutta hän vetää mekon alas olkapäiltäni.*

*”Ei”, yritän estää, mutta ääni on käheä ja käsi voimaton. Oma ruumis pettää minua. Hän näkee rintani.*

*Katto ja miehen hahmo kaartuvat yläpuolellani. Hän puristelee minua enkä pysty liikkumaan. Yritän ponnistautua ylös tai kierähtää sivulle, mutta hän on liian vahva. En pääse pois.*

*En pääse pois.*

*”Älä riehu niin saatanasti. Ei tässä mitään hätää ole.” Hän avaa housujaan.*

*Nyt tiedän. Äiti tiesi ja nyt minäkin tiedän. Yritän saada sanottua jotain. Avaan suuni, mutta ääntä ei tule. Kuulen vaimeaa yninää, mutta se ei voi tulla minusta. Hän vääntää minua ja mekko putoaa lattialle. Yritän pitää kiinni housuistani, mutta hän vie nekin.*

*Hän nostaa polveni. Näen... jotain punaista. Vatsaa kouristaa. On päästävä pois. Tappelen, yritän raapia ja potkaista, mutta olen pihdeissä. Pitää päästä oksentamaan.*

*”Lopeta!” Ääni kuuluu kaukaa. Vieressäni on toinen huone, jossa he kamppailevat. Voin pahoin, kun joudun seuraamaan toivotonta kamppailua.*

*”Rauhoitu!”*

*Olen puristuksissa ja jossain tuntuu kipua. Hän puristaa liian kovin. Hänen sormensa pureutuvat lonkkieni lihaan ja yritän raastaa niitä irti.*

*Huuto repii minua. Naapurihuoneen tyttö on jännittynyt kaarelle ja huutaa. Seuraan kauhuissani hänen henkeä haukkovaa huutoaan. Laitan kädet korvilleni, mutta kuulen sen vielä pääni sisältä.*

*Kipu lientyy, käsi painaa poskea, minun poskeani. Mikään ei liiku. Ääni on sammunut. Sen kaikukin on sammunut. Yritän avata silmäni, mutta silloin se alkaa uudelleen. Polttava kipu. En kestä tuota vaikerrusta. Miksei se jo lopu.*

*Jännittynyt olkapää, sänkinen leuka. Kipua kaikkialla. Ilmakin tekee kipeää. Käänän päätäni ja viereisessä huoneessa on valoisampaa. Tyttö makaa pöydällä ja mies survoo ja jauhaa häntä.*

*Olen veltto. Jalat roikkuvat hänen sylistään. Hän kantaa minut sängylle.*

*”Sinuun sattui.” Ääni on eri miehen, koska se ei ole vihainen. Mutta paksun sumun läpi näen samat kasvot.*

*Hän pyyhkii hiuksia poskiltani. Ne ovat liimaantuneet joka paikkaan. Olenko minä itkenyt?*

*”Ei sen pitäisi sattua. Ensimmäinen kerta, vai?”*

*Nyt huomaa itkeväni. Vatsaa kouristelee ja itku vain pahentaa kipua. Hän rikkoi jotain.*

*Hän istuu sameana hahmona penkillä ja polttaa tupakkaa.*

*”Kuinka vanha sinä olet?”*

*En voi puhua. En halua puhua. Kurkku on kipeä, enkä näe kunnolla. Mutta hän voi suuttua. Yritän hieroa silmäni selviksi, edes hetkeksi. On nähtävä.*

*”Neljä – – toista. Täytin viime vii – – kolla.”*

*Savuke heilahtaa, kekäle putoaa lattialle. Hän tuijottaa minua. Nostaa käden otsalleen. Kyyneleet sumentavat hehkuvan kekäleen aina vain laajemmaksi ja oranssimmaksi. Minua polttaa.*

*Hän vetää pitkiä henkäyksiä. Minä palelen ja yritän olla näkemättä naapurihuoneen tyttöä, kuulematta hänen valitustaan.*

*”Sinä vuodat verta. Onko sinulla... onko sinulla kuukautiset?”*

*Vuodan verta. Hän rikkoi minut niin että vuodan verta.*

*”Ei.”*

*”Jos... oletko varma?”*

*”Minulla ei ole... vielä.”*

*Hiljaisuuskin satuttaa. Kuulen omat nyyhkytykseni. Painan vatsaa molemmin käsin, mutta kipu ei hellitä.*

*Hän hakee lattialta vaatteeni ja istuu sängynreunalle.*

*”Sinua aletaan varmasti jo kaivata.”*

*Yritän nousta istumaan, hitaasti ja varovasti. Vedän leninkiä ylleni, mutta olen liian kömpelö, ja hän auttaa. Jalat vapisevat kun nousen seisomaan. En pysty mihinkään.*

*”Pese kasvosi tuolla”, hän sanoo.*

*Liikun altaan luo.*

*”Pyyhi jalkojasi samalla.”*

*Katson jalkojani. Verijuovat kiemurtelevat sääriin asti. Pyyhkäisen niitä kädelläni, mutta tilalle tulee uusia. Nojaan tiskipöytään ja yritän pysyä pystyssä. Silmistä tippuvat pisarat leviävät kylmälle metallille.*

*En selviä tästä.*

*Hän tulee viereen, laittaa käteeni rievun ja käskee panna sen housuihini.*

*”Seuraavalla kerralla et varmaan vuoda noin.”*

*Mitä hän sanoo?*

*"Et voi välttyä siltä. Kuinka kauan sinä olet ollut täällä?"*

*"En tiedä. Pari päivää. Viikon. En muista."*

*Hän kiroaa hampaittensa välistä. Hän käskee minun pestä kasvoni. Olen tuhrinut itseni omalla verelläni.*

*Hän sytyttää tupakan ja saattaa minut ovelle. Hän palaa hakemaan vyönsä, kiinnittää sen ja sanoo: "Takaisin äidin luo. Minä tuon sinut."*

Ilman mikrofonia Mirjanan puheesta olisi ollut mahdotonta saada selvää. Ilmeitä tai suunliikkeitä ei voinut nähdä käsien takaa. Hän yritti rauhoittua ja kuulostella vaimeita ääniä eri puolilta salia.

Vierellä Danica piirsi lehtiöönsä merkityksettömiä kuvioita. Muste kiemurteli suurina ja pieninä soikioina.

Mirjana pudisti päätään. "Tämä on totta. Nyt minä puhun totta."

Hän asetti sormensa lasin ympärille ja yritti juoda. Hän silmäili salia: kaikki näytti suunnilleen samalta kuin ennen hänen kertomustaan. Ilmeet olivat vakavia, mutta häntä ei erityisesti tuijotettu.

"Ymmärsitkö silloin, että sinut oli raiskattu?" al-Talawi kysyi.

"En oikein tiedä. En ollut koskaan ajatellut, mitä sellainen merkitsee. Olin niin kipeä... hänen oli pakko huomata se. Kuulla kun huusin, eikä hän välittänyt. Oli vaikea tajuta, että hän teki sen tahallaan."

*On vaikea kävellä. Huoneeni ovi lähenee, mutta en halua sinne. On päästävää yksin. Pysähdyn oven taakse. En ehdi sanoa mitään, kun hän avaa oven ja työntää minut sisään. Jään seinän viereen. En voi katsoa heitä.*

*Äiti tulee luokseni, mutta työnnän hänet pois.*

*Älkää koskeko minuun.*

*En tiedä, mihin laittaisin käteni. Käännyin seinään päin. Betonin viileys turruttaa minua otsasta lähtien ja odotan, että se leviäisi kaikkialle. Haluan jäätyä. Mutta jalat ovat väsyneet.*

*"Mirjana."*

*Jonkun muun kuin äidin ääni. Minut viedään sänkyyn ja peitellään lakanalla. Sen kulmassa on pieniä reikiä. Kuusi reikää, yksi muita isompi.*

*Äiti polvistuu viereeni. Käsken hänet pois. Käänän heille selkäni, mutta tunnen taas käden.*

*"Mirjana, älä", äiti sanoo. Ääni on itkuinen. Annan hänen silittää hiuksiani, vaikka se tuntuu pahalta.*

*Kivut menettävät otettaan. Kun olen aivan liikkumaton, en tunne mitään. Voisin melkein unohtaa.*

*Naiset puhuvat hiljaa.*

*”Eivät he saata naisia takaisin.”*

*”Hän ei tunne talon tapoja.”*

*”Kuka hän on?”*

*”Olen nähnyt hänet ulkona, mutta täällä hän ei käy. Tämä oli varmasti ensimmäinen kerta.”*

*Ensimmäinen kerta. En voi välttyä siltä. Montako kertaa sitä voi kestää?*

*Äiti tulee luokseni. Ravistan käden pois.*

*”Minun on pakko kysyä, Mirjana. Löikö se mies? Oliko siellä muita? Miksi siellä meni niin kauan?”*

*Karhea seinä, harmaa ja viileä. Raapiva pinta otsaa vasten. Lakana ja kuusi reikää.*

*”Ei lyönyt.”*

*”Miten selvisit tuosta kokemuksesta?” al-Talawi kysyi.*

*”Alussa vain makasin siinä sängyssä. En syönyt, en puhunut. Ehkä odotin, koska seuraava kerta tapahtuisi. Uskoin, että sillä kertaa kuolisin. En varmaan ajatellut mitään.”*

*”Miten kauan sitä kesti?”*

*”Viikon verran. Tai muutamia päiviä. Huoneessa kävi sotilaita, mutta minua ei haettu. Äitiä haettiin.”*

*”Tiedätkö, mitä äidillesi tapahtui?”*

*”Hän yritti näyttää tavalliselta. Myöhemmin huomasin, että hän oli mustelmilla.”*

*”Mikä sai sinut unohtamaan kokemuksesi?”*

*”Ei sellaista voi unohtaa. Mutta naiset auttoivat minua. He kuljettivat minua ulkona ja puhuivat kaikesta muusta. Ja he saivat minut suuttumaan. He ihmettelivät – varmaankin tarkoituksella – oliko se sittenkään ollut niin kamalaa, kun en ollut edes mustelmilla. Olin kauan heille loukkaantunut, mutta se muutti jotain. Aloin tuntea vihaa sitä miestä kohtaan. Kuvittelin typerästi, että voisin jotenkin kostaa. Tai edes karjua hänelle päin naamaa. Ja se tietysti auttoi, että minua ei enää haettu. Miehet tuijottivat, elehtivät ja kiroilivat, mutta eivät vieneet minua.”*

*”Keskustelitko äitisi tai muiden naisten kanssa asiasta?”*

”Äidin kanssa, en. Jasminan kanssa joskus myöhemmin... vähän. Hän oli raskaana ja tiesi pääsevänsä pian pois. Hän sanoi niiden luulevan, ettei äiti pystyisi hylkäämään lastaan, vaikka isä olisi millainen roisto. Mutta Jasmina ei edes tiennyt, kuka sen isä oli.”

”Millaista elämäsi oli niihin aikoihin?”

”Olin pihalla aina kun voi. Sisällä kuljeskelin ja katselin paikkoja. Opin tuntemaan talon. Mutta jotkut naiset tulivat vihamielisiksi. Sain kuulla olevani nenäkäs, koppava, mitään ymmärtämätön sotilaiden liehittelijä. He väittivät minun keikistelevän miehille, kun aikani kuluksi voimistelin tai juoksin pihalla. Olin liittoutunut vihollisen kanssa. Olin sotilaiden pikku huora. Heidän oli vaikea kestää sitä, että sain olla rauhassa. Äiti riiteli heidän kanssaan.”

”Miksi sinä sait olla rauhassa?”

”Kesti aika kauan, viikkoja, ennen kuin meille selvisi, että luutnantti oli sen takana. Hän ajoi miehiä pois kimpustani.”

*Kolme sotilasta maleksii pihalla ja vilkuilee minuun päin. Yksi kävelee luokseni tupakka suussa.*

*”Mitäs tyttö”, hän sanoo.*

*Siirryn pari askelta kauemmas.*

*”Sinun suojelusenkelisi on lähdössä pois. Mitä siihen sanot?”*

*Katson häntä varuillani. Mitä hän tarkoittaa?*

*”Radović lähtee ja antaa sinut meille. Voitaisiin ruveta kohta harjoittelemaan.”*

*Siirryn vielä kauemmas.*

*Hän vilkaisee tovereitaan, ja yllättäen he lähtevät B-talon suuntaan. Katson heidän menoaan. Miksi hän sanoi luutnanttia suojelusenkeliksi? Ehkä joku naisista tietää. Käännyin lähteäkseni, mutta lähestyvä hahmo jäykistää minut sijoilleni. Asevyö roikkuu housujen päällä ja t-paita näyttää likaiselta.*

*Mitä hän haluaa? Veri kohisee päässäni. Kun hivuttaudun kauemmas, hän pysähtyy.*

*”Mitä asiaa niillä oli?” luutnantti kysyy tiukasti, kuin olisin ollut pahanteossa.*

*”Ai kenellä?” saan sanottua.*

*Hän virnistää. ”Taidatkin olla nenäkäs tyttö.”*

*Hän astuu lähemmäs ja minä säntään juoksuun. Mutta minne? Ei ole mitään piiloa, ei minkäänlaista turvapaikkaa. Muurin luona pysähdyn ja käännyin. Hän ei ole lähtenyt perääni, katsoo vain ja palaa sisään.*

”Muuttuiko naisten suhtautuminen sinuun jossain vaiheessa?”

”Kyllä, se alkoi muuttua. Luutnantti... minä pysyttelin kaukana hänestä. Sitten häntä alkoi näkyä Naistentalossa. Äiti oli kuullut sotilailta, että luutnantti oli kieltänyt heitä hakemasta minua. En tiennyt, mitä olisi pitänyt ajatella. Minä pelkäsin... Mutta hän ei hakenut minua.”

”Mitä hän sitten teki siellä?”

”Haki muita naisia. Meidän huoneeseemme hän ei tullut. Naiset suhtautuivat omituisesti. Hänestä puhuttiin. Joskus joku oli poissa koko yön eikä itkenyt takaisin tullessaan. He eivät suostuneet kertomaan, mitä heille tapahtui. Minä ihmettelin sitä kaikkea, koska minulla oli kauheat kokemukset hänestä. Mutta kateelliset naiset jättivät minut rauhaan, ja se oli hyvä.”

Al-Talawi ehdotti tuomarille lounastaukoa. Danica nousi tuoliltaan, mutta Mirjana epäröi.

Minun on kyettävä siihen. Katsomaan ja kestäämään, mitä näen. En pysty enää palaamaan saliin, ellen tee sitä. Mitään ei voi tapahtua. Suljen vain silmäni ja he ovat poissa. He ovat syytettyjä, minä todistaja. Heillä on asiat huonosti, ei minulla.

Santićin suun seutua muovasi juuri havaittava virne. Vaikka se näytti leimaantuneen hänen perusilmeekseen, Mirjana oli varma, että mies riemuitsi Radovićin tilanteesta. Mies yritti siisteydellä, pinnallisella korrektiudella piirtää eroa salissa istuvan olemuksensa ja todistajien kuvaileman sadistin välille ja jotenkin uskotella oikeudelle, ettei kyse lainkaan ollut hänestä.

Radović laski kuulokkeensa pöydälle ja katsoi takaisin. Vähäisempikin syy olisi saanut hänet näyttämään synkältä. Häntä oli vaikea katsoa.

Danica kantoi tarjottimet pöytään. Mirjana tuijotti ulos, mutta hotellin puistonäkymä ei riittänyt häivyttämään kuvia. Kasarmille kuuluvia kasvoja kirkkaassa salissa. Kasarmin käytäviä. Huoneita, joihin tuli liikettä. Ennen ne olivat näyttäneet tyhjinä, aina tyhjinä.

”En pystynyt kertomaan sinulle”, Mirjana sanoi. Hän ei siirtänyt katsettaan pähkinäpensasta, jonka lehdet väreilivät näyttäen molempia puoliaan, tummaa ja vaaleaa.

”Olet joskus puhunut Santićista.”

”Olen valehdellut kaikille.”

”Syyttäjällekin?”

Käsissä ei ollut voimaa. Hän ei saanut nostettua veistä ja haarukkaa lautasliinalta.

Salin puitteet oli jo koettu. Reitti omalle tuolille oli aurattu. Tilaan oli kaivertunut suuntia, joihin oli helppo katsoa tai rohkaisevaa katsoa, ja toisia suuntia, joihin oli vaikea, melkein mahdoton katsoa. Todistajanpöytä oli tuttu. Silmäkulmassa kiinteänä pysyvä häivähdys Danican tummasta jakkupuvusta yritti vakuuttaa siitä, että kaikki oli jonkun hallinnassa.

Voinko vielä muuttaa mieleni? He saisivat kuvan ja äänen, vain osan minua.

Hän katsoi Danicaa, mutta Al-Talawi oli jo aloittamassa:

”Ensimmäisinä viikkoina kasarmilla, millaisen käsityksen sait siellä tapahtuvista asioista?”

”Siellä tapahtui kauheita asioita”, hän sanoi. ”Naiset oli vangittu vain siksi, että he sattuiivat olemaan vihollisen naisia. Heille sai tehdä mitä tahansa.”

”Mitä sinä havaitsit?”

”Alussa olin vielä vähän utelias. Jos kuulin naapurihuoneesta melua, saatoin mennä katsomaan, mitä oli tapahtunut. Vaikka minut ajettiin pois, ehdin nähdä kaikenlaista. Eräällä naisella oli olkapää sijoiltaan ja hän piti hirveää ääntä, kunnes lääkäri saatiin paikalle. Yhdellä oli poskessaan tupakan polttamia jälkiä. Enimmät muistikuvani toisten naisten kokemuksista ovat peräisin noilta alkuviikoilta. Myöhemmin en katsonut enkä kuunnellut mitään, minkä vain voi välttää.”

”Pitkö paikkansa sotilaan väite, että Radović lähtisi pois?”

”Oli hän jonkin aikaa pois, ehkä pari viikkoa, muttei sillä aikaa tapahtunut mitään erikoista.”

*Muurilla säksättävä rastasparvi lehahtaa lentoon, kun B-talon edessä jarruttaa maastoauto. Muuten on rauhallista. Naisia kuljeskelee meidän laillamme pihalla. Kuiva hiekka pöllyää.*

*”Katsokaa tuota”, Hajra sanoo.*

*Autosta on noussut kolme sotilasta oliivinvihreissä univormuissa. He kävelevät muutaman tavallisen sotilaan kanssa meidän talomme toisesta päästä sisään. Yksi palaa pian ovelle, katsoo ympärilleen ja lähtee tulemaan suoraan meitä kohden. Äiti ja Hajra jäykistyvät. Uudet ovat usein pahempia kuin kasarmien omat.*

*Tunnistamme hänet yhtäikaa. Käännyin heti juoksuun, mutta äiti tarttuu minua ranteesta. Äiti ja Hajra ehtivät vaihtaa katseita, joita minä en ymmärrä. Luutnantti pysähtyy. Hän näyttää erilaiselta, siistimmältä. Tukka on leikattu.*

*”Hänellä on jotain asiaa”, äiti sihahtaa, kun yritän irrottautua hänen otteestaan. Hajra tarttuu toiseen käsivarteeni, enkä voi ruveta tappelemaan siinä kaikkien silmien edessä. Tuijotan miehen kenkiä epäuskoisena. Jokin on hullusti. Mistä on kysymys?*

*”Minulla on tosiaan asiaa”, mies sanoo, ”tälle neidille.”*

*”Ei!” Yritän rimpuilla. ”Äiti!”*

*Naiset eivät irrota, äiti tuijottaa miestä. Mitä he tekevät?*

*”Äiti!”*

*”Tule”, mies sanoo ja ottaa käteni.*

*Äiti kääntyy pois.*

*”Äiti antoi minut hänelle!” Mirjanan ääni nousi. Hän pyyhkäisi kiivaasti silmiään. ”Sellaista ei voi tajuta! Hän yritti jälkeinpäin selittää, että se oli sen hinta. En minä voinut ymmärtää, että sellaista hintaa joutui mistään maksamaan. Hän antoi minut yksin sen, sen raakalaisen armoille. Minä en voinut tehdä mitään. Kukaan ei puolustanut minua.”*

*”Oletko sitä mieltä, ettei Radović olisi muuten vienyt sinua?”*

*”Hän sai äidiltä luvan. Hän tiesi, ettei äiti estäisi sitä. He olivat sopineet jotain. Äiti antoi minut hänelle.”*

*”Jos näin on, luuletko sen olleen äidillesi helppo ratkaisu?”*

*”En tiedä. Koska en tiedä, miksi hän sen teki.” Mirjana peitti kasvonsa.*

*Luutnantti irrottaa otteensa ja avaa ulko-oven. Näen pienen mahdollisuuden. Laahaan jalkojani käytävällä ja alan jäädä hänestä jälkeen. Metallisten kierreportaiden kohdalla syöksyn sivuun ja harpon ylös. Tasanteella pidätän henkeä sen aikaa, että ehdin kuulla. Portaat jymisevät.*

*Käytävällä ei näy ketään. Juoksen sisään ensimmäisestä avoimesta ovesta. Pöytätason alla on rivi kaappeja ja löydän melkein tyhjän. Vedän oven kiinni ja keskityn hengittämään mahdollisimman hiljaa.*

*Hiljaa... Hiljaa.*

*Tämä on ollut laboratorio. Hyllyillä näkyi pulloja ja mittalaitteita. Letkuja ja kannuja.*

*Voiko hän löytää minut? Ehkä hän näki, mihin huoneeseen livahdin. Aikaa kuluu. Ehkä selviän? Mutta mitä teen seuraavaksi? Olen kielletyssä paikassa. Miten täältä pääsee pois?*

*Voin tänään päästä karkuun, mutta hän on talossa huomennakin. Minua rangaistaan, ja silloin olen vain pahentanut asioita. Olisiko hänellä sittenkin voinut olla jotain oikeaa asiaa? Hän sanoi, että hänellä on asiaa. Äiti sanoi –.*

*Ovi kolahtaa. Kohta tämä päättyy. Tämä päättyy huonosti. Ehkä viime hetkellä joku pelastaa.*

*Askeleet siirtyvät, kaapit kolahtelevat. Sydän takoo niin etten kuule, missä kohtaa hän liikkuu. Ovi aukeaa.*

*Hän kyykistyy ja käskee minun tulla ulos. Jään tänne, liimaannun nurkkaan niin, ettei minua saa irti kuin paloina. Hän nousee ylös ja odottaa. Hän tietää, että minä kuitenkin tulen.*

*Jään kontalleni lattialle. Kohta hän potkaisee tai muuten ravistaa lamaantuneet jäseneni henkiin. Mitä tästä seuraa?*

*Hän vetää minut pystyyn.*

*”Mitä helvetin järkeä tässä oli? Täällä ei parane suututtaa ihmisiä.”*

*Hän vie minut kerrosta alemmas ja käytävän toiseen päähän valoisaan huoneeseen, jossa on suurilla pöydillä tietokoneita ja muita laitteita. Kauhtuneet matot yrittävät vaimentaa koneiden hurinaa. Seisahdun siihen, mihin hän minut jättää: keskelle lattiaa. Nurkassa oleva sänky valtaa mieleni kuin levälleen jätetty ruumis. Sitä on mahdoton sivuuttaa.*

*Seuraan hänen liikkeitään. Olo on epätodellinen. Veri kohisee päässä kireänä puristuksena, mutta aivot toimivat ihmeellisen kirkkaasti. Ne rekisteröivät kaiken kuin olisin astunut oman itseni ulkopuolelle pelkäksi tarkkailijaksi. Siinä on jotain rauhoittavaa. Huomaan univormun merkeistä, että hän on saanut ylennyksen yliluutnantiksi. Ehkä tämä on hänelle juhlapäivä.*

*Hän istuu tuolille työpöydän taakse ja heittää koppalakkinsa pöydälle. Hän avaa takin napit ja katsoo minua.*

*”Sinä olet Mirjana.”*

*Katson takaisin. Hän ei ole vielä käynyt kimppuuni. Muistikuvat viime kerrasta yrittävät piirtyä eteeni ja pyyhkäisen silmiäni saadakseni ne hälvenemään. Minun on pysyttävä vahvana, niin hän ei pysty enää satuttamaan samalla tavalla, ei ainakaan yllättämään.*

*”Minä en haluaisi loukata sinua”, hän sanoo.*

*Puristan hampaat yhteen, kun pala alkaa nousta kurkkuun.*

*”Se mitä viimeksi tapahtui, on vaivannut minua jälkeensä.”*

*Vaihdan jalkaa, kun kyyneleet samentavat hänet muodottomaksi varjoksi.*

*"Vaihtoehdot vain ovat vähissä. Oikeastaan... niitä ei ole. Tässä on aika vaikea tilanne. Nimittäin... meidän on pakko jatkaa. En haluaisi loukata sinua, mutta meidän on pakko jatkaa. Jollen se ole minä, niin sitten lauma muita."*

*Hän nousee tuoliltaan, enkä pysty näkemään hänen ilmettään. Kompuroin pöytien välistä huoneen toiseen päähän.*

*"Se ei voi olla pakko enkä minä halua sitä!" huudan. "En suostu ikinä, ikinä! Mieluummin kuolen!"*

*"Toista kertaa se ei satu, ellet ala tapella. Se on sinusta kiinni."*

*"En halua! Etkö tajua!"*

*"Jo on sisua!" Hän istuu pöydänreunalle ja sytyttää tupakan. "No, saat viisi minuuttia aikaa miettiä, rakasteletko vai hyppätkö kenties ikkunasta. Tuolla on kello."*

*Hän sanoo sitä rakasteluksi.*

*Pyyhin silmät hihaani, hänen lähettämänsä ja minun vihaamani collegepaidan hihaan. Katson ulos. Olemme toisessa kerroksessa ja alla on hiekkapiha. Onnistuisin vain katkaisemaan jalkani.*

*Käännyin takaisin huoneeseen. Eikö ole mitään muuta? Voin yrittää potkaista häntä haaroihin, niin kuin Adil on neuvonut. Hänellä on ase, mutten varmasti saa otettua sitä. Ehken osaisi käyttääkään sitä. Potkaisu voi olla ainoa keino, mutta mitä sitten tapahtuu?*

*Jaloissa tuntuu pahalta. Jotain on pian keksittävä. Olen tulossa heikoksi ja avuttomaksi. Viisi minuuttia on kohta mennyt, ja hän riisuu jo takkiaa ja saappaitaan. Mitä voin tehdä? Purenko häntä niin, että hän menettää halunsa? Äiti, auta minua nyt.*

*Hän sammuttaa tupakan ja vetää verhoja eteen: ei halua kenenkään näkevän. Hän riisuu kellon ja asevyön.*

*"Ethän sentään aio hypätä ikkunasta?"*

*Hän tulee lähemmäs, mutten ole vielä päättänyt. Hän alkaa suuttua, ei pidä siitä että pakenen.*

*"Tiedätkö, että sinä häviät tämän pelin. Voisit uskoa kun sanon, että kyse on omasta parhaastasi."*

*En usko korviani. Hän puhuu järjettömiä.*

*"Miten raiskaus voisi olla kenenkään parhaaksi?" Sanat tulevat sotkuisena puurona.*

*"En minä mitään raiskausta ole suunnitellut. Sinä itse teet tästä sellaisen."*

*"Enkä! Et voi sanoa niin!" Itken, kun tiedän jo, ettei puhe auta. Hän on hullu. Äiti antoi minut hullun kynsiin.*

*"Nyt on sota ja totellaan määräyksiä. Se koskee minuakin", hän sanoo kärsimättömänä. "Tajuatko, kuinka helpolla olet päässyt? Lopeta jo se hiiviskely. Alan vähitellen hermostua."*

*Pysähdyn.*

*"Ehkä riisut mieluummin itse", hän sanoo.*

*Lahkeet takertuvat jalkoihin. Otan pöydästä tukea. Puseroa en voi riisua, kun sen alla ei ole mitään. Hän tuijottaa. Eikö hän tajua?*

*"Mennään tuonne juttelemaan", hän viittaa sänkyyn päin.*

*Pudistan päätäni. Hän tulee lähemmäs ja tarttuu hihaani. Silloin teen sen: isken hampaat hänen olkavarteensa ja puristan leukani kiinni. En irrota ennen kuin hän karjuu ja vääntää minua tukasta niin, että on pakko. Suussa on veren maku.*

*Hän riuhtoo minua hiuksista ja tyrkkää sängylle.*

*"Nyt tämä pelleily loppuu!"*

*Hän puristaa käsivarttaan ja seisoo siinä kuin huojuva vuori. Hän alkaa avata housujaan. Hiha värjäytyy punaiseksi. Hän on raivoissaan. Olen tehnyt virheen. Menin tekemään virheen.*

*Kierähdän sängyltä lattialle ja konttaan ovelle. Hän on kimpussani. On vaikea hengittää. Hän yrittää kääntää minua selälleni, mutta takerrun kaksin käsin matonreunaan. Henkeä ahdistaa, näen vain kirkkaana vilkkuvia täpliä. En saa päästä mattoa.*

*Minä tukehdun.*

*Kurkkuni on kouristunut huutoon, joka ei pääse ulos eikä ilma pääse sisään. Hän ruhjoo minut täyteen kipua, vaikka sain pidettyä maton.*

*Harmaa katto minun ylläni. Mitä on tapahtunut?*

*Kyyneleet valuvat, mutta kipu ei hellitä. Jos pystyisin liikkumaan, käpertyisin jonnekin oman sylini pimeyteen, mutta hän on siinä ja katsoo. Katsoo, kun on tehnyt minut sairaaksi ja saanut itkemään. Hän on sairas. Hän on sairas ja vaarallinen mies.*

*"Et olisi saanut suututtaa minua."*

*Liikautan jalkaani. Jalka liikkuu vielä. Hengitän ja kädet ja jalat liikkuvat.*

*"Sinä lupasit", saan sanottua, mutta äänestäni on kadonnut jotain. "Sinä lupasit, ettei se enää satu."*

*Hän on hiljaa, kauan.*

*"Sinuun ei sattuisi, jos olisit suostunut yhteistyöhön."*

*"Olisitko sinä sitten suostunut?" Suututan hänet, mutta sillä ei ole enää väliä.*

*"Olsin", hän vastaa. "Tässä talossa ei ole monta miestä, jotka olisivat kiinnostuneita sinun hyvinvoinnistasi."*

*Hän on hullu. Välillä pilkahtaa valoa, mutta sammuu taas. Hän on vakuuttavasti puhuva hullu. En halua olla hänen lähellään ja yritän nousta. Silmissä mustenee. Minusta valuu jotain.*

*Hän katselee rauhallisesti kuin mitään ei olisi tapahtunut. "Olet niin lapsellinen, että minun on turha selittää tarkemmin. Ehkä on parempikin, ettet tiedä kaikkea."*

*"Minä vihaan sinua! Sinä olet pelkkä iljettävä roisto ja kerron sen kaikille, jotka kuvittelevat jotain muuta!" Itku vie minut taas enkä pystykään nousemaan. Odotan läimäystä tai mitä tahansa. Ihan sama.*

*"Et saa ärsyttää minua", hän sanoo. "Voin koska hyvänsä luovuttaa sinut vaikka sille paksukallolle joka himoitsi sinua silloin tuolla käytävässä. Hänellä on tapana pistellä naisia vuoron perään persereikään ja suuhun."*

*"Ja mitä eroa siinä sitten on?"*

*Hän tuijottaa minua ja nousee ylös. Hän riisuu sotkeentuneen paitansa ja katsoo käsivarttaan. Se on turvonnut ja sinipunainen.*

*"Mihin sinä tällä pyrit? Helvetti! Kuka tahansa olisi suuttunut!"*

*Uskon sen.*

*Se oli minun syytäni. Ellen olisi purrut, hän olisi tehnyt jotain toisella tavalla. Hän haluaisi rakastella, mutta minä saan hänet satuttamaan. Se on vaikeaa. Liian vaikeaa tajuta.*

*"Toivottavasti sinulla ei ole vesikauhua." Hän nojaa pesualtaaseen. "Saat puhdistaa tämän. Tule tänne."*

*Yritän pukea housuja. Näen lattialla tahroja. Huone keinahtaa, on tuettava polviin. Hän tekee jotain väärin, koska minä vuodan taas.*

*Minussa on vikaa. Minussa on jokin vika, mikä saa sen sattumaan, eikä hän voi tietää sitä. Kaikki on väärinkäsitystä. Hän ei halua satuttaa minun ruumistani. Silloin hän tekisi vain minun mieleni kipeäksi, ja se voisi olla helpompaa.*

*Käteni tärisee, kun valelen haavaa. Se on melkein pyöreä ja niin pahan näköinen, että on vaikea katsoa. Likaisella pyyhkeellä painelen sen kuivaksi.*

*Hän ojentautuu ja sanoo: "Älä koskaan enää tee mitään näin typerää. Älä varsinkaan muille. Siinä voi mennä henki."*

*Hän nostaa pöydältä takkinsa. "Joko sinulla on kuukautiset?"*

*Pudistan päätäni.*

*"Sinun on kerrottava minulle."*

*"Sittenkö jätät minut rauhaan?"*

*Katse pysähtyy. "Niin."*

*Käytävässä hän puristaa minua olkapäästä. "Juokse ahkerasti pihalla."*

*Kyyristyn pesutupaan, pyykkivuoren taakse. Taivas tummuu ikkunan takana, ja viimein ilmaantuvat tähdet. Ensin muutamia, sitten kymmeniä ja satoja.*

*Tuttuja ääniä. Naiset hakevat minua. On jo melkein yö.*

Istunto päättyi siltä päivältä. Mirjana laskeutui vuoteelle kyljelleen ja rutisti tyynyn päänsä alle. Danica peitteli hänen jalkansa ja toi yöpöydälle mehulasin.

"Käyn kysymässä jotain syötävää", Danica sanoi ja avasi oven.

"Danica."

"Niin?"

"Älä viivy kauan."

Mirjana vilkaisi hernepensaan suojassa ympärilleen ennen kuin astui suihkulähteen reunalle ja upotti jalkansa veteen. Heräävän kaupungin hyrinä ja satunnaiset ujellukset kulkeutuivat jostain kaukaisina.

Moni asia näytti aamulla erilaiselta. Hän ihmetteli, miten tarkasti oli onnistunut kertomaan tapahtumat, joita ei ollut ennen pystynyt järjestämään edes omassa mielessään. Illalla häntä oli vaivannut surkea esiintymisensä. Hän oli sotkeentunut sanoissaan, hermostunut ja itkenyt. Aamulla sillä ei ollut paljonkaan merkitystä.

Koko illan hän oli nähnyt Milan Radovićin silmät salin toiselta puolelta. Ne olivat vainonneet häntä, ja hän oli uskonut niiden tulevan uniin, mutta hän ei muistanut unia lainkaan.

Hänen olisi pitänyt muuttua enemmän. Hänessä on liikaa entistään, ja se sekoittaa minun järjestykseni. Minussa tapahtuu jotain. Entinen minä ja nykyinen minä ovat kohdanneet. Nuori tyttö tunkeutuu nuoren naisen nahan alle ja aiheuttaa kaaoksen. Neljätoistavuotias on läsnä minussa. Kun tämä on ohi, mitä sille tapahtuu?

Al-Talawi kertasi oikeudelle edellisen istunnon pääkohtia. Sitten hän kääntyi todistajan puoleen: ”Haluaisin vielä tarkentaa kertomustasi. On jäänyt hieman epäselväksi, mitä Radović teki sinulle siinä lattialla.”

”En tiedä.”

”Miksi et tiedä?”

Mirjana vilkuili sivuilleen. ”En muista. Kerroin jo kaiken, mitä muistan.”

”Etkö muista, vai etkö pysty kertomaan?”

Mirjana hieroi otsaansa. ”En tiedä... en osaa vastata.”

”Millainen olo sinulla oli seuraavina päivinä?”

”Yritin olla niin kuin mitään ei olisi tapahtunut. En halunnut näyttää äidille mitään. Mutta se oli vaikeaa. Minulla oli huono olo ja vatsakipuja enkä pystynyt syömään. En kestänyt naisten seuraa lainkaan. Olin pettynyt... kaikkeen. Olisin voinut selvitä yhdestä sellaisesta kokemuksesta ja uskoa, että se oli jonkinlainen vahinko, mutta tätä en pystynyt käsittelemään.”

”Miten äitisi suhtautui?”

”En tiedä. En halunnut olla hänen kanssaan tekemisissä.”

”Entä muut huonetoiverit?”

”He olivat huolissaan ja kyselivät, mitä oikein oli tapahtunut. He yrittivät saada minut uskomaan, ettei hän kuitenkaan voinut olla kovin paha. Minun olisi pitänyt olla ruhjeilla ja mustelmilla, jotta he olisivat uskoneet.

”Missä vaiheessa aloit toipua?”

”Minua ei paljon häiritty. Ehkä näytin sotilaidenkin silmissä sairaalta. Yritin keksiä muuta ajateltavaa. Jatkoin juoksemista. Tutustuin Jovaniin. Olin saada naisilta selkäsaunan, ja meidän oli ruvettava tapailemaan salaa. Hän onnistui piristämään minua ja auttoi pienissä asioissa: toi minulle oman saippuan ja jotain vastaavaa.”

”Minkä luonteista teidän ystävyysenne oli? Olitteko ihastuneita toisiinne?”

”Ei. En minä ainakaan. Hän saattoi tietysti ollakin, mutta ei hän sitä mitenkään näyttänyt.”

”Huomasivatko muut sotilaat teidän tapailunne?”

”Kerran kun olimme pihalla, yliluutnantti tuli sanomaan siitä. Hän ajoi Jovanin pois ja uhkasi ripustaa minut hiuksistani muurille roikkumaan, jos juoksisin karkuun.”

*”Jovan on minun ystäväni.”*

*”Jos hän on ystäväsi, hän varmasti ottaa sinut sänkyynsä.”*

*”Mitä?”*

*”Ystävältä voi odottaa palveluksia.”*

*”Hän ei tekisi sellaista!”*

*Hän aikoo sanoa jotain, mutta muuttaa mielensä. ”Mennään sisälle.”*

*Hän haluaa minut sisälle. Maa keinuu jalkojen alla. On pysyttävä rauhallisena.*

*”Ei.”*

*Yritän vedota häneen katseellani, millä tahansa. ”Älä pyydä sitä. Minä en kestä sitä enää.”*

*Hän tulee vielä lähemmäs ja katsoo kunnolla. Jokainen epäröinnin sekunti on käytettävä hyväksi.*

*”Hae joku muu. Eivätkö ne toiset naiset riitä? Minä puren ja tappelen. Joku muu olisi mukavampi.”*

*”Sitä en epäile”, hän hymyilee. ”Tule. Sisällä on parempi jutella.”*

*”Älä vie minua!”*

*Hän muuttuu vakavaksi, pusertaa painavat kädet olkapäilleni ja sanoo:*

*”Minä lupaan, etten satuta sinua. Kunhan et suututa minua.”*

*"Anna sitten minun mennä."*

*"Ei käy."*

*Käytävä. Harmaat seinät. Taakse jäävät ovet, yksi kerrallaan. Yritän olla kompastumatta jalkoihini. Tunnistan tietokonehuoneen ja maton. En pysty katsomaan.*

*"Älä hermostu. Istu tuohon", hän sanoo osoittaen työpöydän tuolia. Hän ottaa kaapista pullon ja kaataa kahteen mukiin kellertävää juomaa.*

*"Oletko tanssinut balettia?" hän kysyy ja kantaa mikit pöydälle. "Olen nähnyt sinun harjoittelevan pihalla."*

*"Olen."*

*"Sota taisi keskeyttää opinnot?"*

*"Niin."*

*Hän istuu pöydän toiselle puolelle ja sytyttää tupakan. Hän puhaltelee sitä ja katsoo minua koko ajan.*

*"Tämä on paha paikka", hän sanoo. "Sinä olet liian nuori tänne."*

*Hän näyttää olevan tosissaan. "Niin olen. Etkö sinä voisi päästää meidät pois? Nyt kun olet saanut ylennyksen? Äidin ja minut?"*

*Hän napauttaa tuhkaa säilykepurkkiin. Maissisäilyke. Amerikan lippu. Omat maissipellot on miinoitettu.*

*"Jos voisin päästää vankeja vapaaksi, olisin sen jo tehnyt. Mutta minä joutuisin vaikeuksiin."*

*"Ai millaisiin?"*

*"Täällä on minua ylempiä upseereita, ja heillä on keinonsa."*

*"Ettekö te ole kavereita?"*

*Hän virnistää vinosti ja ojentaa mukia minulle. Sanoin jotain typerää.*

*"Määräykset menevät kaiken edelle... Ovatko sotilaat häirinneet sinua?"*

*"Ee-eivät."*

*Hän ei tyydy siihen. Kohautan olkiani. "He kiroilevat ja puhuvat rivoja. Mutta ei muuten."*

*"Tiedätkö kapteeni Santićin?"*

*"Hän hakee äitiä."*

*"Onko hän puhunut sinulle?"*

*Hän näkee sen kuitenkin kasvoiltani. "Hän vihaa minua."*

*"Onko hän koskenut sinuun?"*

*"Joskus vähän tönäissyt." En uskalla kertoa kapteenin puserteluista. Otan kulauksen juomaa ja olen tikahtua poltteeeseen.*

*"Se on väkevää, mutta juo se silti", hän sanoo huvittuneena.*

*"En saa juoda alkoholia. Isä on kieltänyt."*

*"Hän juo varmasti itsekin."*

*"Mutta minä en saa."*

*"Täällä on eri säännöt."*

*"Se on hirveän makuista."*

*"Alatko sinä nyt kiistellä? Sotavankien on joskus uhrauduttava."*

*"Itse joudut vielä vankilaan."*

*Hänen silmänsä välähtävät ja hörppään nopeasti mukista. Juoma polttaa rinnassa. Miksi hän juottaa minua? Miksei hän koske omaansa?*

*"Sinä olet nätti tyttö. Nätti ja sisukas."*

*Muki huojahtaa ja juomaa läikkyä syliini. Hän menee ikkunan luo, katsoo ulos ja avaa asevyönsä soljen. Se kilahtaa vaimeasti, kuin merkiksi. Hän kääntyy minuun päin ja huomaa. Hän huomaa, että nieleskelen pelkoa pois kurkustani. Silloin hän palaa tuolilleen ja käskee minut luokseen.*

*"En minä pure. Tule lähemmäs."*

*Hän vetää minut syliinsä.*

*"Mirjana."*

*En voi katsoa. Tiedän mitä alkaa tapahtua. Viina kuumottaa rinnassa, muttei tee oloa yhtään helpommaksi. Olen jo oppinut, ettei tappelu kannata. On pakko yrittää luottaa hänen lupaukseensa.*

*Hän laittaa käden paitani alle ja liikuttaa sitä selkääni pitkin. Hän sanoo, ettei tarvitse pelätä. Kaikki menee hyvin, jos vain yritän olla rennosti. Mutta se on mahdotonta. Kohta en enää pysty pitämään pakokauhuani kurissa.*

*Jollen tappele, voin päästä helpommalla. Hän on luvannut sen. Hän on luvannut sen ennenkin, mutta minä tappelin ja sain kärsiä. Vain minä voin joutua kärsimään. Hänelle se on ihan sama.*

*Hän nostaa minut sängylle. Jotain repeää. Kovat kourat. Kipu. Omaan huutoon tukehtuminen. Rimpuilen kaikilla voimillani. Tukehduttavia käsiä ja jalkoja. Raskas ruumis päälläni. Hän tukehduttaa minut ruumiillaan. En pysty liikkumaan.*

*"Mirjana."*

*Hän siirtyy hiukan. Saan vedettyä henkeä. Vesi valuu silmistä. Hän suorii hiuksiani ja odottaa.*

*"Mirjana", hän sanoo. Ääni on käheä. "Tämän voi tehdä monella tavalla, enkä tosiaan halua kiusata sinua."*

*Hän liikuttaa kättään käsivarrellani. Hän haluaa minun uskovan selittelyjään.*

*"Onko joku muu koskenut sinuun samalla tavalla kuin minä?"*

*Pudistan päätäni.*

*"Kertoisitko jos olisi?"*

*Pudistan päätäni.*

*Käsi liikkuu vatsallani, reidelläni. Hän työntää sen paitani alle ja puristaa rintaani.*

*"Älä tee noin!" Yritän kiemurtautua kauemmas.*

*"Eihän tämä voi sattua."*

*Nostan kädet silmilleni. Kaikki on turhaa, koska hän ei ymmärrä. Hän koskee minua miten haluaa ja se tuntuu väärältä ja pahalta vaikkei sattuisikaan.*

*Hän laittaa kätensä housuihini ja tunnustele joka puolelta, vaikka pyydän häntä lopettamaan. Hän nousee ja riisuu meidät molemmat, panee minut selälleni ja tulee viereeni. Hän haluaa minun katsovan itseään, mutta puristan silmät kiinni. Hän koettaa laittaa käteni koskemaan sitä... elintään ja sanoo, että minun pitää tietää, millainen se on. Yritän kiivetä pois, mutta hän puristaa minut syliinsä. Tunnen elimen reittäni vasten ja pakokauhu alkaa vyöryä ylitseni.*

*"Anna minun mennä. Minua pelottaa."*

*"Minä olen varovainen. Älä itke. Et saa itkeä."*

*Ei ole mitään keinoa.*

*Hän on kiinni minussa ja yrittää saada minut hämääntymään. Hän pyyhkii ohimoitani, puristelee ja suutelee olkaani ja puhuu kaulaani vasten jotain samalla kun siirtyy jalkojeni väliin. Hän tunkeutuu minuun ja se sattuu kuitenkin. Suustani pääsee jokin ääni ja hän pysähtyy, mutta vain hetkeksi. Polvet tärisyvät. Hän liikkuu hitaasti, mutta koventaa tahtia. Hän riepottelee minua ja minulla on huono olo, mutta hän ei huomaa tai välitä ennen kuin se on ohi.*

*Hän silittää vatsaani niin kevyin sormin, että tuskin tunnen. En voi kyynelille mitään. Niitä hän varmaan haluaakin nähdä. Ruumiini ei ole minun puolellani.*

*"Sattuiko sinuun?" hän kysyy.*

*Käännän pääni pois. Mitä väliä sillä on?*

*"Vastaa."*

*Hän yrittää kääntää poskeni, mutta työnnän käden pois. "Onko minun pakko vastata? Teetkö sen uudelleen, jollen vastaa?"*

*"No hitto! Selvä on. Minä en tiedä, miksi sinuun sattuu."*

*"Minussa on jotain vikaa."*

*"Ei. Ei ole." Hän kierähtää istumaan.*

*Hän nojaa polviinsa ja tuijottaa lattiaa. Kun nousen ylös, hän ojentaa vaatteeni muttei puhu mitään. Menen hanan luo valelemaan kasvojani. Jalat tärisevät vieläkin. Olen suututtanut hänet. Miksi hänen täytyy hakea minua siihen, kun en kerran pysty enkä osaa?*

Mirjana huomasi miehen tuijotuksen salin toiselta puolelta. He mittailivat toisiaan, molemmat yhtä synkkinä.

”Niin”, al-Talawi rykäisi. ”Millainen olo sinulla oli sieltä lähtiessäsi?”

”Siinä oli jotain erilaista. Minulla ei ollut kipuja. Aiemmin järkytys oli pimentänyt kaiken, mutta nyt oli jotain muutakin... hämmennystä ja surua. En ymmärtänyt, mitä minulle tapahtui. Olin joutunut yliluutnantin mielivallan alle enkä pystynyt arvioimaan, millainen ihminen hän oli. En ymmärtänyt häntä lainkaan.”

”Ymmärrätkö nyt paremmin?”

Mirjana katsoi syytettyä, yritti arvioida. ”Hän selitteli, lupaili ja puolusteli, mutta ainoa tosiasia oli, että hän pahoinpiteli minua ja yritti piilottaa sen jonkinlaisen myötätunnon taakse. Se sai minut vain enemmän sekaisin. En nähnyt mitään eroa hänen tekojensa ja muiden sotilaiden julmuuksien välillä, muuta kuin sen, että hän oli olevinaan pahoillaan.”

Syytetty pudisteli päätään. Mirjana jatkoi.

”Hän tiesi, että minä kärsin siitä. Hän ei voinut olla huomaamatta sitä eikä silti lopettanut. Hänen täytyi olla jollain tavalla sairas. Vain sairas ihminen olisi voinut nauttia sellaisesta niin, että pystyi sitä tekemään.”

Asianajaja Fustar nousi seisomaan. Tuomari antoi Mirjanan jatkaa.

”Mutta hän ei vaikuttanut sairaalta. Näette hänet itsekkin. En minä ymmärrä häntä vieläkään.”

”Näen että puolustuksella on asiaa”, tuomari Goldham totesi. ”Olkaa hyvä.”

”Pyydän todistajaa pidättäytymään perusteettomista väitteistä. Ei ole mitään tosiasiallista syytä pitää päämiestäni henkisesti sairaana.”

”Syyttäjä, huolehtikaa, että todistaja pysyy asialinjalla”, tuomari lausui lievää kyllästyneisyyttä äänessään ja viittasi syyttäjää jatkamaan.

*Äiti kysyy vähän väliä toisilta naisilta, eikö yliluutnantti vielä ole palannut. Äiti kulkee mukanaani joka paikkaan, koska uudet miehet huolestuttavat häntä. Heitä sanotaan reserviläisiksi, mutta he näyttävät ryyppäävältä rosvojoukolta.*

*He ovat vieneet äidin ja Hajran. Jasmina on vatsoineen piiloutunut jonnekin. Minunkin pitäisi, mutta tarvitsen lepoa. Hengästyminen repii keuhkoista liman liikkeelle.*

*Sotilas avaa oven. Hän kuuluu niihin. Vaalea tukka hapsottaa ja hän on laiha ja koppavan näköinen.*

*"No niin, ala tulla", hän sanoo.*

*"Mihin?"*

*Hänen kärsimätön ilmeensä ja elehdintänsä saavat minut tajuamaan.*

*"Ei minua voi hakea! Vai onko yliluutnantti käskenyt?"*

*Hän ei vastaa.*

*"Minä olen sairas. Mene pois!"*

*Hän ei usko vaan riuhtaisee minut sängystä niin että olkapää lonksahtaa. Kun minua vedetään puolijuoksua pitkin käytävää, sotilaat tuijottavat.*

*"Vietkö sinä yliluutnantin pimun?" yksi kysyy.*

*"Ei tuossa näkynyt nimilappua", hän vastaa.*

*Jokin on vinossa, kun sotilaatkin ihmettelevät. Mutta kukaan ei pysäytä.*

*Olen tehnyt sen ennenkin. On pakko yrittää. Kierreportaiden kohdalla saan riuhtaistua itseni irti ja lähdän juoksemaan ylös. Mutta en ole kunnossa, en pääse niin kovaa kuin ennen. Hän saa jalasta kiinni ja kiskaisee. Putoan melkein hänen syliinsä, mutta vääntäydyn irti ja yritän portaisiin uudelleen. Hän tarraa käsivarteeni ja horjahdan. Astun tyhjään, kellarin rappuihin. Pääni. Yritän suojata pääni.*

*Kuuntelen itseäni. Olen liukunut alas asti ja jokaista luuta vihloo. Nostan kättä ja siirrän jalkaa. Hän ilmestyy tyhjästä ja alkaa riipiä vaatteitani. Selkä on niin jäykkä, etten pysty liikkumaan. Hän vääntäytyy jalkojeni väliin ja tunkee kasvonsa lähelle, yrittää suudella. Kun tunnen hänen huulensa, puren.*

*Joku liikuttaa päätäni. Miehen varjo. En pysty liikkumaan. Edes käsi ei nouse. Tuo ei ole sama sotilas. Mitä hän tekee? Saan vietyä käden otsalleni. Mies yrittää nostaa minua. Ei jaksakaan ja lähtee pois.*

*Hän palaa toisen sotilaan kanssa. Valitan kivusta, kun he pukevat minua. He kantavat minut huoneeseen, jonka hyllyillä on pulloja ja pakkauksia. Kädet liikkuvat jo, kun lääkäri saapuu. Sama mies, joka piikitti minua keuhkokuumeessa.*

*"Jaaha, sitä on tapeltu."*

*Hän mittaa verenpaineen, vääntelelee minua joka paikasta eikä välitä ulvahduksistani.*

*”Sinulla oli tuuria, vaikka oletkin varmasti kipeä”, hän sanoo. ”Luita ei ole poikki eikä sisäisiä verenvuotoja ole. Tuo hengitys kuulostaa vielä aika pahalta.”*

*Hän pistää minua ja sanoo, että se vie kivun vähäksi aikaa. Hän kysyy mitä oikein tapahtui, ja joudun pinnistämään muistaakseni. Jokin oli heilahtanut kasvojani kohti. Sen täytyi olla nyrkki. Sotilas suuttui kun purin häntä, ja löi nyrkillä. Ja hän häälyi siinä vielä sen jälkeen, hänen huulestaan tippui verta. Hän teki minulle jotain, siinä rappusilla.*

”Raiskasiko se sotilas sinut?” al-Talawi kysyi.

”En tiedä. Kasvoillani ja puserossani oli verijälkiä, joiden täytyi olla peräisin hänen huulestaan. Mutta en muista siitä mitään. Hän vain jätti minut sinne.”

”Millainen olo sinulla oli jälkeenpäin?”

”Olin kauan ruhjeilla enkä saanut nukuttua, koska pystyin makaamaan vain vatsallani. Kuljeskelin öisin käytävillä. Sain aspiriinia. Olin kyllä tiennyt, että siellä sattui naisille kaikkea mahdollista, mutta minun ei ollut tarvinnut pelätä ketään muuta kuin yliluutnanttia. Silloin aloin oivaltaa, miten pienestä kaikki siellä riippui.”

”Erosiko tämä mitenkään muista kokemuksistasi?”

”Niistä... kyllä. Yliluutnantti ei olisi lyönyt minua nyrkillä. Se pani miettimään. Että onko jotain eroa pelkällä raiskaamisella ja sillä, että lyö ja raiskaa. Tai että jättää sen jälkeen tajuttomana rappusiin. Hän ei ollut niin... hän ei tehnyt sellaista.”

”Tiedätkö, kuuliko hän tapauksesta?”

”Jovan kävi katsomassa minua. Hän oli kauhean pahoillaan, kun näki ne ruhjeet. Kun yliluutnantti paria päivää myöhemmin palasi kasarmille, Jovan oli asevarikolla. Yliluutnantti oli raivoissaan, kun siellä oli kaikki sekaisin, ja Jovan mietti kauan, uskaltaisiko kertoa. Jotakin hän sitten sai sanottua.”

*Yritän levätä vatsallani. Patja tuntuu ohuelta, kun on pari päivää ja yötä hakenut vähiten puuduttavaa asentoa. Säikähdämme, kun ovi avautuu: yliluutnantti – ja vihoissaan. Peitän kasvoni ja yritän sulautua huoneen olemattomaan kalustukseen, litistyä niin laihaaksi, ettei minua harmaassa puvussani erottaisi. Hänen täytyy mennä pois. Äiti, aja hänet pois.*

*Hän riistää kädet kasvoiltani, näkee poskeni.*

*”Mitä täällä on tapahtunut?”*

*Naisille tulee asioita, he lähtevät huoneesta.*

*”Älkää menkö!” huudan, mutta he eivät kuuntele. Ovella äiti pettää minut vielä: hän sanoo, että reserviläinen pahoinpiteli minut.*

*Hän kävelee pitkin askelin ovelta ikkunalle, ikkunalta ovelle. Hänen vihansa saa minut lamaantumaan. Ajatus katkeilee.*

*”En voinut sille mitään”, saan sanottua. ”En jaksanut juosta rappuja ylös ja putosin kun se sai minut kiinni. Kun purin, se löi minulta tajun pois. En voinut sille mitään. Jos olisin ollut terve – –”*

*Hän kääntyy niin äkkiä, että säpsähdän.*

*”Et tietenkään voinut sille mitään! Olet tyhmä kun edes yrität. Etkö vielä ole sitä oppinut ... Putositko sinä rappusista?”*

*Hän kyykistyy viereeni. ”Anna minä katson.”*

*Näytän kyynärpääni ja osoitan selkääni. Hän nostaa paidan ylös ja seuraa jälkiä sormillaan.*

*”Kuka se oli?” ääni on kylmä.*

*Kuvailen sotilaan parhaani mukaan. Pinnistän esiin kaiken: suorat hiukset, otsaa viistäneen naarmun ja kaulassa nimilaatan vieressä riippuneen pienen ristin.*

*”Mitä se teki?”*

*”En pysty muistamaan.”*

*”Nyt on muistettava.”*

*”En voi muistaa, kun en ollut tajuissani. En muista millään. Kai sitä... samaa kuin sinä. Lääkäri sanoi – –”*

*Hän hymähtää ja kääntää päänsä pois. Hän on kauan hiljaa. Pitäisi vaihtaa asentoa, mutta en uskalla kun hän istuu siinä reunalla.*

*”En minä sinulle ole vihainen”, hän sanoo ja katsoo minuun. ”Eihän se sinun syysi ollut. Muille naisille tapahtuu kaikenlaista harva se päivä. Älä tappele miesten kanssa. Lupaa se.”*

Mirjana nieli hotellihuoneessa nauhapastaa lohikastikkeen kera.

”Mihin paskaan minä oikein olen sotkeutunut!” hän kilautti veitsen lautaselle. ”Paljastan kaiken salilliselle ventovieraita, eikä tästä ole minulle mitään hyötyä.”

”On kyllä. Näet sen aikanaan”, Danica sanoi.

”Mikä pakko minun on enää jatkaa? He ovat jo kuulleet tarpeeksi.”

”Ovatko?”

”Millainen ihminen hän oikein on? Kai sinä tiedät, koska olet psykologi.”

”Miksi olet puhunut hänestä suojelijanasi? Hänhän teki sinulle kaiken pahan.”

”Kerro. Sinulla on ollut aikaa tehdä päätelmiä.”

”Ei nyt.”

Mirjana nykäisi tuolin alleen. Hän tuijotti syytettyjä, kutakin vuorollaan. Oliko everstin ilmeeseen tullut jotain uutta, kiinnostusta muistuttavaa? Danica vetäisi hihasta.

”Reserviläisten lähdettyä kasarmilta sait uutta ajateltavaa”, al-Talawi aloitti.

”Niin sain. Yksi huonetovereistani päästettiin lähtemään, koska hän oli raskaana.”

”Sano hänen tunnusnumeronsa listalta.”

Mirjana etsi Jasminan numeron. ”27. Hän oli varmasti jo kuudennella kuulla, mutta jotkut miehet hakivat häntä ahkeraan. Esimerkiksi Santió.”

Al-Talawi vilkaisi Danicaa, mutta jatkoi. ”Miten koit hänen lähtönsä?”

”Minulle se oli surullista. Hän muistutti isoasiskoani, ja olin pystynyt puhumaan hänen kanssaan.”

”Millaista asioista?”

”No, miehistä, naisista. Hän tuntui vatsoineen jotenkin neutraalilta. Mutta hän suri aivan sietämättömästi pieniä poikiaan, jotka olivat jääneet vanhalle isoisälle. Kuulin hiljattain, että hän on löytänyt poikansa.”

”Hänen tilalleen tuli uusi asukas?”

”Numero... 41. Hän oli aivan erilainen kuin minä, erilaisesta kodista ja nähnyt monenlaista. Alkuaikoina juttelimme paljon, entisestä elämästä. Mutta hänkin muuttui. Hän tuli hiljaisemmaksi... itki öisin. Minua hän piti lapsellisena eikä voinut käsittää sitä, etten arvostanut asemaani siellä. Kaikki luulivat yliluutnanttia kunnon mieheksi.”

”Eikö muille ollut selvää, miten hän kohteli sinua?”

”He vähättelivät sitä. Se, mitä minulle joskus harvoin tapahtui, oli heidän mielestään yhtä tyhjän kanssa. Enkä minä kertonut siitä... mitään yksityiskohtia.”

Mirjana vilkaisi syytetyn suuntaan. Mies katsoi takaisin. Tuntui kiusallisesti siltä, ettei mies mitään muuta katsonutkaan. Se oli vain siedettävä.

”Pian 41:n tulon jälkeen sinulla alkoi kuukautiset”, al-Talawi sanoi.

”Niin.”

”Mitä ajattelit siitä?”

”Se hermostutti minua. Yliluutnantti oli kyselty niistä ja pelkäsin, että sitten tapahtuu jotain erityistä.”

*Talon seinustaan on lohduttavan lämmin nojata. Istumme rivissä kuin elokuvateatterissa: yli lentää riitaisia kottaraisharjoja, verkkoaidan takana näkyy pari miestä ja kuorma-auto. Pilvet muuttavat muotoaan, laajenevat ja kurottautuvat lähemmäs aurinkoa. Vatsaa särkee, ja imen itseeni kaiken mahdollisen säteilyn.*

*Kuulen askelten rousketta, mutten jaksa avata silmiäni. Almira tönäisee minua käsivarteen. Aurinko häikäisee niin, etten ensin näe mitään. Sitten tunnistan hahmon. Kohottaudun parempaan asentoon ja pinnistän näköäni. Hän katsoo Almiraa, sitten minua.*

*Hän pyytää minua mukaansa.*

*”En voi tulla”, saan sanottua.*

*”Sillä on menkat”, Hajra kertoo.*

*Hajra!*

*Hahmon on pakko haihtua, kadota, muuttua pelkäksi kuvitelmaksi. Oikeassa elämässä hän ei voisi valita tällaista hetkeä. Almira puristaa sormiani. Hän muistaa vielä hyvin, miten levottomaksi verinen patja oli saanut minut.*

*”No, tule nyt vain”, mies sanoo.*

*Almira puristaa vielä lujempaa. Äiti nousee seisomaan, mutta Hajra sanoo: ”Mene nyt. Sillä on varmaan jotain asiaa.”*

*Sitten näen: äidin ja yliluutnantin välillä on jotakin. Näen sen äidin katseesta, käsistä, asennosta. Hän näyttää vihaiselta, mutta mies katsoo tyynenä takaisin.*

*Askeleet ovat jäykät ja raskaat. Voin pahoin äidin katseista. Voin pahoin naisten ilmeistä. Voin pahoin käden puristuksesta omassani. Vatsaa kouristaa pelkästä ajatuksesta, että hän nyt tunkisi itsensä minuun. Sellaistakin täällä on tapahtunut, tiedän että on. On tapahtunut kaikki mikä on mahdollista.*

*Hän panee minut sängynreunalle istumaan ja siirtää tuolinsa eteeni, hyvin lähelle. Hän sytyttää tupakan. Hän puhalttaa savua kasvoilleni ja hymyilee kun minua yskittää.*

*”Et olisi itse kertonut, vai mitä?” hän virnistää.*

*En sano mitään.*

*”Koska ne alkoivat? Tänään?”*

*Ei ole totta. Kuinka hullu tuo mies oikein on?*

*”Vastaa nyt. Kai sinä sen tiedät?”*

*”Eilen”, sanon hampaitteni välistä.*

*”No hyvä.” Hän näyttää siltä kuin aikoisi sanoa muutakin. Hän tunnustelee haalistuvaa ruhjetta poskessani.*

*”Tämä on jo aika siisti... Mikä nyt on?”*

*"Miksi sinä toit minut tänne?"*

*"Miksi? Alun perin ajattelin... haluatko kuulla? No, suunnitelma muuttui. En minä koske sinuun, ellet sitten itse halua?"*

*Hän antaa minun valita? Ja hymyilee. Suden hymy, nuoren ja vetreän. Valkoiset hampaat, yksi vinossa.*

*"Sinä oletkin saanut uuden toverin", hän sanoo. "Hän näyttää siltä, ettei tarvitsisi paljon suostuttelua."*

*"Siitä vaan. Hän on viidentoista. Kun kerran tykkäät nuorista, voit sitten jättää minut rauhaan."*

*Hänen silmänsä kapenevat. Kiiluvat, mustat viirut. "Luuletko, että minä tykkään nuorista? Mutta voin minä hänet hakeakin. Etkö olisi mustasukkainen?"*

*"En. Se olisi minulle hyvä mutta hänelle huono."*

*Hän jää katselemaan minua. Oivallan vain katkelmia jostain, mikä voisi, mikä saattaisi olla tärkeää. Sen oivallan, että häviän tämänkin erän. Häviän kaikki erät.*

*"Älä hae Almiraa", on lopulta pakko sanoa. Hän lyö vaikkei koske kynnelläänkään. Saa kiemurtelemaan ja vääntämään tavut kuuluviin. "Sitten sinä antaisit minut toisten kynsiin."*

*"Niin siinä voisi tosiaan käydä", hän sanoo. "Sinun olisi syytä olla minulle suosiollinen."*

*"Mitä tarkoitat?"*

*Hän tarkastelee minua. Hän napsauttaa tuhkaa lautaselle, kääntelee savuketta sormissaan. Etusormen ja keskisormen kynsi on tupakasta kellertynyt. Hän polttaa paljon.*

*Hän muuttuu vakavaksi. Hymyn mukana kaikkoavat suden merkit. Jokin hänen silmissään muistuttaa minua Senadista, enkä enää pysty katsomaan.*

*"Oikeastaan en tarkoita mitään. Pysy sinä vain sellaisena kuin olet. Hampaanjäljet käsivarressakin tuovat tervettä vaihtelua tähän hulluuteen. Täällä on kaikki enemmän tai vähemmän päin helvettiä. Tiesitkö, että minulla on vaimo?"*

*"Miten minä sen voisin tietää?"*

*"Et tietenkään. Mutta en ole kuullut hänestä mitään puoleen vuoteen. Olimme juuri rakentaneet oman talon. Tämä sota on sotkenut kaiken. En minäkään haluaisi täällä olla."*

*Hän sammuttaa tupakan lautaselle, rusentaa sen kaksinkerroin. "Uskotko, että tahtoisin hoidella sinut täältä ulos, ja saman tien vaikka kaikki muutkin,*

*muttei minulla ole siihen mitään mahdollisuuksia. Ja tuolla portin ulkopuolella... kaikkialla on sotilaita. En voi päästää sinua sinne hortoilemaan. Siispä olemme täällä samassa saatanan suossa.”*

*Hän vetää minut jaloilleni ja melkein työntää ovesta ulos.*

*”Mene nyt takaisin ruskettumaan. Minulla on töitä.”*

”Äiti ei uskonut silmiään, kun hymyilin pihalle palatessani.”

”Uusi tyttö, 41, mitä hän ajatteli yliluutnantista?”

”Radović ei hakenut häntä, joten ei hän miestä tuntenut.”

”Oliko myös 41 sinulle kateellinen?”

”Oli. Hän olisi vaihtanut osia kanssani. Ajattelin silloin ettei hän sanoisi niin, jos tietäisi. Mutta nyt... en ole siitä varma. Joku toinen olisi voinut kestää sen minua paremmin. Ehkä 41 olisi osannut... suhtautua.”

”Olisitko sinä ollut valmis vaihtamaan osia 41:n kanssa?”

”En. En tietenkään. Se siinä oli niin sairasta. Minun tilanteeni oli kahdesta pahasta pienempi. Hän vain teki kaiken niin kestävämmäksi raivoamalla minulle.”

”Mitä tarkoitat?”

”Onnistuin monta kertaa suututtamaan hänet.”

”Radovićin? Millaisissa tilanteissa?”

”Olenhan minä jo kertonut.”

”Kertoisitko sadonkorjuujuhlasta?”

En kerro. He tuijottavat, mutta en kerro enempää. Eikö hän muista, syyttäjä? Siitä ei pitänyt puhua. Monesta muustakaan ei pitänyt puhua. Kiltti tyttö, opettajien suosikki, naapurinmammojen lemmikki. Tämä saa riittää, sanon ja nousen ylös. Syytetyt saadaan kuitenkin tuomittua.

”Todistaja?” al-Talawi kutsui. ”Tiedämme kasarmin sadonkorjuujuhlasta jo kaikenlaista, mutta haluaisimme kuulla sinun näkökulmasi.”

Ehkä se on tärkeää. Voin minä juhlasta puhua.

”Se alkoi iloisesti ja päättyi katastrofiin – naisten kannalta tietysti”, Mirjana sanoi. ”Sotilailla oli varmasti hauskaa, niillä, jotka vielä johonkin kykenivät. Yksi naisista katosi sinä iltana. Huhuttiin, että hän olisi kuollut verenvuotoon tai viety pidätyskeskukseen. Emme koskaan saaneet tietää totuutta. Kuulin myöhemmin, että kasarmille oli tullut yön aikana lisää sotilaita, mutta silloin minä olin jo nukkumassa.”

”Miten sinä selvisit juhlasta?”

”Ei minulle mitään tapahtunut. Radović pelasti minut sotilaiden kynsistä.” Mirjana vilkaisi syytettyä.

”Ja sitten?”

Mirjana kohautti olkiaan. ”Olin suututtanut hänet. Hän raivosi minulle ja vei minut nukkumaan.”

Al-Talawi katsahti kuulijoihin ja nosti käsiinsä paperinipun. Hän selasi ja punnitsi sitä hetken ja asetteli sen hitaan säntillisesti takaisin pöydälle. ”Taisit vähän tiivistää.”

Mirjana tuijotti syyttäjää. Nainen katsoi takaisin. Sali tuntui hiljentyneen. Mirjana etsi Danicalta vahvistusta, mutta nainen näytti vain hämmentyneeltä. Hän ei tiennyt. Mirjana tunsu rinnassaan kylmän kouraisun. Danicalle olisi pitänyt kertoa.

Hän painoi pään käsiinsä. Hän upotti sormet hiuksiinsa ja puristi.

Al-Talawi, mitä tarkoitti ’katsotaan sitten’? Etkö näe, etten minä pysty siihen?

Hän näki pöydän pinnan. Vaaleaa puuta, tummempaa ja vaaleampaa raitaa, luonnon omia kuvioita. Hän siirsi kämmenen puuta vasten. Se tuntui lämpimältä, melkein pehmeältä. Luonnon omaa lämpöä. Kaadettunakin puu eli ja luovutti lämpöään.

”Kun hän tuli pihalle, minun kimpussani olleet sotilaat juoksivat karkuun.”

*”Mitä helvetin peliä sinä olet pitänyt koko illan?” hän karjuu. ”Oletko ajatellut naida jokaista kiinnostunutta? Siitä ei tulisi loppua!”*

*”En! Ne halusivat... en päässyt sisälle!”*

*”Nyt tämä riittää sinun osaltasi!” Hän riuhtaisee minut liikkeelle.*

*”Ei sinun tarvitse minua vahtia!”*

*”Ai. Voin kyllä antaa sinut noille pojille takaisin. Keskustellaan sitten huomenna uudelleen.” Hän pysähtyy ja alkaa huutoa kentän laidalle, missä istuu väkeä tiiviinä ryhminä. ”Täällä on tyttöä tarjolla!”*

*”Älä!”*

*Tietokonehuoneessa on hämärää. Valoa tulee vain parista näyttöruudusta ja työpöydän lampusta. Hän tyrkkää minut sängylle, mutta nousen saman tien ylös. Hän kaataa jotain mukiinsa.*

*”Oletko sinä niin saatanan typerä, ettet tajua omaa etuasi? Vai ajattelitko ruveta tosissasi kokeilemaan, mihin miehet täällä pystyvät?”*

*”En!”*

*Seison sängyn edessä. En tiedä, mistä hän minua syyttää, mutta se on pelottavaa. Hän on juonut viinaa ja mennyt sekaisin. Yritän saada leningin vetoketjua kiinni, mutta kädet tärisevät.*

*”Voit saman tien riisua sen kokonaan. Saat kaikki temput kyllä minultakin! Kerro vain, mistä aloitetaan.”*

*Rinnassa käpristyy. Jotain rusentuu minun sisälläni. On päästävä pois. Hän on liian vihainen.*

*”Minulla on ollut helvetillinen viikko ja pinnani alkaa olla lopussa.”*

*”Miksi sinä sitten... ajoit ne toiset pois, jos – –”*

*Hän on liian vihainen.*

*Katson ovea, mutta hän seuraa katsettani. Rinnasta puristaa niin, että on vaikea hengittää. Jotain on keksittävä. Nopeasti.*

*”Minulla... on kuukautiset.”*

*”Ei ole. Osaan kyllä laskea.” Hän kalauttaa mukin pöydälle. ”Pysykö se mekko päällä vai ei?”*

*”Minun pitää päästä vessaan.”*

*Hän ravistaa päätään niin että hiukset heilahtavat.*

*Annan mekon pudota jalkoihini. Hän on vaarallinen. Nyt hän on vaarallinen.*

*Hän kiskaisee vyönsä auki ja tulee kohti.*

*Älä koske. Älä koske. Tämän kuolleemmaksi et voi minua enää saada.*

*”Älä koske minuun!”*

*Hän ei siirrä kättään selästäni. ”Mirjana.”*

*Ulvon niin että vatsaa kouristaa.*

*”Mirjana. Se oli minun syyni.”*

*Hän kyykistyy ja kiertää käden ympärilleni.*

*”Se oli minun syyni.”*

*Olen polvillani sikiöasennossa enkä enää avaudu siitä. Lapsivesi ympäröi minua, mutta se viilenee koko ajan. Olen aivan hiljaa. Ehkä pystyn kuulemaan äidin sydämenlyönnit.*

*”Minä autan sinua.”*

*Älä häiritse. Hengitykseni on jo niin hiljaista, että kohta se lakkaa. Sitten tätä ei enää ole.*

*”Minä nostan sinut ylös.”*

*”Älä koske minuun!”*

*”Sinun pitää nousta.”*

*"En nouse koskaan!" Itku raastaa minua takaisin. Se vetää keuhkoihin ilmaa, enkä enää pysty hiipumaan kiveksi.*

*Hän nostaa minut pystyyn. Seison omilla jaloillani ja tiedän eläväni todellisuutta, koska palelen. Mutta jokin osa minusta on käpertynyt pimeään. Sieltä on vaikea nähdä kunnolla, ymmärtää kuvia, joita silmien läpi kulkee.*

*Hän etsii jotain. Avaa kaappeja. Riisuu paidan. Laittaa sen hanan alle ja valuttaa vettä. En ymmärrä näitä kuvia.*

*Hän ojentaa käteeni märän paidan. Se on lämmin.*

*"Pyyhi sillä itsesi, jalkasi."*

*Pyyhin, koska hän käskee.*

*"Sinun täytyy riisua... nuo."*

*Hän tarkoittaa alushousuja. Ainoa vaatettani.*

*"Et voi olla märissä", hän sanoo.*

*Ne rullaantuvat enkä tahdo saada niitä pois. Hän kastelee paidan uudelleen ja antaa minulle.*

*Hän laittaa minut tuolille. Näyttörüuutu sinertää. Paksu, vino viiva vilkkuu, koko ajan samalla tavalla. Tietokoneen sydän lyö samaan tahtiin kuin minun.*

*Hän seisoo vieressäni. Siirtyy tietokoneen ja minun väliin. Yritän nähdä pulssini, mutta hän ei väisty. Hän kumartuu eteeni ja haluaa minun katsovan. Kuvittelee, että voisin.*

*"Huuhtelin mekkosi. Täällä ei ole vaatteita."*

*Hän hakee peiton, kietoo sen ympärilleni ja nostaa minut sänkyyn. Minulla ei ole yhtään voimaa jäljellä, eikä millään ole enää mitään väliä. Jään siihen asentoon yhtä velttona kuin vettä tiputtava mekkoni. Hän istuu viereeni ja haluaa minun katsovan. Hän kääntää pääni ja pitää niin, että voin välttää sen vain puristamalla silmät kiinni.*

*"Älä ole pahoillasi, Mirjana. En päästänyt sinua vessaan ja..."*

*Hän silittää otsaani. "Sinä jäät tänne yöksi."*

*Luomeni rävähtävät auki.*

*"Nukut tässä. En voi palauttaa sinua ilman vaatteita. Saat nukkua rauhassa."*

*Hän naputtaa tietokonetta eikä enää vilkaisekaan minuun. Peitto on ohut ja kestää kauan ennen kuin lämpenen.*

*Lattia on siivottu. Hän on siivonnut lammikon. Vedän peiton pääni yli.*

Danica puristi sormensa Mirjanan jäykälle kämmenelle.

*"Sinä nukuit yön hänen työhuoneessaan?"* al-Talawi kysyi hiljaa.

Mirjana nosti kasvonsa.

”Heräsin aikaisin aamulla. Hän oli tullut viereeni. Hän oli siinä, nojasi kyynärpäähänsä. Aurinko paistoi huoneeseen ja teki lattiaan keltaisia raitoja. Aivan kuin olisi ollut jotenkin... normaalia herätä siellä, hänen vieressään.”

*Katse siirtyy kasvoiltani alemmas. Peitto on valunut sivuun. Hän saa sen reunasta kiinni ennen kuin ehdin piilottaa itseni.*

*”Anna minä katson. Sinä olet kaunis.”*

*Hän ei anna peittoa, laittaa käden rinnalleni ja tunnustelee sitä. Sydän lyö kovemmin.*

*”Näet painajaisia”, hän sanoo. ”Olen ollut melkein koko yön hereillä. Sinä huusit unissasi.”*

*Hänen silmänsä ovat vakavat. Illalla ne olivat julmat, mutta eivät nyt. Hän näyttää unohtaneen illan tapahtumat, mutta tiedän ettei hän ole.*

*Käsi liukuu peiton alle ja kangistun epäuskosta. Hän ei voi tehdä sitä, ei eilisen jälkeen. Ei enää koskaan. Niin julmaa ihmistä ei olekaan. Käännyin ja katson häntä. Yritän löytää sen jonkin piirteen, mikä saa hänet tekemään tätä. Minun on saatava tietää.*

*Hän katsoo takaisin, mutta selityksen sijasta näen vain totisuutta. Minun on yritettävä.*

*”Anna minun olla.”*

*Yritän pysyä rauhallisena, mutta kyyneleet tulevat minun tahdostani riippumatta.*

*”Minun on pakko.”*

*”Ei voi olla!” Itku pusertaa rintaani. ”Ei se voi olla pakko! Et sinä pakota muitakaan!”*

*”Se on eri asia. Sinä olet nuori – –”*

*”Siksikö? Jos olisin – –”*

*En pysty puhumaan.*

*Hän nousee kiivain nykäisyin, astuu pöydän luo ja sytyttää tupakan. Hänellä ei ole paitaa, vain maastopuvun housut. Hän vilkaisee minua synkästi ja kävelee ikkunan luo, nojaa kämmenensä ikkunalautaan ja tuijottaa ulos. Välillä hän karistaa tuhkaa säilyketölkkiin. Hän miettii kauan.*

*Hän kääntyy minun puoleeni ja näyttää jotenkin... kovalta.*

*”En voi jättää sitä päätöstä sinulle, Mirjana. Haluan sinun vain tietävän, että minulla on saatanallisen vaikea tilanne täällä kasarmilla.”*

*En ymmärrä mitään. Tai ymmärrän. Olen häviämässä.*

*Hän palaa viereeni. Kova ilme ei ole kadonnut, mutta minun on uskallettava. En voi menettää mitään.*

*”Jos sinun on pakko... minä en tappele, lupaan olla nätisti. Älä ole minulle vihainen.”*

*”En minä ole vihainen.”*

*Teen kaiken niin kuin hän sanoo. Yritän olla jännittämättä. En kiemurtele, kun hän koskettelee minua. Annan hänen irrottaa peiton käsistäni. Otan sormet pois silmiltäni, koska hän sanoo, että hänen täytyy nähdä ne. Pystyn katsomaan puremajälkeä hänen käsivarressaan. En voi pahoin hänen lihaksistaan. Yritän olla hiljaa. Yritän olla itkemättä.*

*Olen kauan koettanut rohkaista mieleni, mutta nyt on jo pakko.*

*”Minun täytyy päästä vessaan.”*

*Hänen sylissään on lämmin. Selkäni hiki on liuennut hänen vatsansa hikeen. Hän nousee, vetää housut jalkaansa ja nostaa peiton minun harteilleni. Vessa on käytävällä eikä siellä liiku ketään.*

*Sitten hän pukeutuu kunnolla ja sanoo hakevansa minulle jotain vaatetta. Mekkonni ei ole kuivunut.*

*”Lukitsen oven ulkopuolelta.”*

*Jotain minussa on särkynyt. Itkettää, mutta kyyneleet ovat vetäytyneet syvälle luoliinsa. Ruumiini on surun onkaloiden nakertama. Oma ruumis pettää minua. Ruumis ja mieli ovat sulautuneet yhdeksi: mitään rajaa niillä ei enää ole. Mielen kipu on ruumiin kipua, ruumiin kipu on mielen kipua. Kun hän koskettaa ruumistani, hän koskettaa mieltäni. Hän rikkoo minut kokonaan.*

*Hän palaa, antaa minulle leipää ja laittaa viereeni kasan vaatteita. ”Valitse näistä.”*

*Vedän ylleni harmaan t-paidan. Mustat verryttelyhousut saan pysymään ylhäällä vyötärönyörin avulla. Käärin lahkeet ja näytän hölmöltä. Hän hymyilee.*

*”Jäivätkö nuo tapahtumat vaivaamaan mieltäsi?” al-Talawi kysyi.*

*”Se sai minut aivan... sekaisin. En tiedä vieläkään, mikä oli pahinta. Hän teki sen – – vielä sen – – nöyryytykseni jälkeenkin. Hänellä ei ollut mitään rajaa siinä, mitä minä pystyin kestäämään.*

*”Sitten tilanteesi muuttui?”*

*”Se kaikki loppui siihen. Radović ei enää tehnyt minulle mitään, koska karkasin Jovanin kanssa.”*

Katseet nousivat, yllättyneet katseet.

”Jovan sanoi että käyttäydyin oudosti. Hän oli huolissaan. Hän ehdotti sitä ja... se tuntui ainoalta mahdolliselta ratkaisulta. Kukaan siellä ei pystynyt auttamaan minua. Naiset väittivät yliluutnantin suojelevan minua, mutta sitä oli mahdoton kestää. Sen hinta oli liian kova. Siinä vaiheessa olin valmis melkein mihin tahansa.”

”Teit vaikean ratkaisun, kun jouduit jättämään äidin taaksesi”, al-Talawi sanoi.

”Tuosta viimeisestä... tapauksesta oli kulunut vasta viikon verran aikaa. Normaaliassa mielentilassa se olisikin saattanut ollut vaikeaa. Ja olin äidille katkera. Hän olisi voinut saada yliluutnantin lopettamaan sen kaiken, muttei tehnyt sitä. Hän ei tehnyt sitä.”

”Äidilläsi saattaisi olla jokin selitys”, al-Talawi sanoi. Hän ehdotti tuomarille kahvitaukoa, minkä jälkeen kuultaisiin Mirjanan pakomatkasta.

Danica syleili Mirjanaa.

”Olen pahoillani”, hän sanoi.

”Mistä?” Mirjana kysyi. Hän oli saanut koottua olemuksensa. Silmät punoittivat, mutta katse oli terävä.

”Kaikesta. Sinun puolestasi. Tarinasi tekee minut surulliseksi. On raskasta kuulla siitä niin paljon vasta nyt.”

”Tuo ei ole psykologin puhetta.”

”Ei olekaan. Tässä on vaikea pysyä viileän ammatillisena.”

”No, kaikki on jo kerrottu. Ehkä rikolliset tuomitaan, ehkä ei. Kohta me pääsemme kotiin.”

”Oletko seurannut yleisöäsi?” Danica kysyi. “Oletko katsonut tuomareita? He näkevät sinussa oman tyttärensä. Rikolliset tuomitaan.”

Arpi näytti salin valkokankaalle heijastettuna pahemmalta kuin olikaan. Mirjanaa se muistutti siitä, miten säännönmukaisesti oma keho oli ratkaisevilla hetkillä kieltäytynyt yhteistyöstä.

”Se oli viimeinen niitti balettihaaveilleni. Jos tanssia olisi muuten ollut mahdollista jatkaa. Sääriluu on luutunut vähän vinoon ja sitä alkaa särkeä, kun liikun pidempään. En voi kuitenkaan valittaa, sillä se sentään hoidettiin sairaalassa.”

*Istun sängyllä ja liikuttelen varpaitani. Kynnet pitäisi saada leikattua. Kipsi yltää melkein varpaisiin asti ja minua ahdistaa, kun jalka on sen sisällä vankina. Yritän murtaa sen reunasta paloja, muttei se onnistu paljain käsin.*

*Ovi aukeaa väärään aikaan. Kookas mies univormussa. Hän vetää oven kiinni. Liikahdan taaksepäin.*

*”Näytät kurjalta.” Hän ottaa seinustalta tuolin ja istuu eteeni. ”Onko sinua kohdeltu huonosti?”*

*”Ei.” On katsottava, nähtävä vastaus hänen kasvoillaan. ”Miksi sinä tulit?”*

*Hän näyttää hämmästyneeltä ja aikoo sanoa jotain, mutta sitten oivaltaa. ”Hei”, hän puristaa polveani. ”Halusin vain nähdä sinut kun kuulin, ettet ole kunnossa. Mikä sinua vaivaa?”*

*”Täällä on oksettavaa ruokaa. Leipä on homeista. Vesi maistuu oudolta.”*

*”Muut eivät ole sairastuneet”, hän sanoo.*

*”Ketkä muut?”*

*”Nuo tuolla käytävän päässä. Siellä on muutama miesvanki ja pari omaa sotilastamme. He eivät ole valittaneet vatsakipuja, ja sinä saat samaa ruokaa.”*

*Hän katselee minua. ”Kannattiko karata?”*

*”Jos se olisi onnistunut, olisin jo siskon luona... Saa täällä ainakin olla rauhassa. Paitsi nyt sinä tulit.”*

*”Sinua häiritsemään?”*

*”En tiedä.”*

*”Taidat vihata minua?”*

*Eikö se ole itsestään selvää? Mitä hän oikein haluaa kuulla? Mutta sanon vain: ”Vihaan kaikkea täällä.”*

*”Sinulla on tällä hetkellä aika hyvät oltavat”, hän väittää.*

*”Ai niinkö?” Hän ei tiedä, kuinka tuskastuttavaa on palella yksin sellissä nälkäisenä ja liikuntakyvyttömänä.*

*”Etkö ymmärrä, kuinka vakavista asioista on kyse? Karkaamisesta sinut olisi voitu ampua. Meillä oli kova työ saada puhuttua sinut tänne. Taidat olla aika kiittämätön ipana.”*

*”Jos minä olen ipana, niin sinä olet lapsenraiskaaaja.”*

*Se tuli ennen kuin ehdin ajatella. Älä suutu. Älä suutu.*

*”Sinun olisi syytä harkita puheitasi. Olen jo monta kertaa varoittanut sinua.”*

*Hän tuijottaa lattiaa. Haroo hiuksiaan, miettii.*

*”Olen lähdössä pitkälle komennukselle etelään. Rangaistuksesi on puolessavälissä, pian se loppuu. En tiedä, mitä sitten tapahtuu.”*

*Hän empii. Kaivaa taskuaan ja laittaa jotain käteeni. Ohut, kaiverretty hopealaatta kaulaketjussa. Takana nimikirjaimet M.R. Katson sitä sanattomana.*

*Hän nousee lähteäkseen. Mutta en halua, en halua hänen lähtevän vielä.*

*”Yliluutnantti.”*

*”Mitä? Kai sinä minun nimeni tiedät? Milan.”*

*”Miksi – –”*

*Hän pysähtyy. ”Miksi mitä?”*

*En osaa kysyä. En tiedä, mitä yritän kysyä.*

*”Anna kun selitän”, hän sanoo ja kumartuu. Käänän korvaani, mutta hän puristaa pääni käsiensä väliin ja painaa suunsa minun huulilleni.*

*Hän naurahtaa minun ilmeelleni. ”Koeta nyt tulla kuntoon. Sinä olet sisukas tyttö, selviät vielä ulos täältä.”*

*”Hän tuli hyvästelemään sinut”, al-Talawi totesi.*

*”Se oli hämmentävää. Silloin näin hänessä jotain... tavallista. Näin sen, mitä muutkin naiset.”*

*”Koska tapasit hänet seuraavan kerran?”*

*”Hän ei tullut takaisin.”*

*Naisten touhuaminen tuntuu hyvältä. Olin ehtinyt unohtaa, miltä ystävällinen kosketus tuntuu. Miltä äidin ääni kuulostaa, ja toisten hillitty puhe. Minua päivitellään laihaksi ja sairaaksi, mutta itse tunnen oloni vahvaksi ja uudelleen syntyneeksi. Kerrossänky risaisine lakanoineen tuntuu tutulta ja lohdulliselta.*

*He ihmettelevät, kun oksennan ruokani. Olen itse niin tottunut siihen, että heidän ilmeensä vain naurattavat minua. Äiti sanoo vievänsä minut lääkärin luo. Vakuutan hänelle, että se on turhaa, että lääkäri on käynyt tutkimassa*

minua ja sanonut minun paranevan, kun pääsen ulkoilmaan. Mutta äiti on kärsimätön.

Nilkutan harjanvarren avulla kömpelösti, koska sellissä on ollut vaikea harjoitella. Naiset kerääntyvät ympärilleni kyselemään. He haluavat nähdä arven ja pitävät sitä rumana.

”Oletko kuullut yliluutnantista?” Maja kysyy.

Äiti luo häneen silmäyksiä ja saa kiinnostukseni heräämään.

”Mitä hänestä?”

”Hän on joutunut vangiksi”, Maja sanoo.

Vangiksi? Mitä hän on tehnyt?

”Niin täällä huhutaan”, joku vahvistaa.

”Hänet ja muutama muu on viety jonnekin leiriin. Pohjoisen joukot nappasivat heidät.”

”Siitä puhutaan.”

Naiset pohtivat, tapetaanko hänet vai ei. Minun on pakko istua. Hengittäminen tuntuu työläältä. Näen hänet roikkuvissa vaatteissa, laihtuneena ja hakattuna. Sellaista kuvaa olen elätellyt, vielä sellissä maatessani.

”Hän ei tule tänne enää?” saan kysyttyä.

Naiset hiljenevät.

”Oletko sinä rakastunut?”

Kasvot ympärilläni alkavat liueta toisiinsa, sulaa yhdeksi ihmetteleväksi läikäksi. Suljen silmät. Kysymys on niin järjetön, että voisin nauraa. Mutta silmiin nousee kyyneliä.

”En, minä vihaan häntä.”

Ylösängyssä tuijotan kattoon. En ole enää pitkään aikaan ollut oma itseni. Tänne tullessani minulla oli vielä kotina oma itseni, nyt en enää tunne sitäkään. Minun on minua ikävä.

Jokin tuottaa minulle kalvavaa pettymystä. Sairastunut mieleni pettää minua. Se avaa kuvia, hajuja ja ääniä, joita en tiennyt koskaan pystyneeni havaitsemaan. Yritän sulkeutua niiltä. Päästän esiin karmeimmat muistoni kivusta ja pelosta, kauhusta ja nöyryytyksestä, mutta nämä uudet ovat vahvoja. Ne tukahduttavat sen, mitä yritän tahdollani asettaa esteeksi. Rikottu osa minua alkaa saada vallan siitä, mikä vielä on ehjää ja tervettä.

Tiedän, että hän on paha. Silti tunnen hänen kietovan peittoa ympärilleni. Muistan kivun, muistan sen joka päivä, mutta tunnen poskellani käden, vähän karhean. Haistan hänet. En ollut koskaan huomannut mitään hajua, mutta siinä

*se on: hikeä ja jotain muuta. Ja kun hänen vihansa takaa erotan äänen, se on lämmin ja pahoitteleva.*

*Oksennan sankoon.*

*Mitä minulle tapahtuu?*

*”Eikö sinun pitänyt ilahtua, kun pääsit takaisin äitisi luo?” Lääkäri painaa kylmän stetoskoopin selkääni.*

*”Pitääkö paikkansa, että yliluutnantti on joutunut vangiksi?” äiti kysyy.*

*”Radović? Ehkä.” Hän katsoo minua. ”Laskeudu nyt selällesi tuohon, niin tutkin vatsasi oikein kunnolla.”*

*Äiti katsoo ikkunasta ulos, mutta kuuntelee korva tarkkana.*

*”Koska sinulla on ollut viimeksi kuukautiset?”*

*”Kesällä. Elokuussa. Ei ne kunnolla vielä alkaneet.”*

*”Laske housusi, niin teen sisätutkimuksen.”*

*”Minkä?”*

*Hän huokaisee kuuluvasti. ”Tutkin, mitä sinun emättimesi sisällä tuntuu.”*

*”Ei.”*

*”Sen avulla voin saada selville syyn sinun vatsavaivoihisi. Tässä talossa naisilla on paljon vaivoja. Osaan niistä löytyä lääke, osaan ei.”*

*Ja hän kaivaa täällä naisten sisuksia? Paikkailee sitä, mitä ne toiset ovat tehneet... Tekeekö hän sitä itsekkin?*

*”Se on ihan tavallinen tutkimus”, äiti sanoo. ”Kaikki naiset käyvät sellaisessa. Se on tärkeää. Minä en katso.”*

*Äiti saattaa olla oikeassa. Lääkäri voi löytää syyn ja parantaa sen. ”Jos sinne on kehittynyt jokin... haava tai mätäpaise?”*

*Lääkäri työntää sormia sisääni ja painelee toisella kädellä vatsasta. Se sattuu, mutta puren hammasta.*

*”Onko sinulla ollut rinnoissa turvotusta?”*

*”Pientä vihlomista vain. Sellissä oli aina kylmä.”*

*Hän käskee minun pukeutua.*

*En ole ennen huomannut, miten rasittuneelta hän näyttää. Yhtä vanhalta kuin isäni, vaikkei hiuksissa ole harmaata. Hän pesee altaan luona kätensä. Saippualla, huolellisesti joka sormenvälin. Istun vielä tutkimuspöydällä, kun hän palaa luokseni.*

*”Aikamoinen paise. Sinä olet raskaana.”*

Mirjana tuijotti Radovićia. Tuulettimien ja tietokoneiden hurina piti hänet etäisen tietoisena paikasta, mutta hän näki vain miehen kasvot, torjuvat, epäuskoiset. Hän nautti miehen järkytyksestä, siitä, ettei tämän katse kestänyt hänen haastettaan.

Al-Talawi mursi tunnelman. ”Miten reagoit uutiseen?”

”En uskonut. Huusin lääkärille, että hän valehtelee. Että hän on huono lääkäri eikä edes tiedä, mikä minua vaivaa. Olin ollut uskomattoman typerä. Mieleeni ei ollut juolahtanut, että voisin tulla raskaaksi. Lääkäri melkein suuttui ja selitti, miten hän sen tiesi. Äiti seiso ikkunan ääressä kädet suorina... Kun viimein uskoin, menin aivan sekaisin. Yritin saada hyllyiltä veitsiä ja piikkejä. He pitelivät minua kiinni lattiassa ja huusin. Kirosin kaiken helvettiin. Kirosin yliluutnantin ja toivoin, että ne kiduttaisivat hänet hengiltä siellä vankileirillä ja saisin olla näkemässä. Syljin äitiä kasvoille. Lääkäri pisti minuun jotain rauhoittavaa.”

”Auttoiko se?”

”En jaksanut nousta lattialta. He puhuivat keskenään. Lääkäri yritti lohduttaa minua sillä, että pahoinvointi loppuisi lähiviikkoina. Pyysin, että hän ottaisi sen pois vatsastani, mutta hän sanoi ettei voinut auttaa.”

”Miten sinä sitten sopeuduit uuteen tilanteeseen?”

”En pystynyt olemaan aloillani. Kiersin tuntikaudet hiekkakenttää. En syönyt. Uskoin sikiön kuolevan, jos lakkaisin syömästä. Ja naiset kuvittelivat, että minä surin yliluutnanttia.”

”Nyt kun Radović ei enää ollut siellä, hakivatko sotilaat sinua?”

”Eivät he piitanneet minusta. Naiset ihmettelivät sitä, mutta minulle sekin oli samantekevää. Millään ei ollut väliä. Joskus ajattelin, että jonkun... Santićin käsittelyssä saattaisin päästä siitä eroon. Jos hän olisi hakenut minut, en olisi pistänyt vastaan.”

”Miten kauan se olotila kesti? Välinpitämättömyys?”

”Kauan. Jossain muodossa vuoden, kaksi. Kaikki oli mennyttä. Koulu, tanssi, ystävät, suku. Olin menettänyt kaiken lopullisesti. Vain äiti jäi jäljelle, enkä sietänyt häntä lähelläni.”

”Miltä sinusta tuntuu nyt kertoa noista tapahtumista?”

”Tämä on ollut... melkein kuin se tapahtuisi uudelleen. Enkä vieläkään ymmärrä. Osaan jo tehdä kysymyksiä, mutta vastauksia minulla ei ole. Toivoin, että hänen näkemisensä täällä selventäisi asioita.”

”Jos nyt palaamme kasarmille vielä vähäksi aikaa. Tilanteesi helpottui yllättäen?”

”Eversti kutsui minut toimistoonsa. Hänellä oli asiaa. Hän katseli minua perusteellisesti. Hän tiesi lapsesta ja kysyi, kuka sen isä oli. Kerroin, että yliluutnantti. Hän puhalteli sikaristaan renkaita. Sitten hän sanoi, että muutan C-taloon ompelemaan.”

”Millainen paikka se oli?”

”Siellä oli vain muutama nainen ja pari vanhempaa miestä. Siellä tehtiin tavallista työtä, ja aloin voida paremmin. Äiti jäi A-taloon, mistä olin aluksi pelkästään tyytyväinen. Jossain vaiheessa aloin uskoa todella päässeeni pois Naistentalosta. Kun talvi eteni, tapailin äitiä pihalla, mutta se oli hankalaa, koska meillä ei ollut kunnon vaatteita.”

”Mitä tapahtui keväällä?”

”Keväällä... kun lumet alkoivat sulaa, minut haettiin everstin luo. En uskaltanut vetää jalkaani sotilaiden saappaita ja tarvoin sohjoisen pihan läpi rikkinäisissä kesäkengissä. Hän katseli minua päästä varpaisiin ja sanoi, että näytin terveemmältä kuin viimeksi. Hän otti pöydältään papereita ja kertoi, että olin vapaa lähtemään. Että saisin lähteä pois.”

Hän katsoi everstiä. Mies naputti tyynenä pöytää sormenpäillään.

”Aloin itkeä ja hän nosti minulle tuolin. En kyennyt rauhoittumaan. Pelkäsin everstin suuttuvan ja peruvan sanansa. Mutta hän odotti ja sitten esitteli ne paperit.”

”Mitä ne olivat?”

”Ne ovat tuolla”, Mirjana osoitti virkailijaa. ”Siinä oli kirje, jossa määrättiin saattamaan minut ja äitini rajalle. Ja valokuva.”

”Mikä valokuva?”

”Se on... Milan Radović. Eversti antoi minulle hänen kuvansa... lasta varten.”

”Millainen matkasta tuli?”

”Meidät otettiin maastoautoon. Näimme, mitä kymmenen kuukauden aikana oli tapahtunut. Talot oli ammuttu hajalle, jotkut oli poltettu. Laitumella lojui lehmänraatoja. Nimikyltitkin oli kirjoitettu uudelleen. Asioita oli lakannut olemasta aivan niin kuin mekin olimme lakanneet olemasta. En enää uskonut kenenkään etsivän tai kaipaavan meitä. Äiti oli sairas. Häneltä irtosi hampaita.”

”Löysittekö jostain suojaa?”

”Rajalla piti ylittää joki. Kävelimme siltaa pitkin. Vastassa oli miehiä, univormuja. Otin tukea sillankaiteesta. Olin joutunut painajaiseen, joka oli alkamassa alusta uudelleen. Äiti sanoi, että ne olivat rajapoliiseja. Rauhoituin vasta, kun ne neuvoivat meille tien pakolaistoimistoon. Siellä meille annettiin

ruokaa. Minulle tuotiin saappaat. He järjestivät meidät linja-autoon, joka vei pakolaisleiriin. Sain pehmeän sängyn puhtailla lakanoilla. Oli vaikea käsittää, ettei enää tarvinnut pelätä mitään. Äiti ei osannut nukkua.”

”Miten kauan olitte pakolaisleirillä?”

”Viisi kuukautta.”

”Ja lapsi kasvoi vatsassasi?”

Mirjana saattoi vielä tuntea sormissaan pingottuneen ihon ja rintojen pakotuksen. Hän tunsu eri suunnista nousevat ja laskevat kohoumat, kuin valaan liikkeet meren pinnan alla, kun lapsi yritti herättää hänen huomionsa. Hän muisti ensimmäisten kellervien maitopisaroiden tipahtelun unohduttuaan ruokalassa seuraamaan vauvalle lepertelevää äitiä. Ne olivat kauhistuttaneet häntä, pienet pisarat.

”Minä vihasin sitä. Turvonnut ruumiini piti minua vieläkin vankina. Kannoin vankileiriä mukana.”

”Milloin lapsi syntyi?”

”Kesäkuun kymmenes päivä. Minut vietiin sairaalaan synnyttämään.”

”Oliko synnytys normaali?”

”Lääkärit sanoivat, että oli. Voitte kuvitella... vieraassa paikassa vieraiden ihmisten ympäröimänä. Ne kaikki laitteet. Pelkäsin kuollakseni. Hän olisi saanut olla katsomassa”, Mirjana vilkaisi syytettyä. ”Hänen olisi pitänyt nähdä, mitä oli saanut aikaan. Kätilö sanoi ettei siihen kuole, mutta olin varma, että synnytys tappaa minut.”

”Kuinka vanha olit silloin?”

”Olin toukokuussa täyttänyt viisitoista.”

”Entä lapsi? Oliko se terve?”

”Käskin viedä sen pois. En katsonut sitä, mutta he olivat sitkeitä ja sanoivat, että se on terve ja jäntevä pieni tyttö. He veivät sen pois vasta kun aloin huutaa.”

”Sitten?”

”Olin päättänyt luopua siitä. Olin päättänyt, että roistot saavat itse hoitaa aikaansaannoksensa ja olin kysellyt, miten sen saisi lähetettyä rajan yli jonnekin lastenkotiin. Riitelimme äidin kanssa. Hän olisi ollut valmis pitämään sen... Hoitajat yrittivät pehmittää minua. He sanoivat sitä kauniiksi. Yksi heistä, nuori ja vaaleahiuksinen, pyysi minua katsomaan sitä edes kerran. Hän lupasi järjestää sille kodin, mutta vasta kun olisin kerran nähnyt sen.”

Mirjana sormeili rannekelloaan. “Illalla, kun vauvojen huoneessa ei ollut ketään, katselin niitä lasin läpi. Seisoin ja katselin. Menin sisään huoneeseen. Yksi itki pää punaisena. En tiennyt, mikä niistä oli minun. Ajattelin, että kun

katson ne kaikki, niin sitten olen nähnyt sen. Kuljin sängyn luota toisen luo. Olin luullut, että vastasyntyneet ovat samannäköisiä, mutta... minä tunnistin sen.”

Mirjana katsoi Radovićia. ”Sillä oli isänsä silmät. Niistä ei voinut erehtyä. Otin sängynpäädyistä kortin ja siinä luki minun sukunimeni. En osannut tehdä mitään. Se oli kaunis vauva... piti käsiään nyrkissä ja alkoi itkeä. Hoitaja tuli ja käski minun imettää sitä.”

”Imetitkö?”

”Ei, en. Olisin lähtenyt ulos, mutta minua ei päästetty. En pystynyt istumaan, en seisomaan paikallani. Seuraavana aamuna valuin maitoa, ja tuskissani suostuin imettämään... Nyt hän on kolmevuotias.”

”Näytät tietävän, kuka lapsen isä on. Sanoisitko nimen?”

Mirjana katsoi syytettyä varmempana kuin kertaakaan koko oikeudenkäynnin aikana. ”Milan Radović.”

Mies liikahteli, etsi parempaa asentoa. Hän kuiskasi jotain asianajajalleen.

Al-Talawi kysyi: ”Miten olet siitä noin varma?”

”Et edes kysyisi, jos näkisit lapsen. Hän muistuttaa minua isästään joka päivä. Ja tiedän, milloin se sai alkunsa.”

Al-Talawi kääntyi tuomarien puoleen. ”Todistaja on kertonut suostuvansa isyyystutkimukseen, mikäli puolustus sitä esittää. Hän pitää tärkeänä, ettei asia jää kellekään epäselväksi.”

”Ihmiset uskovat, että hän on sisareni lapsi”, Mirjana kertoi. ”Hän ei sano minua äidiksi. Hän ei tiedä sitä.”

Radović painoi kasvonsa. Salin väki liikehti.

Al-Talawi käänsi katseensa syytetystä. ”Asuite vielä jonkin aikaa pakolaisleirillä vauvan kanssa?”

”Niin. Eräänä päivänä meidät haettiin toimistoon. Siellä istui minun isäni väsyneenä ja laihtuneena. Oli vaikea keksiä mitään puhuttavaa. Oli niin vähän sellaista, mitä hänelle voi kertoa. Hän lupasi hankkia meille asunnon.”

”Silloinko päädyitte nykyiseen kotikaupunkiinne?”

”Kyllä. Mutta sitä ennen hän kävi leirillä monta kertaa. Emme kertoneet heti vauvasta, ja se oli hänelle kova järkytys. Hän ei ymmärtänyt pienistä vihjeistä, miksi minulla oli vauva, emmekä pystyneet kertomaan enempää.”

”Muutitte kerrostaloasuntoon?”

”Isällä oli silloin vielä tallessa valuuttaa, jonka avulla pääsimme alkuun. Mutta se ei sujunut. Kukaan meistä ei pystynyt puhumaan asioita halki. Isällekin

oli sodassa tapahtunut jotain. Hän häpesi minua ja vauvaani. Hän jätti pöydälle kirjeen ja rahaa ja lähti. En ole nähnyt häntä sen jälkeen.”

”Jättikö hän teidät sinun lapsesi takia?”

”En tiedä. Hänellä oli äidin kanssa ongelmia. Hän ei ymmärtänyt meitä lainkaan, haukkui saamattomiksi ja pahantuulisiksi.”

”Siinä talossa asutte ilmeisesti vieläkin?”

”Niin.”

”Miten elämä lapsen kanssa alkoi sujua?”

”Äiti hoiti sitä. Minä vain makailin. Joskus kävelin puistossa. En muista siitä paljonkaan.”

”Näitkö painajaisia?”

”Näin. Öisin näin painajaisia, joten yritin nukkua päivällä. Äiti oli huolissaan, mutta en suostunut lähtemään lääkäriin.”

”Puhuitko kenellekään vankeusajan kokemuksistasi?”

”En.”

”Puhuitko niistä äitisi kanssa?”

”En. Halusin unohtaa.”

”Pystyitkö unohtamaan?”

”Luulin jossain vaiheessa, että olin pystynyt. Painajaiset loppuivat, kun aloin käydä töissä. Mutta ne ovat tulleet uudelleen. Se kaikki on olemassa. En unohda koskaan oikeasti. En.”

”Kiitos, todistaja. Minulla ei ole enempää kysyttävää.”

Mirjana katsoi Danicaa. Helpotus nosti pintaan uupumuksen. Kädet roikkuivat sylissä voimattomina. Danica kaatoi lasiin mehua.

Tuomari pyysi puolustusta aloittamaan ristikuulustelun. Ainoastaan Radovićin asianajaja Ante Fustar halusi käyttää mahdollisuuden.

”Hyvää päivää, todistaja”, hän aloitti.

”Päivää”, Mirjana vastasi. Vielä oli jaksettava.

”Sanotte päämieheni raiskanneen teidät neljä kertaa.”

”Niin.”

”Niihin tapauksiin liittyen esitän muutaman kysymyksen”, Fustar sanoi. “Millaisin keinoin hän pakotti teidät seksiin?”

”Millaisin keinoin? Hän vain teki mitä halusi. En minä pystynyt sitä estämään.”

”Löikö hän teitä koskaan?”

”Ei.”

”Potkiko hän teitä?”

”Ei.”

”Kuristiko hän?”

”Ei.” Ääni alkoi ahdistua.

”Uhkailiko hän teitä jollain aseella tai esineellä?”

”Ei.”

”Uhkailiko hän teitä jollain muulla keinolla?”

”Millaisella? En muista. Ei varmaankaan.”

”Aiheutuiko jostain hänen teostaan teille fyysisiä vammoja?”

”En usko, ei.”

”Oliko jonkin hänen tekonsa nimenomaisena tarkoituksena tuottaa teille kipua?”

”En tiedä. En voi tietää.”

”Oliko jonkin hänen tekonsa nimenomaisena tarkoituksena nöyryyttää teitä?”

”En tiedä. En tiedä, miksi hän teki sitä.”

”Tekikö hän jotain sellaista, mikä teidän oman käsityksenne mukaan on poikkeavaa seksuaalista käyttäytymistä?”

”Mikä on poikkeavaa? Se että pakottaa toista? Mutta se muu... en tiedä.”

”Auttoiko hän vankeusaikanaan koskaan teitä?”

”Kyllä. Monta kertaa.”

”Uskotteko hänen koskaan järjestelleen asioita teidän eduksenne?”

”Kyllä.”

Mirjana kohensi asentoaan. Asianajaja sai kaiken kuulostamaan siltä, kuin syytetty olisi tehnyt hänelle pelkkää hyvää.

”Tiedättekö, miksi hän haki teidät niin harvoin?”

”En tiedä. Ei tullut mieleen kysyä.”

”Suojeliko hän teitä muilta sotilailta?”

”Hän piti huolen, etteivät muut päässeet minuun käsiksi. Ehkä sitä voi sanoa suojeluksi.”

”Kiitos. Minulla ei ole muuta kysyttävää.”

Mirjana oli tyytymätön, vaikka tuomari kiitteli häntä hyvin sanoin. Hän nousi kiivaasti ylös ja etsi Radovićin katseen. Se oli vielä nähtävä.

Mies risti käsivartensa ja nojasi tuolissaan taaksepäin. Häinkin oli tyytymätön.

Olen todistanut. Se on tehty, ohi, loppu. Pää räjähtää ennen kuin Danica saa tuotua lääkkeen. Käsivarsi otsalle. Tyyny otsalle. Märkä pyyhe otsalle. Kynnet, nyrkki.

Asianajaja Fustar saa kalliin korvauksen turhasta. Hänen asiakkaansa ei pysty selittämään, miksi kohteli minua niin. Kukaan ei pystyisi, koska sellaiselle ei ole selitystä. Jos he uskovat minua, hän ei selviä tästä.

Hän näytti siltä kuin haluaisi vaihtaa minun kanssani pari sanaa. Hänen vihansa riippuu kattojen yllä. Jos avaan verhon hetkeksikin, se tulee uniin.

Hento tihku tuntui otsalla. Puistotie halkaisi kaupungin kuin toinen joki: pitkänä, avarana, kulkijoiden kaihtamana. Askel oli hidas. Hän tarvitsi aikaa. Kotona oli rauhatonta silloinkin, kun oli hiljaista. Lausumattomat kysymykset, Ivanan katseet ja yritykset vältellä niitä saivat seinät lähenemään toisiaan.

Lea työnsi syliin kirjaa, pyysi korjaamaan saparon, esitteli uutta paitaa, samaa paitaa moneen kertaan. Jos käänsi selän tai keskittyi lukemiseen, oli kuitenkin ääni ja haju. Lea täytti koko asunnon.

Vaikkei mikään muu olisi muuttunut, minä olen. Näen sen peilistä. Ehkä he huomaavat? Katarina huomaa, mutta hän ei puhu. Ei kukaan katso minua, siivoojaa. Jos kysyvät, olen ollut lomalla, kaupunkimatkalla. Kuullut kieliä, nähnyt kanavia ja suihkulähteitä.

Äiti oli kysynyt, onnistuiko matka. Miten sitä saattoi mitata?

Hän oli saapunut paikalle. Hän oli puhunut, ja hänen totuutensa oli kirjattu tietokoneille. Hän oli kohdannut tummiin pukuihin piiloutuneet syytetyt ja katsonut heitä kaikkia silmiin. Hän oli saanut heidät vaihtamaan katseita asianajajiensa kanssa. Kapteenille tai everstille hänellä oli ollut vain vähän tuomista, mutta yliluutnantti oli saanut lastin kiusallisia yksityiskohtia.

Oliko matka onnistunut, jos hän oli onnistunut kostamaan?

Hän oli kuvitellut löytävänsä selityksen. Ehkä sellaista ei edes ollut. Jollei ollut selitystä, ainoaksi mahdollisuudeksi jäi unohtaminen. Paluu takaisin lähtöpisteeseen turhan ja käsittämättömän kierroksen jälkeen.

Mutta hän oli saanut järjestyksen. Muistikuvien kaaos oli raivattu. Ne olivat täydentyneet tarinaksi, jossa oli alku ja vaihteita, kohtauksia. Oma rooli herätti levottomuutta.

Ivana oli levittänyt pöydälle pellavaliinan. Mirjana oli sijannut vuoteensa ja tunkenut tavarat lattialta takaisin matkalaukkuun. Lea kaatoi laukun ja pinosi päälle tyynyjä.

”Laiva lähtee!” hän huuteli. ”Laiva hakee Milan kotiin!”

Ivana kaatoi kahvia. Mirjana puhui Danicalle.

”Se olisi ollut kaikille paras ratkaisu. Heillä oli talo valmistumassa, Peterillä työpaikka. Heillä oli kaikki mahdollisuudet ottaa Lea, mutta Meira ei suostunut.”

”Sinun takiasi”, Ivana huomautti.

”Minun takiani?” Mirjana ravisti päätään.

Lea juoksi hakemassa keksin. Naiset hörppivät sakeaa juomaa. Suupielä kiristi, kulmat painuivat uurteille. Danica kiersi sormusta nimettömän ympäri.

”Mitä sinä mietit?”, Mirjana kysyi.

Danica nyökkäsi hitaasti. ”Tämä on huono ajankohta. Mutta minusta tuntuu, että sinun on nähtävä se nyt.”

Hän veti laukustaan sanomalehden, avasi sen keskipaikkeilta ja selasi pari sivua taaksepäin.

Kuvassa seisoj syyttäjä al-Talawi YK:n lippu taustallaan. Otsikko oli painettu korkein kirjaimin: *Srednican tapaus jatkui kuohuttavalla todistuksella.*

Mirjana silmäili tekstiä, rivikaupalla harmaata katkoviivaa. Hän ei nähnyt sanoja. ”Mitä tässä kerrotaan?” Hän veti lehden pois Ivanan ulottuvilta.

”Ei nimellä, ei paljon.”

”Miten se on mahdollista? Suljettu istunto...”

”Kerron sitten kun nojaat kunnolla siihen”, Danica sanoi. ”Artikkeli perustuu julkisiin istuntoihin ja suljetun istunnon osalta tuomioistuimen lehdistötiedotteeseen, joka on eräänlainen tiivistelmä.”

”Mutta...”

”Mutta ne, jotka tietävät sinun olleen todistamassa, saattavat tunnistaa sinut.”

Äiti. Adil. Miro. Katarina. Kuka vielä? Työpaikan väki? He tunnistavat, koska olin poissa.

Hän haroi sormia hiusten läpi. Hiki kihosi ylähuulelle, niskaan, kämmeniin.

”Mitä siinä kerrotaan?”

”Vain kaikkein olennaisin, ei yksityiskohtia. Lue se.”

”Anna minulle”, Ivana ojensi kätensä, mutta Mirjana kääri lehden kokoon.

”Keväällä siitä kirjoitettiin paljon”, Danica sanoi. ”Sinun tapauksesi on herättänyt heidät uudelleen. Olen pahoillani.”

”Minä luen sen”, Ivana sanoi.

”Ei.”

Aamuaurinko valaisi utuisesti. Öisen sateen kosteus puhaltui höyrynriekaleina puistonurmikon ylle. Liikenteen sijaan kuului lintujen viserrys. Mirjana hakeutui tutulle penkille ja pyyhkäisi kasteen sen pinnalta. Raikas ilma tuuletti päänsäryltä särvät, ja hän alkoi muistaa yksityiskohtia.

Adil oli nähnyt jotain juhlimisenaihetta, mutta Miro oli jäänyt kotiin. He olivat istuneet, sisko ja veli, huoneen vastakkaisilla laidoilla toisiaan tuijottaen.

Ivana oli täyttänyt lasit kuohuvalla. Myöhään yötä vasten Adil oli pyytänyt nähdä miehen kuvan, mutta Mirjana oli pudistanut päätään.

”Ei se päälle näy”, Ivana oli sanonut.

”Se voisi olla kuka tahansa?” veli oli arvellut.

Voisiko? Mirjana nyt pohti penkillä, jonka aamunkoleus tunkeutui puuvillan läpi.

Voisiko kenestä tahansa jossain äärimmäisessä tilanteessa olla siihen? Kun ei ole mitään vaaraa joutua vastuuseen. Pystyisikö Adil siihen? Tai isä? Mitä siihen tarvitaan? Mikä erottaa heidät muista miehistä?

Hän vaelsi syvemmälle puistoon. Ulkoilma sai ihon karheaksi, muttei keventänyt rintaan takertunutta painoa.

Teen virheen toisensa perään. Viimeisimpiä en voi edes vielä tietää. Oli virhe suostua todistamaan. Näen painajaisia koko loppuikäni. Joskus hän pääsee vankilasta ja saa selville osoitteeni. Joudun muuttamaan paikasta toiseen. Kuitenkin hän ilmestyy oven taakse eikä kiitä minua puheistani. En olisi saanut kertoa.

Hän pysähtyi tammen alle. Terhot olivat kypsyneet. Harvaturkkinen orava odotti kiven päällä tilaisuutta käydä sieppaamassa muutama. Joen toiselta puolen kantautui heräävien autojen surahtelua. Mirjana kyykistyi nostamaan maasta terhon, mutta orava säntäsi pakoon.

”Mirjana.”

Hän horjahti askelen taaksepäin. Began pysähtyi parin metrin päähän.

”Älä mene”, mies viittasi.

”Mitä sinä haluat?”

”Olen nukkunut täällä yön, tuolla penkillä. Näin kun kävelit tänne.”

”Mitä haluat?”

”Älä ole noin koppava. Miksi sinä itseäsi oikein luulet?”

”Minä en ole koppava.”

”Luulet olevasi minua parempi, mutta olet pelkkä pakeneva kani. Mitä elämää tuo on? Mikä nahjus se huoltamon poikakin oikein on?”

Mirjana kääntyi liikkeelle.

”Saan sinut kiinni”, Began sanoi.

”Sen kun yrität.”

”Ketään ei ole näkemässä.”

Mirjana pysähtyi ja kääntyi. ”Tuo on uhkailua. Mitä sinä haluat? Sano se, helvetti!”

Aurinko valaisi Beganin vasemman posken niin, että ihon arpinen epätasaisuus erottui kuin rosot puistokäytävän hiekassa. Silmät olivat suuret, vihertävät ja verestävät.

”Mitä minä haluan?” hän siristi silmiään. ”Tahdotko tietää sen?”

”Sano se.”

”Voisin naida sinua. Kunnon pano vetäisi tuon kireän ilmeen naamaltasi.”

Mirjana räpäytti silmiään.

”Siitä nahjuksesta ei ole mihinkään.”

”Minä lähden.” Mirjana kääntyi.

Began pysäytti hänet käsivarresta.

”Mikä saatanan neitsyt Maria sinä luulet olevasi? Mikä sinä olet toisia halveksimaan?”

”En minä ketään halveksi. Nyt haluan mennä.”

Began tuijotti, ei irrottanut.

”En minä sinua halveksi”, Mirjana sanoi. ”Mitä sinä haluat? Haluatko kuulla, miksi minulla on joku ilme? Haluatko tosiaan kuulla?”

Hän hieraisi vapaalla kädellä silmiään. Began löyhensi otettaan.

”Sisaresi”, Mirjana keskittyi, sai sanat kuuluviin. ”Sinun sisarellasi saattaisi olla samanlainen ilme.”

Hän riuhtaisi kätensä irti ja lähti juoksemaan. Kadunkulmalla hän kääntyi vilkaisemaan taakseen ja näki Beganin seisovan tammen alla jalat maahan juurtuneina.

”Ei hän minun kimppuuni käy. Hänellä oli siihen tilaisuus.”

”Senkö sinä halusit testata?” Danica kuulosti narkästyneeltä.

”Hän teki isänsä kanssa maataloustöitä. Hänellä oli varmasti multaa kynsien alla silloinkin, kun... tiedät mitä tapahtui.”

”Yritätkö sinä ymmärtää häntä?”

”Miksen? En minä häntä halveksi. Ainoa ihminen, jota voin sanoa halveksivani, on Željko Santić.”

”Radović?”

”Ei... pitäisikö minun? Halveksitko sinä häntä?”

Danica sulki hetkeksi silmänsä. ”Tiedät hyvin, etten voi vastata tuollaisiin kysymyksiin.”

”Jollet tietäisi paremmin, sinäkin jäisit mielelläsi hänen kanssaan kahden. Mutta kaikki olisi mennyt toisin, jos hän olisi ollut vastenmielinen. Kukaan ei

olisi ollut kateellinen. Minut olisi yritetty piilottaa. Tai auttaa pakenemaan. Äiti ei olisi antanut minua hänelle.”

”Antoiko äitisi sinut hänelle?”

Mirjana nojautui sivulle. Maton punainen ei hehkunut, keltainen ei valaissut. Hän katsahti ikkunaa ja huomasi päivän peittyneen ohueen pilveen. ”Hän sai harhautettua kaikki. Hän alkoi saada otetta minustakin.”

”Mistä sinä niin päättelet?”

Mirjana nousi ja kulki ikkunan luo. Oven luo. Ja takaisin. ”En kestänyt ajatusta, että minä olin äitiä vahvempi. Kun äiti oli huonossa kunnossa, toiset saivat hoitaa hänet. Minä pysyttelin kaukana.”

Danica katsoi pitkään. Hän näytti empivän, kunnes päätti hakea pöydältä paperin.

”Sain lakimies Hampsonilta telefaksin”, Danica sanoi. ”Milan Radović on tukalassa tilanteessa, koska he ovat päätyneet tällaiseen ratkaisuun. Ante Fustar laittaa hänet todistamaan.”

”Mitä hän todistaa?”

”Hän kertoo oman totuutensa.”

”Oman totuutensa?”

”Koska siinä piilee tiettyjä ongelmia, syyttäjä haluaisi sinut kuulemaan todistuksen. Tarvittaessa sinulta voitaisiin tarkistaa asioita.”

”Pyytää minut uudelleen todistamaan?”

”Sitä en usko.”

”En minä voi kuunnella hänen selityksiään.”

Mirjana oli työntänyt peiton lattialle ja säpsähti huomattessaan äidin varjon seinää vasten. Ivana sytytti jalkalamppuun valon ja nousi keittämään teetä.

”Sinä huusit”, Ivana sanoi.

Paita oli käynyt ohueksi. Keittiön ikkunanpielistä veti yhä viileämmäksi käyvää syysilmaa. Mirjana veti verhoa sivuun. Katuvalojen ympärillä leijui ohut usva.

”Mitä niissä unissa on?” Ivana kysyi.

”Ei se sinua kiinnosta.”

”Totta kai kiinnostaa. Luulin, että ne alkoivat... jäädä taakse.”

”Hah!”

”Ehkä asiat alkavat vähitellen selkiintyä. Oikeudessa – –”

”Minulle on viime aikoina selkiintynyt kaikenlaista! Entä sinulle? Miten sinä pystyt lainkaan nukkumaan?”

”Mitä tarkoitat?”

”Mieti sitä!” Hän alkoi kiskoa vaatteita ylleen.

”Mutta... mikset sinä puhu minulle? Anna minun edes lukea se artikkeli.”

Mirjana veti lehden patjan alta kainaloonsa ja löi oven kiinni niin lujaa, että kello jäi kilahtelemaan.

He repivät minua, unessa ja todessa. Miro kantaa eteen koulupapereita. Lehden otsikot sotkevat tahdin rinnassani enkä uskalla lukea, mitä kaikki tietävät työstä, jonka nimi on 65. Danica puhuu oikeuteen palaamisesta. Minä osaan tehdä vain huonoja päätöksiä; joku muu päättäköön.

”Virkailija varaa kohta lentoliput. Ivanan ja Lean kuluista joudun vielä vääntämään kättä. Järjestöllä on tarkka budjetti.”

”Ei heitä siellä tarvita.”

”Sinulle tapahtuneet asiat ovat suuressa määrin koskettaneet Ivanaakin. Hän ansaitsee kuulla syytetyn näkökulman, millainen se sitten onkin.”

”Ei sellaisen rahan arvoinen. En halua äitiä sinne.”

”Meidän on käytävä tiettyjä asioita läpi ennen matkaa.”

”Jos äiti lähtee mukaan, minä perun koko jutun.”

”Kannattaisi harkita vielä.”

Danicalla oli kapea, musta hame ja valkoisen viskoosipaidan yllä määrätietoinen ilme. Mutta hän saattoi olla väärässäkin.

”Mirjana”, Danica sanoi vähän pehmeämmin. ”Onko sinulla huono omatunto?”

”Ei ole.”

Vaikkei Danicalla ollut lapsia, hänen katseessaan oli äidillistä lempeyttä. Tai ehkä juuri siksi. Se ei ollut koskaan joutunut koetukselle.

”Minkä omalletunnolleen voi?” Mirjana risti käsivarret rinnalleen.

”Auttaisiko, jos yrittäisin arvata?”

”Teet turhaan minulle huonon olon. En voi mitään sille, etten koskaan tule arvostamaan asemaani siellä, ettei kukaan suojellut Almiraan, ettei äiti...” hän kohautti olkiaan.

”Miten muut naiset selviytyivät siitä kaikesta? Mitä luulet?”

”He vain jotenkin turtuivat. Jotkut reagoivat näkyvästi, ja pienistä asioista tuli kovia riitoja. Suurin osa näytti vain odottavan jotain. Kun heitä haettiin, näin usein saman ilmeen: he eivät välittäneet, mitä heille tapahtui.”

”Entä äitisi?”

”Ei hän muista erottunut. Hän oli yksi heistä.”

”Olitko sinä?”

”Minunkin olisi varmaan pitänyt turtua, mutta... olin kuin talon ainoa selväjärkinen. Näin sen järjettömyyden koko ajan, päivästä toiseen. En osannut säästää itseäni.”

Danica rypisti kulmiaan. ”Psykologisesti ajatellen sinulle tapahtui jokseenkin eri asioita kuin muille naisille.”

Mirjana odotti naisen selittävän tarkemmin, mutta tämä oli syventynyt jonkin ajatuksensa punnitsemiseen. Hän meni turhautuneena kylpyhuoneeseen. Hän huuhteli viileällä vedellä kasvojaan. Teki mieli kastella koko pää, tyynnyttää sen sisällä tempova aallokko.

Danica saattoi olla oikeassa: yliluutnantilla oli jotain sanottavaa. Puolustus ei muutoin päästäisi häntä avaamaan suutaan. Mutta hänellä oli ollut aikaa kehitellä selityksiä, runoilla, yhdessä asianajajan kanssa hioa lauseita omaksi hyväkseen. Hän saisi tuomarit vakuuttumaan jostain sellaisesta, mistä hän oli vakuuttanut äidin ja lukemattomat muut. Ehkä oli vaivan arvoista nähdä, miten se tapahtui.

Danica ohjasi tulijat paikoilleen ja tarjoili kahvia. Hän kyseli, oliko töistä ollut hankala lähteä aikaisemmin ja saatiinko Katarina lapsenvahdiksi.

”Isä kävi”, Mirjana kertoi.

”Sinun isäsi? No, se oli varmasti yllätys.”

Mirjana hymähti.

Ivana selitti tarkemmin. ”Hän tuli Adilin ja Miron mukana. Mirjana ei ilahtunut.”

”Hän oli lukenut lehtiä”, Mirjana sanoi. ”Mistä meidän nyt piti oikein puhua?”

Ivana näytti epäröivän. ”Minusta tämä on huono aika. Ruveta nyt kaivelemaan vanhoja.”

”En minä voi painostaa”, Danica sanoi, ”mutta minusta se tuntuisi tärkeältä ja aika ajankohtaiselta juuri nyt.”

Mirjana vaihtoi asentoa.

”Olenkohan minä väärässä”, Danica pohti, ”kun teillä näyttäisi olevan joistain tapahtumista vähän erilainen käsitys?”

Ivana vilkaisi Mirjanaa. Kumpikaan ei vastannut.

”Miten paljon sinä tiedät siitä, mitä Mirjanalle tapahtui?” Danica kysyi Ivanalta.

”En paljon mitään. Ei hän puhu minulle.”

“Haluaisitko sinä tietää?”

“Ei halua”, Mirjana sanoi.

“En tiedä. Jos on jotain – –”

“Mitä sinä silloin ajattelit Milan Radovićista?”

“En kuullut hänestä mitään pahaa. En toisilta naisilta, en edes Mirjanalta.”

“Mitä sinä siitä päättelit?”

“Että hän oli tavallinen mies eikä kiusannut vankeja.”

“Millaiseksi sinä näit Mirjanan tilanteen?”

“Hän oli hirveässä vaarassa. Minä pelkäsin, että Radović hermostuisi... tai kyllästyisi häneen ja – –”

“Mitä?” Mirjana nojautui eteenpäin.

“Se mies suojeli häntä”, Ivana ääni kohosi hiukan. “Teki mitä teki, Radović pelasti hänet joltain paljon pahemmalta.”

“Hän ei pelastanut minua miltään!” Mirjana huusi. “Kukaan ei suojellut minua, et edes sinä!”

“Mirjana”, Danica puristi ranteesta.

“En minä voinut tehdä mitään”, Ivana levitti käsiään. “Pystyin piilottelemaan sinua vain muutaman päivän. Mitä minä olisin voinut tehdä?”

“Muistan kyllä, ettet olisi alussa antanut minua hänen mukaansa, mutta kaikki muuttui. Enkö ollut tarpeeksi huonossa kunnossa takaisin tullessani? Eikö minulla ollut väliä, kun en ollut enää neitsyt?”

”Mirjana”, Danica sanoi.

Ivana näytti kauhistuneelta.

”Muuttuiko tilanne jotenkin, Ivana?” Danica kysyi varovasti.

”Miehet tuijottelivat häntä, mutta kukaan ei vienyt mukanaan”, Ivana selitti vaimeasti. “Minulle tuli pian selväksi, mitä kaikkea siellä saattoi tapahtua. Sitten kuulin sotilailta vihjailua. Joku kertoi, että luutnantti oli ominut Mirjanan itselleen ja muut joutuivat odottamaan.”

”Odottamaan mitä?”

”Vuoroaan. Että saisivat ruveta hakemaan häntä.”

“Mirjanaa pidettiin luutnantin omaisuutena?”

“Niin.”

”Miltä se sinusta tuntui?”

”Outoahan se oli, kun luutnantti ei edes tullut hakemaan häntä eikä muutenkaan käynyt Naistentalossa. Mutta Mirjana sai olla rauhassa. Tunsin varmaan helpotusta – tai jonkinlaista kiitollisuutta.”

Mirjana nojasi päätään käsinojaan tuettuun käteensä ja tuijotti äitiään epäuskon vaimentamana.

Danica jatkoi: ”Pystyitkö tuntemaan kiitollisuutta, vaikka hän oli raiskannut tyttäresi?”

”Mutta hän oli tehnyt sen vain kerran. Ja hän oli pahoillaan. Minä näin sen, kun hän toi Mirjanan takaisin.”

“Mirjana sai olla aika kauan rauhassa. Luulitko – –”

“Minä olin varma, että jotain vielä tapahtuisi. Hajran ja Jasminan kanssa me puhuimme, ja näimme vain yhden ainoan vaihtoehdon – –”

”Että minut annetaan hänelle heti kun suvaitsee tulla hakemaan!” Mirjana kiristi sormensa tuolinnojaan.

“En minä sinua antanut. Hän itse – –”

“Sinä pidit minusta kiinni!”

Ivana katsoi Danicaa epätietoisena, kalpeat läikät poskillaan. “En minä siinä pystynyt kovin järkevästi ajattelemaan. Eikä se ollut yksin minun ratkaisuni. En olisi pystynyt päättämään siitä yksin. Mirjana!”

Tytär oli valahtanut päin tuolin selkänojaa ja itki käsiinsä.

”Ei ollut mitään vaihtoehtoa.” Ivana pyyhki tärisevin sormin nenänviertään. “Hän vei sinut... enkä ole saanut sinua takaisin.”

”Mikset sinä... puhunut hänelle?” Mirjana äänsi. ”Et edes yrittänyt.”

”Mitä hän siitä olisi välittänyt? Hän olisi saattanut vain hermostua. Ja hän vaikutti kunnolliselta. Hän olisi voinut hakea sinut vaikka joka ilta, muttei tehnyt sitä. Minun oli pakko luottaa häneen.”

”Ja mitä siitä seurasi! Et edes tiedä, mitä siitä seurasi!”

”No mikset jo kerro?”

”Luuletko, että kukaan pystyisi kertomaan sellaista äidilleen? Sinä annoit minut raakalaisen kynsiin, ja tiedän, ettei hän olisi väkisin vienyt minua.”

”Mistä sinä sen tiedät?”

”Hän sai sinulta luvan.”

”Etkö sinä tajua?” Ivana nosti käden kasvoilleen ja veti henkeä, keskittyi. “Sinä muistat... Senadin. Minä pelkäsin, että menetän sinutkin.”

Mirjana tuijotti äitiään.

Ivana pusersi nyrkissään nenäliinaa. “Radović suojeli sinua, mutta sillä oli hintansa. Vain täysi hölmö olisi odottanut sellaista palvelusta ilmaiseksi.”

Mirjana käänsi päänsä sivuun. Keskustelu oli turhaa. Äidin perusteluja ei voinut hyväksyä.

”Ehkä pidämme vähän taukoa”, Danica sanoi ja alkoi leikata kakkua.

Mirjana eristäytyi kahvikupin ja nojatuolin rajaamaan kehään. Ivana ja Danica puhuivat Leasta ja tulevasta matkasta oikeuden äärelle. Mirjana suunnitteli vetävänsä kengät jalkaansa ja lähtevänsä kotiin. Danican huoneen kuukausien saatossa intiimiksi käynyt ilmapiiri oli äidin sanojen saastuttama. Sillä oli tarjottavana vain lisää ahdistusta.

”Ei se minullekaan helppoa ollut”, Ivana sanoi ja laski hieman epäröivästi kupin pöydälle. ”Minä jouduin maksamaan sinun suojelustasi.”

”Miten niin?”

”Kun eivät saaneet koskea sinuun, he kiusasivat minua. Ja kyselivät sinusta, pelottelivat. Näyttivät, mitä kaikkea tekisivät sinulle heti kun luutnantti olisi kyllästynyt sinuun. Santić... Mitä vaihtoehtoja minulla oli?”

”Mikset puhunut Radovićille? Hän oli sellainen... hän olisi saattanut kuunnella puhetta.”

”Yritin minä sitäkin.”

Mirjana ojentautui aavistuksen.

”Kävin puhumassa joskus, kun hän kulki ulkona. Hän oli vaivautunut. Hän sanoi, ettei voinut auttaa. Ja sinä olit purrut häntä.”

Mirjanan silmät tummuivat, kun hän sanoi: ”Oli minun syytäni, mitä siitä seurasi, vai mitä?”

Ivana avasi suunsa, mutta Danican ele sai hänet sulkemaan sen.

”Kaunis puheesi meni hukkaan”, Mirjana sanoi. ”Mikset helvetti sanonut suoraan? Mikset pyytänyt, että hän lakkaisi nussimasta sinun tyttäresi, kun se tulee siitä hulluksi?”

Mirjana peitti kasvonsa. Huoneessa oli niin hiljaista, että hän tunsu jääneensä yksin. Yksin niin kuin kasarmilla. Tai synnytyshuoneessa, kun kätilö oli lähtenyt hakemaan apua.

Hän oli uponnut tummiin mietteisiin. Yhden menneisyyden solmun selvittäminen kietoi tilalle kaksi uutta. Äidin näkökulman sulattelu oli pilhonut yöt ja uuvuttanut päivät, eikä hän silti nähnyt siinä mitään hyväksyttävää. Äidin olisi kuulunut pitää lapsestaan kiinni kynsin hampain vaikka kuolemaan saakka.

Katu kuhisi elämää, johon hän ei saanut otetta. Hän katseli ympärilleen ja pysähtyi näyteikkunoiden luona, mutta näki marraskuisen kaupungin toisen todellisuuden läpi. Äiti, yliluutnantti, kasarmin hiekkakenttä ja kalseat huoneet tuntuivat todellisemmilta kuin vihmaisen sateen liukastama jalkakäytävä, korvia koetteleva raitiovaunun kolina tai ohi hujahtavat keskustelunpätkät.

”Sinä!” Began tönäisi häntä olkaan. Hän oli nostanut takinkaulukset pystyyn. Hän oli ollut kauan ulkona, nenä punoitti. ”Mitä kuuluu?”

”Mitä minulle kuuluisi”, Mirjana sanoi eikä tiennyt, jatkaa vai jäädä.

”Se pieni mustatukkainen kersa on sinun”, Began virnisti.

”Mistä sinä niin päättelet?” Mirjana vilkaisi ympärilleen.

”Yksi plus yksi on kaksi.”

Muutaman pysähtyneen sekunnin aikana yli vyöryi vastustamaton halu luovuttaa, valahtaa maahan, itkeä. Antaa periksi maailman kaikille Beganeille. Mutta hän sai itsensä koottua ja äänensä kantamaan melkein tavallisena: ”Mitä sinä haluat?”

”On mukava tietää sellaista, mitä moni muu ei tiedä.”

”Azra?” Mirjana pidätti henkeään.

”Ei”, Began naurahti kuivasti. ”En ole vielä kertonut.”

”Aiotko kertoa?”

”En tiedä vielä... se riippuu...”

”Aiotko ruveta kiristämään minua?”

”Tarjoa olut.”

Pubissa ei ollut monta pöytää. Valaistus oli niin heikko, että vain ikkunan luona erotti kunnolla ilmeet. Mirjana istui jäykkänä vesilasin äärellä. Beganin silmät hymyilivät. Sananvaihtoa säistä ja Azran voinnista.

”Missä sinä olit sodan aikana?” Began kysyi.

Vesilasissa pintaan nousi pienempiä kuplia, kevyitä ja kirkkaita. Valopilkkuja. Began ei ollut lukenut lehtiä. ”Missä sinä itse olit?”

”Isän kanssa vankilerillä. Siellä oli ahdasta. Aina ei mahtunut istumaan... Sinun vuorosi.”

Kaupantekoa. Voiko häneen luottaa? Onko sillä väliä?

Mirjana puristi lasia käsien väliin. ”Minulla oli rautainen kerrossänky ja rikkinäinen lakana.” Hän katsoi Begania, anoi vastauksen riittävän.

Began puhalsi savupilven ikkunaa vasten niin, että ulkomaailma hälveni. Hän karisti tuhkan kuppiin ja jäi naputtelemaan savukkeen päätä. ”Sinä olit pikkulikka.”

Mirjana sulki silmänsä ja veti henkeä. ”Kerrotko Azralle?”

”Että olet muhinoinut nationalistien kanssa?”

Se oli nieltävä. Muuhun ei ollut varaa.

”En olisi ihan uskonut sinusta”, Began sanoi. ”Jos rehellisesti sanon”, hän kallisti päätään ja tutkaili Mirjanan kasvoja katse lievästä juopumuksesta kiiltäen, ”et sinä näytä huoralta. En taida kertoa.”

Mirjana pyyhkäisi suortuvan silmiltään. Began sytytti uuden savukkeen. Mirjana katsoi häntä, kunnes savukkeesta tai jostain muualta nouseva, tihenevä usva häivytti kasvot. Hän äännähti vaisun kiitoksen ja lähti.

Hän seiso iikkunan äärellä. Iho oli vielä nihkeä, vaikka hän oli kunnolla herättyään heittänyt paidan nurkkaan. Melkein paljas keho peilautui öisiä talonvarjoja vasten läpikuultavana, vain puolittain elollisena. Unen sijasta hän muisti Miroilta livahtaneet sanat.

Nationalistien hylkäämä kylä, vain muutama vanhus, lapsi, nainen. Tiilitehtailijan talo. Adil. Juopunut sotilaskomppania. Mitä muuta?

Miro ei ollut kertonut enempää, ei suostutteleamalla, ei painostamalla.

”Mitä minulta pimitetään?” Mirjana oli kysynyt, mutta saanut vain pitkän katseen.

Minua ei pidetä täysipäisenä kohtaamaan tosiasioita. Suojellaan, tahtoa kyselemättä. Ehkä he ovat oikeassa. Vaivaisesta lehtiartikkelistakin pystyn kohtaamaan vain otsikoita: Nuori tyttö muuttaa Radovićin aseman. Ristiriidat puhuttavat.

”Sinä tiedät enemmän kuin kerrot”, hän oli väittänyt Danicalle. ”Miltä sinä yrität suojella minua?”

”Tietyt asiat täytyy käydä itse läpi.”

”Mistä riskeistä sinä puhut?”

”Hänellä on vielä sinuun valtaa. Todistuksen kuulemiseen liittyy riskejä.”

”En minä edes halua sinne!”

”Minusta tuntuu, ettei tässä ole paljon menetettävää”, Ivana oli puuttunut puheeseen, ja hänen huokauksensa oli laskeutunut heidän ylleen.

Syyttäjän avaraan toimistoon oli vielä hetki sitten vedetty viimeisiä johtoja. Olivia Reilly kytki tietokoneeseen virran ja levitti pöydälle papereitaan. Mirjana tuijotti pimeää monitoria. Vatsassa tuntui aaltoilua, vaikkei hänen tarvinnut kohdata syytettyjä eikä edes istua yleisön joukossa.

Hän on ollut täällä koko tämän ajan. Istunut vankilassa kaupungin laidalla, ulkoillut tunnin pari piikkilangoin aidatulla kentällä. Aivan kuten minä neljä vuotta sitten.

Madiha al-Talawi käväisi huoneessa. Hän kätteli Mirjanan, Ivanan ja Danican. Leaa hän pysähtyi katsomaan, silitti hiuksia ja sanoi jotain omalla kielellään. Hän vilkaisi Mirjanaa ja pudisti vaisusti hymyillen päätään. ”Hieno pikku neiti.”

Leaa varten oli järjestetty hoitaja, nuori tyttö. Naapurihuoneessa oli videot, leluja ja kirjoja. Ivana näytti tarkkailevan lapsen tunnustelemaa seurustelua Ingen kanssa, mutta Mirjana näki hänen jännittävän. Äiti kuulisi asioita, joita hänen ei pitänyt koskaan kuulla.

Monitori alkoi näyttää kuvaa salista. Huoneilma tiheni, paita takertui kiinni selkään. Salissa tehtiin valmisteluja, väki liikkui. Kun tuomarit tummissa kaavuissaan astuivat paikoilleen, toimistossa istuvat naiset nostivat kuulokkeet korvilleen. Alkupuheenvuoroja. Ante Fustar keskusteli päätuomarin kanssa jostain yksityiskohdasta.

Syytetty tuotiin sisään, todistajana todistajan paikalle. Samalle tuolille, jolla Mirjana oli syyskuussa istunut. Metrin päässä molemmin puolin seisoivat vartijat.

Mirjana ei ollut ennen nähnyt Milan Radovićia hermostuneena. Kuulokkeet tipahtivat ensi yrittämällä pöydälle. Katse siirtyi ympäri salia.

Mirjana vilkaisi äitiään. Ivana oli keskittynyt monitorikuvaan, mutta nyökkäsi hänelle nopeasti. Radović tiesi heidän seuraavan todistusta. Al-Talawi oli kertonut sen hänen asianajajalleen.

”Kirjaus voidaan aloittaa, olkaa hyvä”, tuomari sanoi. ”Hyvää päivää, herra Radović.”

”Hyvää päivää”, mies vastasi.

Monitori näytti lähikuvaa. Mirjana ei muistanut todistajana seuranneensa monitorikuvaa lainkaan. Nyt, kun hän istui kaksi kerrosta istuntosalin yläpuolella, hän näki kaiken lähempää.

”Kertokaa ensimmäiseksi, kuuletteko puheeni sellaisella kielellä, jota ymmärrätte?”

”Kyllä kuulen.”

Todistaja vannoi valan. Puolustusasianajaja pyysi häntä kertomaan henkilötietonsa.

”Minkä ikäinen olette nyt?”

”Kolmekymmentäyksi vuotta.”

”Kertokaa lyhyesti, millainen olitte kouluiässä.”

”Olin ihan tavallinen, vauhdikas poika. Kavereiden kanssa pelailtiin jalkapalloa ja tehtiin kolttosia. Koulu meni aika hyvin. Harrastin yleisurheilua.”

”Jouduitteko koskaan minkäänlaisiin hankaluuksiin?”

”En oikeastaan. Joskus jouduin tappeluihin, mutta ei niistä mitään isompia hankaluuksia tullut.”

”Millaisessa perheessä kasvoitte?”

”Äiti oli kotona, isä rakennusinsinööri. Minulla oli kaksi vanhempaa veljeä. Toinen kuoli sodassa.”

”Mikä on ammattinne?”

”Elektroniikan insinööri. Ennen sotaa suunnittelin sähkölaitokselle digitaalista ohjausjärjestelmää.”

”Milloin menitte naimisiin?”

”Kolme vuotta ennen itsenäisyysjulistusta. Olimme juuri rakentaneet oman talon, kun sota alkoi. Vaimoni matkusti sukulaistensa luo, kun minä jouduin rintamalle.”

”Mitä teitte sodan alkuvaiheissa?”

”Ensin taistelin rintamalla kansanarmeijan riveissä. Aika pian sain siirron eräälle kasarmille ja sitten sieltä Srednicaan. Minua tarvittiin viestintäyhteyksien ylläpitoon.”

”Oliko teillä Srednicassa tuttuja?”

”Eversti Branislav Duljaj oli isäni vanha tuttu, mutta välit olivat viilenneet. Hän olisi mieluummin ottanut sinne jonkun muun.”

”Millaista työnne kasarmilla oli?”

”Vastasin varsinaisen työni ohella myös asevarikosta ja jonkin verran koulutuksesta. Päivät venyivät pitkiksi, joskus yöhön asti.”

”Missä vaiheessa teille selvisi, että kasarmilla pidettiin vankeja?”

”Heti alussa näin pihalla verkkoaidan takana naisia ja kysyin, mitä he siellä tekivät. Joku kertoi heidän työskentelevän pyykkituovassa. Totuuden kuulin vasta vähän myöhemmin.”

”Millaisen totuuden?”

”Kapteeni Santić kertoi, että he olivat sotilaille hankittuja huoria, vihollisen naisia. En käsittänyt vielä silloin, miten heitä kohdeltiin.”

”Miten se selvisi teille?”

”Kuulin miesten juttuja. He kerskailivat ja houkuttelivat minua kokeilemaan. Kävin siellä katsomassa. Naiset olivat kalpeita... eivät hymyilleet tai yrittäneet mitenkään miellyttää sotilaita.”

”Mitä päättelitte siitä?”

”Että he kärsivät. Että miesten kerskailu oli ollut totta. En halunnut enää käydä siellä.”

”Kävitte kuitenkin?”

”Minulla oli riitaa everstin kanssa. Hän vaati minua hakemaan naisia. Tottelin hänen käskyään.”

”Milloin se tapahtui?”

”Toukokuun lopussa.”

”Menitte everstin käskystä Naistentaloon ja haitte sieltä naisen?”

”Niin.”

”Sanotteko listalta hänen numeronsa?”

”65.”

”Miksi haitte juuri hänet?”

”Seurasin toista sotilasta ja hän sattui avaamaan juuri sen huoneen oven. Tämä tyttö oli... seiso siellä. Hän oli nuori ja kaunis. Kuka tahansa olisi valinnut hänet.”

”65 sanoo, että te veitte hänet sotilaiden kahvihuoneeseen ja raiskasitte hänet. Mitä sanotte siitä?”

”Tein mitä eversti käski.”

”Mitä teille selvisi jälkeinpäin?”

”Että hän oli nuorempi kuin luulin. Ja ettei hän ollut... ettei hän tiennyt mistään mitään.”

”Mitä ajattelit silloin?”

”Kun tajusin kunnolla koko tilanteen... järkytyin. Yritin selvittää itselleni, miten se oikein oli päässyt tapahtumaan. Syytin everstiä. Mutta minä sen olin tehnyt.”

”Ette ollut tiennyt hänen ikäänsä?”

”Miten olisin voinut tietää? Ei hän puhunut minulle mitään. En voinut kuvitella, että siellä kaiken keskellä kuljeskeli yksi lapsukainen. En minä tiennyt, että hän oli juuri tullut.”

”Millaisia tunteita tyttö teissä herätti?”

”Heti silloinko? Yritin jotenkin pyytää anteeksi, mutta sekin tuntui hullulta. Vein hänet takaisin huoneeseensa.”

”Kaduttiko tapahtuma teitä?”

”Kadutti, aika helvetisti. Jollen olisi juuri riidellyt everstin kanssa, olisin mennyt saman tien vaatimaan, että hänet pitää lähettää pois. Mutta se ei ollut mahdollista. Olin everstille raivoissani.”

”65 kertoo saaneensa olla rauhassa sotilailta viikkokausia. Mistä siinä oli kyse?”

”Ilmoitin miehille, että olin varannut hänet itselleni. En tietenkään olisi saanut tehdä sellaista. Se kantautui everstin korviin. Pienen... keskustelun jälkeen eversti sitten antoi hänet minun käyttööni. Hän ei itse todellakaan helpottanut tilannettaan siellä. Hän juoksi ohuessa mekossaan ympäri pihaa ja sai koko komppanian kuolaamaan.”

”Palaamme tuonnempana tarkemmin everstin kanssa käymäänne keskusteluun. Aloitte sen jälkeen hakea muita naisia?”

”Eversti vaati sitä.”

”Mitä teitte näiden naisten kanssa?”

Radović yskäisi ja kohensi asentoaan. ”Puhelimme jotain. Usein se ei johtanut sen kummempaan. En pakottanut heitä mihinkään, mutta joku suostui aika helposti. He surivat oloaan. Sitä oli raskasta kuunnella.”

”Kielsittekö naisia kertomasta toisille jotain?”

”Kielsin. Että en ollut raiskannut heitä. Heillä ei tietenkään ollut mitään sitä vastaan.”

”Millaiseksi asemanne naisten keskuudessa muodostui?”

”Monet kuvittelivat, että voisin auttaa heidät sieltä pois. Ei minulla ollut siihen mitään mahdollisuutta. Se oli rankkaa. Hain heitä vain sen verran kuin oli pakko.”

”Oliko 65 ainoa, joka ei tullut mukaanne vapaaehtoisesti?”

”Oli.”

”Miksi haitte tyttöä, vaikkei hän ilmeisestikään halunnut sitä?”

”Eversti painosti minua.”

”Sujuiko toinen kerta suunnitelmienne mukaan?”

”Ei todellakaan. Se taisi olla toivotonta alusta alkaen. Hän karkasi rappusiin, ja kun vihdoinkin pääsimme työhuoneeseen, hän oli aivan mahdoton. Hän oli täynnä uhmaa ja – aivan eri tyttö kuin ensimmäisellä kerralla. Olin ajatellut jutella hänen kanssaan, mutta siihen ei tullut mitään mahdollisuutta. Hän oli

hankala, ja sitten meni puremaan minua. Olin jo muutenkin kyllästynyt suostutteluun, mutta se purema sai minut raivostumaan. Se sotki kaiken.”

Mirjana unohti paikan. Matala selostus toi esiin yksityiskohdat. Verestä märkä hiha. Lukittu ovi. Kulunut, likainen matto. Hän halusi rakastella. Hankala ja typerä tyttö. Minun oma syyni. Matonreunaan kouristuneet sormet, jotka olisi sittenkin pitänyt yksi kerrallaan irrottaa ja antaa hänen tehdä toisin. Minun syyni.

Mirjana vilkaisi Ivanaa, mutta tämä ei tiennyt. Äiti ei tiennyt, mitä siellä tapahtui.

Fustar laittoi piirtoheittimelle valokuvan. Siinä näkyi käsivarsi ja siivu karvaista rintaa. Olkavarren keskipaikkeilla erottui melkein pyöreä, vaaleanpunertava jälki.

”Tämä on kuukauden vanha kuva Milan Radovićin käsivarresta”, Fustar sanoi. ”Kerrotteko, miten tuo arpi on syntynyt?”

”Se on 65:n purema”, Radović sanoi. ”Se tulehtui ja jouduin hakemaan lääkärin kaapista salvoja. En kehdannut kertoa kellekään, että minua oli purtu.”

”Millaisia tunteita teillä oli tuon tapauksen jälkeen?”

”Pidin hänen käytöstään typeränä, koska hän aiheutti sillä itselleen suuria vaikeuksia. Mutta... hänen näkökulmastaan minä olin tietenkin tehnyt väärin. Olin itselleni vihainen, että olin onnistunut sotkeutumaan niin saastaiseen touhuun.

”Sujuiko kolmas kerta paremmin?”

”Jos niin voi sanoa. Ainakin sain hänet puhumaan. Sitten hän hermostui ja jouduin rauhoittelemaan häntä. En minä halunnut häntä satuttaa.”

Mirjanasta tuntui oudon kylmänä, että mies aidosti kuvasi omaa todellisuuttaan, jossa hän oli ollut jonkinlainen väistämätön kohde. Mies jaksoi toistaa, että hänen oli pakko. Hän oli vahva ja jokseenkin määräysvaltainen mies, mutta hänen oli pakko.

”Elokuussa teidän poissa ollessanne reserviläissotilas mitä todennäköisimmin raiskasi 65:n rappusissa. Mitä ajattelitte siitä?”

”Raivostuin, tietenkin.”

”Mikä siinä teitä raivostutti? Sekö, että käskyänne oli uhmattu?”

”Sekin. Mutta hän oli kaameassa kunnossa.”

”Mitä teitte, kun tavoititte sotilaan?”

”Vedin turpiin. Ja käskin painua helvettiin sieltä kasarmilta, koko joukkion. Se oli pelkkää rosvojoukkoa. Santić kiehui seuraavana päivänä, kun olin ajanut ne pois. En tiedä, mihin hän niitä tarvitsi.”

”65 sanoo teidän olleen sadonkorjuujuhlan iltana pahantuulinen. Kertoisitteko, mistä se johtui?”

”Olin väsynyt. Jouduin tekemään paljon minulle kuulumattomia töitä, ja silloin tällöin tuli matkoja. Jossain oli yhteydet poikki ja niitä piti käydä selvittelemässä. Tulin matkalta suoraan pihalle seuraamaan sitä menoa. 65 piti rohkeaa peliä sotilaiden kanssa. Ehkä hän otti mallia siitä toisesta työstä. Olin varma, että se voi päättyä vain hullusti. Olisi pitänyt viedä hänet suoraan sisään sieltä, mutta painelin lopulta töihin. Päätin, että antaa kaiken tapahtua, itse hän sitä kerjasi. Sitten Petrović tuli hakemaan minua.”

”65 kertoo pian sadonkorjuujuhlan jälkeen karanneensa Jovan Petrovićin kanssa. Mitä ajattelitte siitä?”

”Se tuntui aika epätoivoiselta, mutta toivoin heidän onnistuvan. Jos olisin voinut, olisin järjestänyt sen itse.”

”Miten 65 onnistuttiin löytämään sieltä louhikosta?”

”Petrović neuvoi minulle reitin. Hän... niin, hän ei suostunut kertomaan sitä kellekään muulle. Eikä olisi kertonut minullekaan, ellei 65 olisi ollut niin pahasti loukkaantunut.”

”Mitä Petrovićille tapahtui?”

”Hänet lähetettiin vankileirille.”

”Ja 65 pääsi sairaalaan kipsattavaksi?”

”Se ei ollut niin yksinkertaista. Eversti olisi voinut ammuttaa hänet. Meillä oli kova väantö siitä, mitä hänelle tehtäisiin. Lääkäri ja ne koirapartion pojat olivat mukanani ja puhuivat hänen puolestaan. Eversti oli aika arvaamaton, mutta saimme aikaan jonkinlaisen ratkaisun. Jalka kipsattiin ja hänet pantiin selliin.”

”Sinä aikana saitte siirron muualle?”

”Kasarmilla oli aika tulehtunut tilanne, ja minua tarvittiin eräässä etelän tukikohdassa. Minun piti kyllä palata sieltä, mutta jäin vangiksi.”

”Miten kauan olitte vankina?”

”Puoli vuotta. Vapauduin vankienvaihtona.”

”Miten teitä kohdeltiin vankeusaikanaanne?”

”Samalla tavalla kuin muita – huonoa ruokaa, nöyryyttämistä. Pelkäsin koko ajan paljastuvani. Kerroin toimineeni asevarikon päällikkönä. Jos he olisivat keksineet saaneensa viestintämiehen, minua olisi kovisteltu lujaa.”

”Entä sitten? Palasitteko Srednicään?”

”En. Mutta kun otin sinne yhteyttä, sain kuulla, että 65 oli saatettu äitinsä kanssa rajalle. Sitä ei kerrottu, että hän odotti lasta.”

Fustar nyökytteli hetken, kuin hänen olisi tehnyt mieli vielä kysyä jotain. Hän kuitenkin ehdotti tuomarille, että olisi sopiva hetki pitää tauko.

Mirjana pudotti kuulokkeet pöydälle ja nousi. Hän haki lasillisen vettä ja yritti niellä. Ivana näytti epätietoiselta.

Mirjana kolautti lasin pöytään. ”Minä en pidä tästä. Olenko aivan väärässä, kun en havainnut minkäänlaista selitystä? Kaikki vika oli minussa.”

”He haluavat antaa sellaisen kuvan. Todistus on suunniteltu tarkkaan etukäteen”, Danica sanoi. ”He sivuuttivat monta tärkeää seikkaa, koska hänen olisi vaikea selittää niitä parhain päin.”

”Hän syyttää everstiä. He varmaan syyttelevät kaikesta toisiaan. Hän valehtelee. Hän itse halusi hakea minua, kyllä minäkin sen verran tajusin. Hänen on helppo valehdella, kun on vain hänen sanansa minun sanaani vastaan. Kuka uskoisi neljätoistavuotiaan tajunneen jotain?”

Radović tuijotti synkkänä pöytänsä. Mirjana ei ollut aivan varma, silmäilivätkö vartijat häntä aiempaa valppaampina. Hän kiskaisi solmiota löyhemmälle ja asettui odottamaan. Fustar selaili verkkaisesti papereitaan, pyyhkäisi pienellä liinalla nenäanalustaansa, rykäisi ja viimein osoitti todistajalleen kysymyksen.

”Kertokaa, millaiset komentosuhteet Srednican kasarmilla vallitsivat.”

”Eversti Duljaj oli päällikkö, sitten oli kapteeni Santić, minä ja aliluutnantti Misić.

”Minkä verran siellä oli miehistöä?”

”Vakituisia alle kaksisataa.”

”Päällystöön nähden aika vähän?”

”Siellä oli laajan alueen viestikeskus ja asevarikko, ja se sijaitsi strategisesti keskeisellä paikalla. Osa miehistöstä oli päteviä asiantuntijoita. Se oli tärkeä koulutusyksikkö.”

”Minkä verran teillä itsellänne oli vaikutusvaltaa?”

”Voin antaa miehistölle määräyksiä, mutten sellaisia, jotka olivat ristiriidassa ylempien määräysten kanssa. Vaikutusvaltaani lisäsi se, että viestintäjärjestelmä oli minun hallussani. Se antoi hiukan pelivaraa.”

”Mitä tarkoittatte?”

”Eversti ja kapteeni antoivat minulle tehtäviä, jotka olisivat kuuluneet muille – joko heille itselleen tai alemmalle päällystölle. He suoraan sanottuna kusettivat minua. Vaihtelin salasanoja ja tein järjestelmiin pieniä muutoksia.”

”Miksi?”

”Meillä oli niin huonot välit, että pelkäsin joskus oman turvallisuuteni puolesta. Kannoin aina asetta mukanani. Varsinkin Santić uhkaili. Hän yritti aika tosissaan hankkia tilalleni toista miestä. Niin kauan kuin järjestelmä oli minun hallussani, he eivät mahtaneet minulle mitään. Mutta se tietenkin lisäsi heidän vihaansa.”

”Miksi he vihasivat teitä?”

Radović tuijotti syytettyjä. ”Duljaj oli joskus ollut isäni tuttu. Kun olin vielä ala-asteella, heidän välilleen tuli rakennusurakoista riita. Kyse oli isoista rahoista. Duljaj joutui kai oikeuteenkin, mutta häntä ei tuomittu. Olin alusta asti hänen hampaissaan.”

”Miten se ilmeni?”

”Hän teetti minulla valtavasti töitä, ja yleensä likaisimmasta päästä. Hän puhui minusta halveksivasti alaisteni kuullen. Hän halusi sotkea minut kaikkeen mahdolliseen. Hän määräsi minut ampumaan haavoittuneen vihollissotilaan, mutten suostunut. Hän ampui miehen itse eikä ole sen jälkeen ollut minuun kovin tyytyväinen.”

Monitori näytti kuvaa everstistä, joka oli syventynyt tekemään muistiinpanoja. Kapteenin Mirjana oli kauan sitten määritellyt puhdasveriseksi sadistiksi, mutta eversti oli ollut näkymätön ja merkityksetön hahmo, jyhkeä ja ilmeetön sotakoneen ratas, jolla ei ollut suurtakaan osaa hänen henkilökohtaisessa tragediassaan. Nyt Radović puhui kuin tuolla hahmolla olisi ollut jotain merkitystä.

”Miten kuvailisitte kapteeni Santićia?” Fustar jatkoi.

”Hän oli ilkeä sekä sotilaille että vangeille. En ymmärrä, millä keinolla hän oli päässyt sellaiseen asemaan. Hän nautti vallastaan ja käytti mielikuvitustaan kaikkeen muuhun paitsi varsinaisiin töihinsä. Niitä hän sälytti minulle. Hän painosti minua naisten kimppuun. Todennäköisesti hän oli syynä siihen, että everstikin alkoi painostaa.”

”Miksi heille oli tärkeää, että tekin käytitte naisia hyväksenne?”

”Ehkä he pelkäsivät jotain tällaista – että siitä voisi joskus joutua vastuuseen. Oli tärkeää, että kaikki olivat samassa veneessä, samassa saatanan suossa.”

”Entä eversti? Hakiko hän naisia?”

”Ei. Hän piti sormensa erossa, määräsi vain toisia. Hänestä puhuttiin monenlaista.”

”Millä keinoin eversti lopulta sai teidät painostettua hakemaan naisia?”

”Hän uhkasi minua: ’Jollet jumalauta nussi jotain huoraa sieltä, lähetän sinut maanantain kuljetuksen mukana kaivamaan hautoja.’”

”Minne?”

”Hän tarkoitti lännessä sijaitsevaa pidätyskeskusta, jossa oli satoja sotavankeja. Olin käynyt siellä pari kertaa. Otin uhkauksen tosissani.”

Salissa oli hiljaista. Radović näytti tuijottavan Duljajta.

”Lähdin sieltä ovet paukkuen ja harpoin yhden sotilaan perässä suoraan Naistentaloon. Olin raivoissani. Silloin hain 65:n. Pelastin oman nahkani.”

”Sanoitte, että kaduitte tekoanne. Mikä saattoi saada teidät muutaman viikon kuluttua tekemään sen uudelleen?”

Radović nojautui kyynärpäihinsä. Hän valikoi sanojaan pitkään.

”Everstille valitettiin siitä, että olin ominut talon kauneimman tytön omaan käyttööni. Hän puhutteli minua taas. Kun kerroin työstä, hän naureskeli, että olin päässyt hyvälle apajalle. Pyysin häntä päästämään tytön vapaaksi tai edes siirtämään hänet vaatehuoltoon. Se oli virhe. Eversti oli terävä mies. Siitä hetkestä alkaen... hän kiristi minua. Hän oli varmasti pitänyt minua niskuroivana ja koppavana kukonpoikana, ja keksi viimein keinon nöyryyttää minut.”

Radović puhui suoraan tuomareille.

”Duljaj sanoi: ’Saat naida häntä. Saat sen pikkupimun itsellesi, mutta sinun on pantava hänet paksuksi.’ En ensin tajunnut mitä hän tarkoitti... Hän antoi aikaa kesän loppuun.”

Ivana äännähti jotain, mutta Mirjanan korvissa kaikuivat miehen sanat. Hän kuuli ne hidastettuina, uudelleen ja uudelleen.

Mies tuijotti tuomareita kulmiensa alta.

”Eversti sanoi, että jollei 65 olisi syksyllä raskaana, hänet annettaisiin muille miehille. Yleiseen käyttöön... En ollut osannut kuvitella hänestä mitään niin sairasta. Sanoin, ettei hän voi vaatia sellaista. Etten halua naida tyttöä, eikä hänellä edes ole vielä kuukautisia.”

”Mitä eversti siihen sanoi?”

”Hän nauroi. Hän sanoi, että siinähan on minulle haastetta koko kesäksi. Kaiken lisäksi hän vaati minua hakemaan muitakin naisia. Hän sanoi minun vielä saavan aikaan liudan komeita lapsia.”

Radović oli niin täynnä loukkaantunutta vihaa, että Mirjana uskoi hänen nousevan tuolistaan kuristamaan everstin siihen paikkaan. Vartijoiden hahmot liikahtelivat.

”Mietin päiviä... viikkoja”, Radović jatkoi alistuneena, ”mutten keksinyt siitä mitään ulospääsyä. Eversti oli parissa minuutissa kehitellyt aukottoman suunnitelman. Hän sai minut pihteihinsä. En voinut muuta. Minun oli haettava

se tyttö uudelleen. Pystyin suojelemaan häntä toisilta sotilailta, mutten itseltäni.”

”Ettekö olisi päässyt helpommalla, jos olisitte unohtanut koko tytön?”

”Tietenkin yritin unohtaa. Yritin ajatella, että siellä on talo täynnä kovia kohtaloita, joihin en pysty vaikuttamaan. Mutta eversti työnsi kaiken vastuun hänestä minulle. Minulla oli mahdollisuus edes yrittää suojella häntä.

”Suojella miltä, tarkkaan ottaen?”

”Kaikki siellä himoitsivat häntä. Sain jatkuvasti kuulla vittuilua. Minulta kyseltiin... kaikenlaista. Hän ei olisi kestänyt niiden käsittelyä. Santić oli pahin. Hän ei voinut kumota everstin päätöstä, mutta hän laski päiviä siihen, että pääsisi tyttöön käsiksi. Hän tarjoutui tekemään töitäni – jotka alun perin olivat hänelle kuuluneetkin. Hän ehdotteli tilalle suosikkinaisiaan. Jossain vaiheessa hän oli valmis vaihtamaan tyttöön autonsakin.”

Radović painoi otsan käsiinsä. Mirjana tuijotti monitorikuvaa, hiusten läpi tunkevia sormia. Toimistossa oli yhtä hiljaista kuin salissa.

Oliko kaikki minun syytäni? Joutuuko hän vankilaan minun takiani? En minä halunnut häneltä mitään.

Fustar silmäili päämiestään ja jatkoi: ”Miltä teistä tuntui syyskuussa seurata hänen todistuksensa?”

”Se oli kovaa kuultavaa. Minun on vaikea tunnistaa itseäni siitä. Hän on ymmärtänyt kaiken aivan väärin.”

Sade oli melkein huomaamatonta tihkua, joka laskeutui kevyenä, ihoon imeytyvänä kosteutena. Mirjana ei tiennyt, minne olisi suunnistanut. Tärkeintä oli liike. Kaupat olivat vielä auki ja kaduilla pujotteli kiireisiä kaupunkilaisia, joiden kanssa hänellä ei ollut mitään yhteistä.

Kaiken läpi hän näki elämänsä sotkeneen rikollisen kasvot, ja niillä oli hänelle tuntematon ilme. Radović oli näyttäytynyt jonkinlaisena uhrina hänkin, kieron ja sairaan juonittelun uhrina. Mutta hän ei ollut selittänyt kaikkea.

Eikä Mirjana pystynyt näkemään everstiä Radovićin kuvaamassa roolissa. Hän ei ollut havainnut everstissä mitään pahuuteen viittaavaa. Radovićilla oli ollut kuukausia aikaa kehitellä juonia nahkansa pelastamiseksi. Hän oli yhdessä asianajajansa kanssa suunnitellut tarinan, jossa oli vain hänen sanansa everstin sanaa vastaan, tai hänen sanansa Mirjanan sanaa vastaan. Ei koskaan todistajia.

Milan Radović valehtelee nahkansa pelastamiseksi. Kuinka vähällä olin uskoa. Kuin äiti. Niin helposti se tapahtuu. Mutta tiedän enemmän ja osaan varoa. Sellaista todistusaineistoa ei tule, mikä saisi minut uskomaan.

”Ei se mies pääse helpolla. Al-Talawi on taitava”, Danica sanoi.

Mirjana oli palannut hotelliin kengät kurassa ja hiukset päähän liimaantuneina. Hän oli käynyt suihkulähteellä. Sammutettuna se oli näyttänyt terävsärmäiseltä ja paljaalta. Kesällä veden alla pohjan laatoitus oli elänyt ja väreillyt, nyt kaikki oli kylmää ja jähmettynyttä.

Ivana oli hiljainen. Niin hiljainen, että Mirjanan katse silloin tällöin hakeutui hänen verhoutuneille kasvoilleen.

”Hän lähetti meidän huoneeseemme sotilaan, nuoren pojan”, Ivana sanoi. Hänen äänensä oli ohut, kuin kurkkuun olisi takertunut kivulias tulehdus. ”Sadonkorjuujuhlan yönä meidän huoneeseemme tuli sotilas. Emme pystyneet nukkumaan, odotimme metelin rauhoittumista. Olin illan mittaan kysellyt sinusta, mutta kukaan ei auttanut. Sotilas avasi koputtamatta oven ja kysyi, kuka meistä on Bajramović. Nousin pelästyneenä istumaan. Luulin, että sinulle oli tapahtunut jotain, mutta hän sanoi vain, että sinä olet Radovićin luona nukkumassa.”

”Hän tuli kertomaan sinulle tuon?” Danica kysyi.

”Radović oli lähettänyt hänet.”

Mirjana seiso iikkunan luona ja tarkkaili, miten naiset katselivat toisiaan.

”Miksei hän kertonut sitä tuolla salissa?” Danica ihmetteli.

”Ehkä hän on unohtanut sen.”

”Mitä sinä silloin ajattelit siitä? Että Mirjana oli siellä nukkumassa?”

”Sellaisena yönä se tuntui pelkästään helpottavalta.”

”Te olette hulluja, molemmat!” Mirjana sieppasi kenkensä ja löi oven kiinni.

Istuntosali näkyi ruudussa säistä riippumattoman kirkkaana. Vaikkei se ehkä ollut suunniteltua, ikkunattomuus sopi ihmiselämän nurjimpien puolien tarkasteluun. Suljettu tila piti saastuneen ilman rajatulla alueella ja salli muun maailman jatkaa askarointiaan.

”Hyvää huomenta, herra Radović”, al-Talawi aloitti ristikuulustelun ryhdikkäänä ja tehokkaana, juuri tähän tilaisuuteen latautuneena. Voimakas ehostus korosti hänen katseensa läpitunkevuutta.

”Hyvää huomenta”, Radović vastasi.

”Olemme eilen saaneet kuulla teidän versionne Srednican kasarmilla tapahtuneesta, naisvankeihin kohdistuneesta väkivallasta liittyen erityisesti tyttöön, jota käsittelemme tunnuksella 65, ja joka oli tapahtumien aikaan neljätoistavuotias.”

”Kyllä.”

”Miten on mahdollista, ettette heti alussa huomannut hänen olevan vielä lapsi?”

Mies liikahti taaksepäin. ”Jos... jos olisinkin silloin pystynyt jonkinlaiseen harkintaan, en olisi silti osannut sitä arvioida. Eikä siellä pitänyt olla lapsia.”

”Mikä sai teidät sitten jälkeensä kysymään sitä?”

”En osaa sanoa.”

”Huomasitteko, että hän pelkäsi?”

”En minä siinä tilanteessa paljon mitään huomannut. Ja varmasti kaikki naiset pelkäsivät. Minun ei ollut tarkoitus vahingoittaa häntä.”

”Hän sanoo huutaneensa kivusta. Ettekö huomannut sitäkään?”

”En muista sellaista.”

”Olitteko vihainen, koska hän tappeli vastaan?”

”Jos olin vihainen, niin se johtui everstistä.”

”Toisella kerralla haitte hänet kasarmin pihalta äitinsä luota. Huomasitteko silloin, että häntä pelotti?”

”Huomasin.”

”Mitä arvelitte äidin ajattelevan?”

”Siinä vaiheessa hän varmasti tiesi, että olin kieltänyt muita sotilaita hakemasta hänen tyttärtään.”

”Mitä ajattelitte, kun 65 juoksi teiltä karkuun?”

”Siinä ei ollut mitään järkeä.”

”Sanoitte, että hän oli sillä kertaa uhmakas ja hankala. Mietittekö, mistä se saattoi johtua?”

”En tiedä, mitä hän luuli sillä saavuttavansa. Se oli minullekin uusi tilanne.”

”Hän puri teitä käsivarteen. Miten on mahdollista, että pystyitte kivustanne huolimatta raiskaamaan hänet?”

”Ei se kipu ollut mitenkään sietämätön, se paheni vasta illan mittaan.”

”Kuinka tavallista teille on raivostua niin silmittömästi, että harkintakykynne pettää?”

Fustar pyysi puheenvuoron. ”On tarkoitus puhua vain kasarmin tapahtumista.”

”Mielestäni on tärkeää tietää, onko syytetyllä taipumusta olla yleisemminkin vaaraksi toisille”, al-Talawi perusteli.

”Syytetty vastatkoon”, tuomari murahti.

”Suutun kyllä helposti, mutten minä ihmisten kimppuun käy”, Radović sanoi. ”En minä ketään ole pahoinpidellyt, en ennen sotaa enkä sen jälkeen. Kasarmilla olin helvetillisen paineen alla.”

”Toivoisin todistajan käyttävän asiallista kieltä”, al-Talawi sanoi, ja tuomari nyökkäsi. ”Tiedätekö, millaisessa fyysisessä ja psyykkisessä tilassa 65 oli tekojenne jälkeen?”

”Nyt tiedän. En osannut mitenkään kuvitella sitä niin pahaksi.”

”Kerroitte tuossa aikaisemmin, että eversti kiristi teitä saattamaan 65:n raskaaksi. Kuuluiko sopimukseen, että teidän oli hyökättävä väkivaltaisesti hänen kimppuunsa?”

”Minä en ollut väkivaltainen.”

”Voisiko sanoa, että tilanteet riistäytyivät teidän hallinnastanne?”

”Ei minusta.”

”Miten te pystyitte jatkamaan tekojanne hänen kärsimyksistään välittämättä?”

”Kyllä minä välitin. Ei ollut mitenkään sanottua, että pystyin jatkamaan.”

”Entä jollette olisi pystynyt? Mitä hänelle sitten olisi tapahtunut?”

”Joku muu olisi saanut tehdä sen.” Radović huomasi pitkät katseet ympärillään ja ojentautui hieman. ”Olisiko siinä sitten ollut vaihtoehtoja? Monia miehiä se touhu ei miellyttänyt ollenkaan, mutta he tekivät sitä jonkinlaisesta velvollisuudesta. Toiset painostivat. Joillain oli kova tarve näyttää, tai ehkä he pelkäsivät joutuvansa pilkatuksi. Siellä leimattiin homoiksi niitä, jotka välttelivät naisia, ja heitä simputettiin armotta. Eivät he kaikki kohdelleet naisia huonosti.”

”Sadonkorjuujuhlan iltana teidän työhuoneessanne 65 pelästyi teitä niin paljon, että virtsasi lattialle. Mitä te olitte juuri sillä hetkellä aikeissa tehdä?”

Syytetty vaihtoi asentoa. ”Olin aikeissa istuttaa hänet alas kuulemaan järkipuhetta. Hän pelästyi, kun heitin vyön pöydälle. Olin oppinut aseensa kanssa varovaiseksi.”

”Te käskitte hänen riisua.”

”En käsenyt. Mekko putosi hänen yltään, koska se oli revennyt.”

”Te aioitte vihapäissänne raiskata hänet.”

”En aikonut. Saatoin vähän pelotella häntä, mutta... en minä sellainen roisto ole kuin te luulette.”

”Miten te saatoitte sellaisen jälkeen vielä aamulla raiskata hänet?”

Radović kouraisi sormensa hiusten läpi. ”Se oli vaikea tilanne. Oli jo syyskuu, ja everstin antama aika oli lopussa. Olin laskenut, että se oli... sopiva ajankohta. Minun oli pakko yrittää.”

”Yrittää mitä?”

”Että hän tulisi raskaaksi.”

Kuulustelu näytti vievän miehen voimia, painavan häntä matalammaksi. Hän jaksoi vaivoin katsoa syyttäjää.

”Miten te arvelitte 65:n selviytyvän teidän lapsenne kanssa? Ajattelitteko koskaan, kuinka suuresta asiasta oli kyse?”

”En ajatellut sitä niin pitkälle. Olisin varmaan saanut everstin suostuteltua... tai painostettua päästämään hänet ajoissa pois.”

”Mitä tarkoittatte?”

”Että sen olisi voinut vielä keskeyttää.”

Al-Talawin katse pysähtyi, kuin hän olisi juuri sillä hetkellä muistanut Mirjanan istuvan kuuntelemassa. Mutta Mirjana kesti. Mitä ahtaammalle al-Talawi sai miehen ajettua, sitä enemmän hän huomasi kestävänsä.

”Miksi te ette auttanut häntä karkaamaan kasarmilta”, al-Talawi jatkoi, ”tai – jos teillä itsellännekin oli siellä vaikeaa – lähtenyt hänen mukanaan?”

”Se olisi ollut liian vaarallista.”

”Myönnätekö, että hänen pahoinpitelynsä oli teille helpoin tapa järjestää hänen asiansa?”

Mies tuijotti syyttäjää hiukan epätietoisena. Hän vilkaisi asianajajaansa.

”Pitääkö se paikkansa?” al-Talawi kysyi.

”En voi kieltääkään.”

”Ette ollut valmis ottamaan hänen vuokseen riskejä.”

”En ollut.”

”Hänen seuransa viihdytti teitä.”

”Tavallaan, kyllä.”

”Hänen alistamisensa tuotti teille huvia.”

”Minä en alistanut häntä.”

”Te nautitte seksistä hänen kanssaan.”

”Tuohon en vastaa.”

”Ajattelitteko voivanne joskus joutua teoistanne vastuuseen?”

”Se tuntui erittäin epätodennäköiseltä.”

”Jos oletamme, että eversti tosiaan painosti teitä niin kuin olette kuvaillut, miksette puhunut siitä tytölle?”

Radović liikahti hiukan taaksepäin. ”Mitä hyötyä siitä olisi ollut?”

”Mitä te nyt jälkeinpäin ajattelette ratkaisuihistanne?”

”Tein virheitä, mutta... hän ilmeisesti elää aika normaalia elämää. Olemme molemmat hengissä. Asiat voisivat olla huonomminkin.”

”Minulla ei ole enempää kysyttävää.”

Al-Talawi ryhtyi järjestelemään papereitaan. Radović tuijotti pöytänsä. Häneltä otettiin kuulokkeet ja häntä alettiin saattaa ulos salista. Kaksi vartijaa sinisessä paidassa ja pistooli vyössä.

Mirjana keskittyi katsomaan ravintolan ikkunasta ulos. Hän yritti pitää kätet ja jalat paikoillaan ja näyttää muutenkin normaalilta.

”Sinä tarvitset lääkettä”, Danica sanoi.

Mirjana käänsi katseensa. Danicaa oli katsottava silmiin, niin hän ei olisi huolissaan. Mirjana ei halunnut lääkettä, joten kaikkia täytyi katsoa silmiin.

”Sinä et voi tavata häntä nyt”, Danica jatkoi.

”Milloin sitten?”

Ivana söi vaiti. Lyhytkin katse tyttäreeseen sai kyyneleet valumaan. Danica näytti huolestuneelta.

”Tapaaminen vain pahentaisi asioita”, Danica sanoi.

”Mikään ei voi mennä pahemmaksi.”

Danica pudisti päätään. ”Minä voin näyttää Lean hänelle. Minä ja Inge.”

”Ei.”

”Et voi tehdä sitä, Mirjana.”

Köynnökset kiemurtelivat käytävämatoissa. Seinien puulistat rajasivat taulut omiin lokeroihinsa. Valokuvataidetta: Sininen polkupyörä punaista ovea vasten. Ruukullinen kukkia ränsistyneellä ikkunalaudalla. Kaikkiaan kolmekymmentäkaksi kuvaa lasikehyksissä. Yövalaistuksessa niistä löytyi enemmän sävyjä ja yksityiskohtia.

Mirjana poikkesi ravintolaan. Pimeimpään aikaan siellä ei ollut ollut ketään, mutta nyt siivooja imuroi tilan takaosaa. Yksinäinen mies poltti tupakkaa. Mirjana asettui ikkunan viereen ja katseli miestä. Sivuilta harmaantuneet hiukset, valkoinen parransänki. Miehen käsi täräsi hiukan. Tuhkaa leijaili valkoiselle liinalle.

Rinnassa oli vapina, joka hellitti vain lyhyiksi hetkiksi, kun hän havainnoi jotain uutta. Hän takertui jokaiseen mahdollisuuteen saada rinnassa väreilevään levottomuuteen tauko. Seuraavaksi hän menisi juttelemaan siivoojalle. Tai siirtyisi miehen pöytään. Aina voisi pyytää savukkeen.

Ravintolan vierestä pääsi ylelliseen naistenhuoneeseen. Seinät olivat vaaleanruskeat ja pehmustetut. Hän nojasi seinään koko kehollaan. Kun nosti kätet sivuille, vastapäisessä peilissä seisojaisi naispuolinen ristiinnaulittu, hiukset hajallaan. Häntä hymyilytti.

Pillastuneet sydämenlyönnit sai yleensä asettumaan, kun hengitti syvään ja rauhallisesti. Hän oli hengittänyt syvään ja rauhallisesti koko yön. Hän oli hengittänyt niin rauhallisesti, että silmissä musteni.

”Jollet sinä soita, minä soitan itse.” Hän oli tehnyt päätöksensä.

Ivana istui kalpeana nojatuolissa Lea sylissään. Danica puristi huulensa kiinni ja alkoi etsiä numeroa käsilaukustaan. Hän sopi tapaamisen kuudeksi. Sitten hän soitti toisen puhelun. Neline sai järjestää ajan lääkärille. Mirjana käveli huoneen poikki kädet puuhkassa. Kädet nyrkissä. Kädet taskuissa.

Iltapäivällä Ivana ojensi purkista pientä, valkoista tablettia.

”Syö sinä minunkin edestäni”, Mirjana sanoi.

Paras tapa rauhoittua oli valita sanoja, tunnustella niitä suussa, kuulostella mielessään. Kun vatsasta yritti kouraista, hän veti esiin jonkin rohkeimmista lauseistaan. Hän oli säilyttänyt harkintakykynsä eikä aikonut päästää miestä helpolla.

Milan Radović luulee selviävänsä kaikesta muutamalla sanalla, aivan kuten isä. Hän laskee istuvansa vankilavuotensa tyynin mielin, kun on saanut pudotettua suustaan muutamman sanan.

Danicakin näytti hermostuneelta. Mirjanasta tuntui, että olisi sittenkin kannattanut kokeilla lääkettä, edes puoli tablettia. Nyt oli siihen liian myöhäistä. Taksi pysähtyi vankilan portille ja kuljettaja kääntyi hoitamaan maksua.

Ante Fustar nousi odotustilan sohvalta. He olivat vähän myöhässä.

”Ettekö ottaneet lasta?” Fustar kysyi.

”Hänellä on kuumetta”, Mirjana valehteli.

Askel kävi hataraksi. Jaloista alkoi voima liueta, ja hän keskittyi muistamaan sanojaan ja lauseitaan. Oli tärkeää muistaa olennaisin, ettei tilaisuus menisi sivu suun.

Fustar avasi oven. Mirjana päästi Danican edelleen. Kun Fustar alkoi katsoa kysyvästi, hän otti viimeiset askeleet.

Radović seiso ikkunan edessä ja sanoi jonkin tervehdyksen, mutta Mirjana ei osannut vastata. Mieli oli hetkessä tyhjä eikä hän tiennyt, mitä seuraavaksi piti tehdä. Hän tuijotti hämillään vartijoita. Kahta melkein kaljuksi ajeltua miestä, jotka seisoivat Radovićin molemmin puolin.

Fustar tarjosi tuolia.

”Ajattelin seistä”, Mirjana sanoi, mutta istui kuitenkin.

”Voinko tulla tähän?” Radović kysyi pöydän toiselta puolelta.

Mirjana nyökkäsi ja käänsi katseensa Danicaan. Hän puristi kädet yhteen. Mies istui vastapäätä, eikä hän pystynyt katsomaan.

”Mihin sinä lapsen jätit?” Radović kysyi.

Olkalaukku oli turvatarkastuksen kaapissa. Mirjana veti farkkujen takataskusta valokuvan. Käsi tärisi. Ehkä se ei näkynyt.

Radović otti kuvan. ”Mikä hänen nimensä on?”

”Lea.”

Mirjana tuijotti pöytää, mutta näki miehen kädet ja niissä kuvan.

En pysty siihen. En saa suutani auki. Joudun katumaan vuosikaudet. Minun täytyy. Mitään ei voi tapahtua.

”Miksi sinä halusit tavata?” hän onnistui kysymään.

”Miksi sinä tulit?” Mies katsoi tarkkaan. Ei ollut uskonut hänen tulevan.

”Tuo ei ollut vastaus.”

”Tuntui, että olisi jotain puhuttavaa.”

”Mitä puhuttavaa tässä olisi? Minä en usko sinun selityksiäsi.”

”Mitä sinä et usko?” mies katsahti Danicaa.

”En yhtään mitään.”

Radović kohensi asentoaan, vilkaisi Fustaria. Ja hän katsoi Mirjanaa.

Huone keinahti, kun Mirjana nousi ylös. Hän nosti käden ohimolle ja tarttui ovenkahvaan. Hän astui käytävään ja otti seinästä tukea.

## Epilogi

Mirjana mittasi pulloon tuuman verran mehua ja alkoi juoksuttaa hanasta vettä. Lean sormenpääät litistyiivät kuuliaisena rivinä tiskipöydänreunaan, kun hän seurasi juoman kirkastumista.

”Tämä tuli tänään”, Ivana laittoi kulhon päälle kirjeen.

Mirjana kiersi korkin kiinni ja kuivasi kätensä. Siisti, virallinen kirje. Koneella kirjoitettu osoite, yläkulmassa koulun leima. Hän nosti sen jääkaapin päälle. ”Lea, laita kengät jalkaan.”

”Se voi olla tärkeää.” Ivana sanoi.

”Miron juonia. Minä en pidä kirjeistä.” Hän nosti kassin olalleen ja otti Leaa kädestä. ”Sano mummilille hei.”

Lapsi huojui polvillaan raitiovaunun penkillä ja luetteli vastaantulevien autojen värejä. Mirjana leyhytteli paidan kaula-aukkoa. Työpaikan ilmastointi oli joutunut kovalle. Tänään se ei enää toiminut.

Hän silmäili matkustajia. Hihattomia paitoja, vaaleita mekkoja, shortseja. Auringon punaamia poskia. Ei kiiltäväsilmäistä, laihaa mieshahmoa.

Talvella Began oli astunut esiin kellarin ovisyvennyksestä.

”Taisit pelästyä”, hän oli virnistänyt. ”Minä odotin sinua.”

”Minä luulin, ettei meillä enää ole asioita.” Mirjana oli vilkuillut rappusiin.

”Vai sellainen tapaus se oli”, Beganin silmät olivat siristyneet. ”Minun siskoni on eri asia kuin sinä.”

”Mistä sinä puhut?”

”Näin lehdessä kuvan. Joko olet kirjoittanut sille? Tai lähettänyt kuvia lapsesta?”

”Lehdessä oli väärä kuva”, hän oli vastannut. ”Pidä turpasi kiinni, kun et mistään mitään tiedä!”

Ivana oli kotiin tultuaan katsellut särkynyttä peiliä ja lattialle riivittyjä takkeja. Hän ei ollut hämmästynyt, koska niinä päivinä sellaista sattui. Lea eli Ivanan varjona eikä tullut syliin maanittelemalla, ei lahjomalla.

Hän oli pilannut toisten uudenvuoden tivaamalla Adililta, mitä tiilitehtailijan talossa oli tapahtunut. Hän oli repinyt isän lähettämät kortit. Hän oli kastellut Metalliliiton toimiston kokolattiamaton ja liuottanut seitsemännen kerroksen neuvottelupöydästä lakan. Joskus hän oli jäänyt kotiin. Katarina oli laittanut hänet puhumaan esimiehelle, ja hän oli saanut pitää työnsä. Hän oli häirinnyt

balettiyleisöä kömpimällä salista kesken pas de deux'n. Prokofjev oli suodattanut hänen ja Danican väliin kuin harsoverho, kun he olivat naistenhuoneen kolhiintuneilta rokokootuoleilta tuijotelleet toisiaan.

Pysäkiltä ei ollut rantaan pitkä matka. Mirjana nykäisi Lean sivuun rullaluistelijan tieltä. Jäätelökioskin penkillä hehkui punertava poninhäntä ja käsi heilahti. Katarina oli ehtinyt vetää uimapuvun ylleen.

Kymmenet lapset kiljuivat ja sukeltelivat. Vesi roiskui, kun pallo läjähti aivan viereen. Mirjana vei Lean syvemmälle. Hän irrotti otteen lyhyeksi hetkeksi kerrallaan. Lea ei pelästynyt, vaikka kasvot solahtivat pinnan alle. Hän ui täyden metrin ja sai jäätelön.

“Mitä Mirolle kuuluu?” Katarina nojaili silmät ummessa kyynärpäihinsä.

“Kai hän lukee pääsykokeisiin.”

Lea seisoj vedenrajassa. Jäätelö valui uimapuvulle, kun hän unohtui seuraamaan isompien lasten telmintää.

“Sinä näytät hyvältä”, Katarina sanoi.

Mirjana kohautti olkiaan. “Loma on alkamassa.”

“Ei, vaan...” Katarina naurahti ja avasi huurun kasteleman olutpullon. “Otatko?”

Kesä oli hälventänyt sumun, raskaan ja tiheän kuin Lean syntymän jälkeen. Tuomioiden kuuleminen oli antanut jotain, ainakin aikataulun. Hän laski vuodet ja kuukaudet Milan Radovićin vapautumiseen. Danica oli sanonut, että tuomio oli liian lyhyt.

Ehkä muut ovat oikeassa. Ehkä hän ei edes kannu kaunaa. Minä tein hänelle palveluksen. Ilman minun tarinaani hänen olisi ollut vaikea selittää, miksei auttanut kasarmin naisia. Hän olisi saanut pidemmän tuomion.

Joitain päiviä sitten Mirjana oli löytänyt komeroon haudatusta pahvilaatikosta kuvan. Sairaalasängyllä istui kalpea nuori tyttö, jolla oli suuret silmät ja roikkuva aamutakki. Hän ei ollut suostunut samaan kuvaan vauvan kanssa. Nyt se kahlasi rantaa ja keräsi sankoon pyöreitä kiviä, joutsenenmunia.

## Liitteet

### **Srednican tapaus jatkui kuohuttavalla todistuksella**

Sotarikostuomioistuimen syyttäjä, Egyptin korkeimmassa oikeudessa vankan uran tehnyt Madiha al-Talawi on onnistunut siinä, mitä monessa länsimaassa on epäilty tuomioistuimen perustamisesta lähtien. Hän on onnistunut Srednican tapauksessa saamaan todistajiksi useita vankileiriltä selvinneitä naisia, joiden tarinat piirtävät yhä synkempää kuvaa siviilien kärsimistä julmuuksista.

#### Nuori tyttö muuttaa Radovićin aseman

Keskiviikkona päättyneen todistuksen osuus prosessissa saattaa vielä nousta merkitykselliseksi. Tyttö, jota oikeudessa käsitellään tunnuksella 65, päätyi kasarmiin vangiksi keväällä, juuri neljätoista vuotta täytettyään. Hän joutui kuukausien ajan seuraamaan sivusta äitinsä ja toisten naisten raiskauksia ja pahoinpitelyjä.

Tytön todistus kuultiin käytännössä kokonaan suljettuna, ja siitä on annettu julkisuuteen hyvin niukasti tietoa. Selvää on kuitenkin, että Milan Radovićin roolista aiempien todistusten perusteella saatu kuva joutuu vakavaan uudelleenarviointiin. Julkisuudessa on kuukausien ajan käyty poukkoilevaa keskustelua Srednican päällystön vastuukysymyksistä. Radovićin kohdalla tuo keskustelu saa nyt uusia ulottuvuuksia. Hänen syytteisiinsä on viime metreillä lisätty raiskaus.

#### Ristiriidat puhuttavat

Milan Radovićin epäillään toistuvasti syyllistyneen todistaja 65:n raiskaukseen. Todistaja kertoo hänen käyttäytyneen uhkaavasti ja väkivaltaisesti. Uhrille on aiheutunut vaikeaa henkistä ja ruumiillista kärsimystä. Rauhanoloissa jo näistä rikoksista seuraisi pitkä vankeustuomio.

On kuitenkin viitteitä myös siitä, että todistaja 65 on Milan Radovićin toimien seurauksena välttynyt muiden sotilaiden väkivallalta. Todistajien kertomuksia ja kasarmin viitekehystä vasten Radović näyttäytyy ristiriitaisessa valossa. Vielä

ennen vuodenvaihdetta selviää, millaisin eväin puolustus lähtee hänen kohdallaan liikkeelle.

ZP 19.9.

### **Srednican lääkäristä avaintodistaja?**

Torstaina Milan Radovićin puolustus toi saliin Srednican kasarmilla toimineen lääkärin. Hän kuvaili herättävin esimerkein vammoja ja sairauksia, joita oli runsaan vuoden aikana hoitanut kasarmiin vangituilla naisilla, ja jotka todistavat naisten joutuneen vaikeiden fyysisten loukkausten ja pahoinpitelyjen kohteeksi. Lääkärin tietoon ei tullut, että Milan Radović olisi syylistynyt naisten pahoinpitelyyn. Sen sijaan Radović oli toistuvasti hakenut lääkettä päänsärkyyn ja maininnut kärsivänsä unenpuutteesta.

Lääkäri kertoo oppineensa tuntemaan todistaja 65:n, koska hoiti häntä useita kertoja. Kun todistaja 65 oli karkausyrityksen jälkeen palautettu kasarmille, eversti Duljaj ja Radović olivat lääkärin läsnäollessa käyneet kiivaan sananvaihdon, josta ilmeni heidän välillään olleen jo aiemmin vakavaa erimielisyyttä tytön kohtelusta.

Lääkäri kertoo puhuneensa ainakin kolmeen otteeseen eversti Duljajlle tytön vapauttamisesta, mutta eversti ei ollut pitänyt sitä tarpeellisena. Duljaj suostui siirtämään tytön toiseen rakennukseen vasta kuultuaan tämän olevan raskaana.

Srednican tapauksessa syytettyjen intressit menevät aiemmin oletettua jyrkemmin ristiin. Puolustus on joutunut luopumaan yhtenäisyyteen pyrkineestä linjastaan.

HR 22.11.

### **Everstin mukaan Radović valehtelee**

Srednican tapauksessa nousee esiin uusia ristiriitaisuuksia. Kasarmin komentoketjussa on paljastunut vakavia tiedonkulun ongelmia. Tuoreen aineiston perusteella Radovićin päätymiseen sotavangiksi liittyisi merkittäviä epäselvyyksiä.

Milan Radović on syytetyistä ainoa, jonka puolustus on rojhennut marssittaa todistajanpaikalle. Vaikka Radovićin todistus näyttää olevan vain harvoilta osin

suoranaisessa ristiriidassa todistaja 65:n kertoman kanssa, on siihen suhtauduttava kriittisesti.

Eversti Branislav Duljaj'n puolustus kumoaa jyrkästi everstin osuuden tytön raiskauksiin. Puolustuksen mukaan Duljaj on heti taloon sijoitetusta alaikäisestä kuultuaan pyytänyt luutnantti Radovićia huolehtimaan tytön turvallisuudesta. Radovićin taustan tuntien Duljaj on pitänyt perusteltuna luottaa hänen toimivan moraalisesti hyväksyttävällä tavalla, ja hän esittää vakavan pahoittelun virhearviointinsa johdosta. Duljaj ei ole henkilökohtaisesti syytteessä naisten raiskauksista tai pahoinpitelyistä ja sanoo noudattaneensa kaikessa ylemmältä taholta saamiaan ohjeita.

Duljaj perustelee todistaja 65:n kevääseen asti pitkittynyttä vankeutta kahdella eri syyllä: kuljetus ei olisi sotatoimien takia ollut talvella mahdollista, ja tyttö oli jalkavammansa jälkeen pitkän aikaa liian huonossa kunnossa matkustaakseen. Duljaj'n puolustus korostaa todistaja 65:n alun perin päätyneen äitinsä mukana kasarmille kuultavaksi siksi, että 65:n isän epäiltiin toimineen yhtenä paikallisen vastarintaliikkeen johtohahmoista. Kuulustelujen toteutuksen Duljaj kertoo olleen kapteeni Željko Santićin vastuulla, ja Duljajlle raportoitiin harvoin minkäänlaisista ylilyönneistä.

JL 15.1.

## **Lehdistötiedote**

Kansainvälinen Sotarikostuomioistuin

8. huhtikuuta.

Tuomiot Srednican tapauksessa

Nationalistien haltuunsa ottama kansanarmeija on sisällissodan ensimmäisen vuoden ajan ylläpitänyt Srednican varuskunnassa itsenäisyyttä kannattavien kansanryhmien siviileille, pääasiassa naisille tarkoitettua vankileiriä. Sotilaat ovat säännöllisesti, yksin ja joukolla, raiskanneet ja pahoinpidelleet yli kahtakymmentä naista, näiden joukossa alaikäisiä tyttöjä. Osa tapauksista täyttää kidutuksen tunnusmerkit. Uhrit ovat vain satunnaisesti saaneet asianmukaista lääkärin hoitoa vammoihinsa ja vaivoihinsa. Päälystön on toimintaa ylläpitäessään täytynyt olla tietoisia siitä, että monet niistäkin naisista, jotka ehkä muuten selviäisivät kokemuksistaan, joutuisivat yhteisönsä hyljeksimiksi eikä monille heistä paluu perheensä ja sukunsa pariin enää olisi mahdollinen. Toiminnalla on ollut poikkeuksellisen julmat ja pitkälle ulottuvat vaikutukset.

Srednican varuskunnan komentaja, eversti Branislav Duljaj on tukenut, käskenyt ja painostanut alaisiaan käyttämään seksuaalisesti hyväkseen naisvankeja. Hän on antanut toiminnan jatkua tietoisena siitä, että naisia on kohdeltu väkivaltaisesti ja epäinhimillisesti. Varuskunnan komentajana eversti Duljaj on ollut vastuussa alaistensa tekemistä rikoksista, eikä hän ole ryhtynyt tarvittaviin toimiin niiden estämiseksi. Branislav Duljaj todetaan syylliseksi rikoksiin ihmisyyttä vastaan sekä sodankäynnin sääntöjen rikkomiseen. Hän on henkilökohtaisesti syyllinen siviilihenkilöiden vangitsemiseen sekä vankien epäinhimilliseen kohteluun liittyen varuskunnan olosuhteisiin. Esimiesasemansa perusteella hän on syyllinen raiskaukseen, kidutukseen ja julmaan kohteluun. Branislav Duljaj tuomitaan 18 vuodeksi ehdottomaan vankeuteen.

Kapteeni Željko Santić on Srednican varuskunnassa toistuvasti kannustanut ja painostanut komennossaan olleita sotilaita raiskaamaan vankina pidettyjä naisia.

Hän itse on raiskannut ja pahoinpidellyt useita naisia, joista kuusi oli oikeudessa todistajina. Hänellä olisi asemansa vuoksi ollut mahdollisuus vaikuttaa naisten kohteluun vankileirillä. Željko Sentić todetaan syylliseksi rikoksiin ihmisyyttä vastaan sekä sodankäynnin sääntöjen rikkomiseen. Hän on sekä henkilökohtaisesti että esimiesasemansa perusteella syyllinen siviilien vangitsemiseen, raiskaukseen, kidutukseen, julmaan kohteluun ja henkilökohtaisen arvokkuuden loukkaamiseen. Željko Sentić tuomitaan 25 vuodeksi ehdottomaan vankeuteen.

Yliluutnantti Milan Radović on Srednican varuskunnassa toistuvasti syylistynyt alaikäisen tytön raiskaukseen ja käyttänyt seksuaalisesti hyväkseen muita alistetussa asemassa olleita naisia. Todisteiden valossa on ilmeistä, ettei hän asemastaan huolimatta ole pystynyt vaikuttamaan naisten kohteluun vankileirillä, ja hänen katsotaan toimineen pakkotilanteessa. Milan Radović todetaan syylliseksi raiskaukseen rikoksena ihmisyyttä vastaan sekä sodankäynnin sääntöjen rikkomisena. Lieventävien seikkojen vallitessa Milan Radović tuomitaan viideksi vuodeksi ehdottomaan vankeuteen.

Tuomioista vähennetään tutkintavankeudessa kulunut aika.